
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЯБЛУК І ПРОДУКТІВ ЇХ ПЕРЕРОБКИ

А.Д. ДІБРОВА,

доктор економічних наук, професор,
декан економічного факультету,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2503-2431>

E-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Л.В. ДІБРОВА,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

E-mail: dibrova.lv@nubip.edu.ua

В.В. ЛУЖАНСЬКИЙ,

аспірант кафедри глобальної економіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

E-mail: luzhanskyi.v@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних підходів до розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки, з урахуванням сучасних тенденцій і викликів. Дослідження теоретико-методичних засад розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки в Україні розкриває різноманітні перспективи розвитку даного сектору. У статті використано такі методи наукового дослідження: логічного узагальнення, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та порівняння.

За останні роки спостерігаються тенденції до розвитку ринку яблук в Україні завдяки нарощуванню обсягів їх виробництва й зростання попиту на продукцію їх переробки. Механізм ринку яблук в Україні базується на системі виробництва, збуту, ціновій політиці та регуляторних механізмах, що забезпечує функціонування даного ринкового сегмента. Один із ключових аспектів розвитку ринку яблук полягає в зростанні попиту на них, що зумовлено збільшенням усвідомлення споживачами користі цих фруктів. До того ж, висока експортна потенційна здатність українського ринку яблук сприяє стимулюванню розвитку обсягів їх виробництва та продуктів переробки. Регіональні особливості господарювання впливають на ринковий механізм. Вирощування яблук здійснюється як дрібними сільськогосподарськими господарствами, так і на великих плантаціях. Проте, на ринку яблук існують певні виклики, такі як нестабільність попиту і зміни спо-

живчих уподобань, проблеми збереження й логістики, а також вплив змін клімату на вирощування яблук.

Загалом, наукове дослідження розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки є важливим для забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні. Аналіз і узагальнення отриманих даних сприятимуть розробці ефективних стратегій і рішень для підвищення конкурентоспроможності даного ринкового сегмента та сприяння його розвитку як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Вирішення цих питань вимагає подальшого дослідження й розробки ефективних стратегій.

Ключові слова: ринок яблук; продукти переробки яблук; органічне виробництво яблук; механізм регулювання ринку яблук; аграрна політика; збут і логістика яблук.

Актуальність

Яблука, з точки зору наявності в них мінеральних речовин і вітамінів, відіграють важливе значення в харчуванні людей і володіють унікальними лікувальними властивостями, так як є цінним джерелом заліза, кальцію, калію, фосфору, магнію, натрію, вітаміну А, В1, В3, С. М'якоть цих фруктів багата на органічні кислоти (яблучну, лимонну, винну, хлорогенову), шкірка містить флавоноїди, а насіння – до 15% жирної олії [7].

Основне використання яблук – споживання у свіжому вигляді, при цьому частина цих фруктів йде на переробку на сік, а також використовується при виробництві оцту, консервованих фруктів, чіпсів, сиропів, мармеладів, варення та вина.

За останнє десятиріччя, ринок яблук в Україні характеризується з одного боку поступовим нестійким нарощуванням обсягів валових зборів та експорту, освоєнням нових зовнішніх ринків збуту, прийнятним для споживачів рівнем цін, а з іншого боку – кризами перевиробництва, що періодично виникали та негативно впливали на прибутковість яблучного бізнесу.

Проте, рівень споживання яблук

в Україні в 2020 р. становив у середньому 22–24 кг на особу в рік, а це лише 44–50% від раціональної норми споживання в 50 кг, що значно нижче в порівнянні з розвиненими країнами світу. Наприклад, середнє споживання яблук в Австрії становить 48,3 кг на особу в рік, Туреччині, Словенії – до 35 кг [11, с. 8]. Водночас, Україна володіє сприятливими природньо-кліматичними умовами вирощування яблук не тільки для задоволення потреб внутрішнього ринку, а й для формування експортного потенціалу.

Однак, подальший розвиток ринку яблук і продуктів їх переробки стримується через недостатній рівень забезпечення сучасними високотехнологічними потужностями для зберігання, доробки і пакування плодів, високим рівнем конкуренції та насиченістю світового ринку. На обсяги виробництва яблук значно впливають також кліматичні чинники, зокрема посухи та заморозки весною. Для зменшення впливу посушливих погодних умов, в останні роки більшість професійних садів в Україні стали використовувати крапельне зрошення, що потребує додаткових витрат для вирощування

яблук. Одним із важливих чинників формування врожайності преміальної якості плодів на експорт, залишається використання засобів захисту рослин і мінеральних добрив. У свою чергу, зростання цін на мінеральні добрива та інші агрохімічні засоби, впливає на собівартість виробництва яблук. Тому для забезпечення прибутковості на рівні минулих років виробники змушені будуть переглядати технологічні операції, свідомо знижуючи продуктивність із гектара на користь забезпечення економічної ефективності.

Враховуючи те, що специфіка галузі садівництва передбачає порівняно довгий період окупності інвестицій від закладання саду до вирощування продукції, створення потужностей для зберігання, доробки і реалізації збуту плодів, важливе значення має обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки. Адже ринок яблук є важливою складовою агропродовольчого ринку, який забезпечує задоволення потреб споживачів і переробників, генерацію доходів виробників, збереження робочих місць і зростання економіки. Таким чином, дослідження вищезазначеної тематики є необхідним для розвитку ефективних стратегій і виробничих практик, які допоможуть забезпечити стійкий розвиток ринку яблук і продуктів їх переробки, підвищити якість продукції та задовольнити потреби споживачів українських і зарубіжних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання розвитку ринку яблук, забезпечення конкурентоспроможності, економічної ефективності їх ви-

робництва, формування експортного потенціалу галузі посідає чільне місце в наукових дослідженнях.

Науковими дослідженнями з тематики розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки займалися вчені, які працювали над вивченням різних аспектів цієї галузі: Вані Ф., Сонгара М. [22], Галат Л.М. [3], Громов Д.В. [4], Дрейк С.Р., Ковінько О.М., Шутова Л.О., Томчук А.О. [6], Крассуеллер Р. М. [16], Лулейро М. Л., МакКласкі Дж. Дж., Міттелхаммер Р. К. [18], О'Рурк Д. [20] та інші.

Зокрема, Москалюк І.В. та Сақун М.С. вважають, що «органічне садівництво – перспективна галузь сільського господарства, яка дозволяє отримувати фіксований валютний прибуток, при цьому можна стабілізувати екологічну рівновагу в садовому агробіоценозі й оптимізувати обсяги застосування хімічних засобів для збереження корисних видів і мінімального негативного впливу на зовнішнє середовище. Незважаючи на складні умови, український органічний сектор продовжує працювати та демонструвати свої досягнення: створювати нові продукти та презентувати українські органічні продукти на міжнародних виставках» [8].

На думку Ковінько О.М., Шутова Л.О. та Томчук А.О. «головною проблемою оптимального споживання яблук залишається низька купівельна спроможність населення. Вплив цього чинника становить 94%, а на інші – культуру споживання, сортимент, якість продукції тощо – припадає лише 6%» [6, с. 76].

Галат Л.М. зазначає, що «останніми роками український ринок яблук характеризується насиченістю, прийнятним для споживачів рівнем цін на них, поступовим проникненням

українських товаровиробників на експортні ринки та одночасно періодичними кризами перевиробництва яблук, скороченням дохідності яблучного бізнесу і пошуком шляхів стабілізації, збалансованого розвитку цього сектору садівничої галузі. Такі протилежно спрямовані тенденції розвитку яблучного сектору вказують на необхідність використання більш широкого переліку механізмів та заходів, спрямованих на забезпечення його подальшого розвитку від усіх учасників виробництва, збуту, переробки, експорту яблук. Аналіз проблем галузі, порівняння їх зі станом та тенденціями розвитку яблуківництва та відповідних ринків в інших країнах, що вирощують великі обсяги яблук, передусім з нашими найближчими сусідами, вказують на те, що необхідна подальша модернізація галузі на засадах маркетингового підходу, активність якого спрямована на якнайкраще задоволення потреб споживачів як внутрішніх, так і інших країн, підвищення якості продукції, пошук нових продуктів, інших ринків, інноваційних способів задоволення найвибагливіших потреб споживачів та переробників» [3, с. 30].

Сало І.А. акцентує увагу на тому, що «серед фруктів, які вирощуються в Україні, яблука займають головну позицію як у виробництві, переробці, експорті, так і в споживанні українським населенням. Підходящі природно-кліматичні умови більшості областей України сприяють розвитку садівництва у промислових масштабах і у господарствах населення. Україна посідає одинадцяте місце у світовому виробництві яблук і четверте в Європі [11, с. 10]

Громов Д.В. зазначає, що «на українські домогосподарства при-

падає близько 70% валового збору яблук. Проте велику частину з цього складає технічне яблуко. Ринкове споживання яблук в Україні становить 420–470 тис. т на рік. Переважно це місцева продукція й передусім від агропідприємств. Точніше оцінити обсяги яблучного виробництва експерти не можуть» [4, с. 14].

Крассуеллер Р.М. пише, що за останні десятиліття спостерігається збільшення попиту на яблука внаслідок зростання населення і збільшення усвідомленості щодо здорового способу життя. Споживачі більше уваги приділяють харчовим продуктам, які мають високий вміст антиоксидантів і вітамінів. Яблука містять значну кількість вітаміну С, а також дієтичні волокна, що збільшує їх привабливість на ринку здорового харчування. Ще однією тенденцією, на думку науковця, є збільшення попиту на органічні яблука. Споживачі все більше звертають увагу на екологічно чисті продукти, а високі ціни на органічні яблука стимулюють фермерів переходити на органічне виробництво. Однак, варто відзначити, що конкуренція на ринку яблук посилюється через зростання виробництва в Китаї та Індії. Ці країни стають великими експортерами яблук і впливають на світові ціни. Деякі країни, що традиційно є експортерами яблук, такі як США та Канада, також стикаються зі зростанням конкуренції з боку нових гравців на ринку [16, с. 615].

Вані Ф. та Сонгара М. зазначають, що світове виробництво яблук варіюється в залежності від погодних умов і технологічних здобутків. Країни з помірним кліматом, такі як Китай, США, Польща, Індія та Італія, є лідерами у виробництві яблук. Вони мають наявність необхідних ресурсів

і технологій, що дозволяє забезпечувати стабільний випуск продукції. Застосування технологій зберігання і транспортування також є важливими факторами виробництва яблук. Успішне впровадження холодильних і контрольованих атмосферних умов зберігання дозволяє продовжити термін зберігання яблук, що знижує втрати після збирання та дозволяє здійснювати експорт на значні відстані. Споживання яблук змінюється внаслідок зміни харчових звичок і демографічних процесів. Збільшується споживання яблук у вигляді свіжих фруктів і яблучних соків. Водночас, зростає інтерес до продуктів харчування на основі яблук, таких як сухофрукти та яблучне пюре. Щодо торгівлі, світовий ринок яблук є дуже активним і динамічним. Експорт і імпорт яблук залежать від сезонності й попиту в різних регіонах світу. Країни зі значним виробництвом яблук, такі як Китай, Європейський союз, США та Індія, активно експортують свій врожай в інші країни. Основними імпортерами яблук є Бангладеш, Індонезія, Таїланд, Єгипет та інші. Однак, залежно від погодних умов і врожайності, країни можуть змінювати свої позиції на світовому ринку яблук. Умови торгівлі яблуками залежать від низки факторів, таких як урожайність, технологічні можливості, транспортна інфраструктура та міжнародні торговельні угоди. Наприклад, підписання торговельних угод між країнами чи регіонами може сприяти збільшенню обсягів імпорту і експорту яблук. Політичні, економічні й соціокультурні чинники також мають вплив на міжнародну торгівлю яблуками. Наприклад, введення тарифів або імпорتنих обмежень може обмежити доступ до

деяких ринків. Окрім того, зміни в споживчому попиті можуть змінювати динаміку світового ринку яблук [22, с. 34].

На думку О'Рурк Д. інновації в галузі є важливим фактором, який впливає на розвиток світового ринку яблук. Зокрема, дослідження нових сортів і гібридів яблунь, які володіють покращеними характеристиками, такими як вища врожайність, краща транспортабельність і збереження врожаю, стійкість до хвороб і шкідників, визначають майбутнє галузі. Одним із перспективних напрямків розвитку є використання генетичних технологій для створення яблунь із збільшеним вмістом корисних речовин, таких як вітаміни, антиоксиданти та інші біологічно активні сполуки, що сприяє зростанню популярності яблук серед споживачів, які віддають перевагу здоровому способу життя та правильному харчуванню. Розробка нових методів зберігання, що зберігають свіжість і якість яблук на протязі тривалого періоду, дозволяє розширити географію експорту та збільшити кількість ринків збуту. Глобальна конкуренція на ринку яблук стимулює виробників шукати нові способи підвищення ефективності й зниження витрат виробництва. Застосування новітніх агротехнологій, розумних систем управління ресурсами і зростання інвестицій у дослідження та розвиток є ключовими факторами успіху в сучасних умовах. Світовий ринок яблук постійно зазнає змін і викликів, проте інновації й стратегічне планування є ключовими факторами для досягнення успіху в галузі. Розвиток нових сортів і гібридів, технологій зберігання й обробки, маркетингові стратегії та застосування генетичних

технологій визначають перспективи та конкурентоспроможність світового ринку яблук у майбутньому. Надійна інформація про якість і безпеку продукції сприяє підвищенню довіри споживачів і розширенню ринків збуту. Урахування цих теоретичних аспектів є важливим для розробки ефективних стратегій управління й сталого розвитку галузі яблук [20, с. 15].

Мета дослідження. Обґрунтування теоретико-методичних підходів до розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки з урахуванням сучасних тенденцій і викликів

Матеріали та методи дослідження

Дослідження виконано на основі аналізу й систематизації наукових літературних джерел із досліджуваної теми. Серед методів дослідження використано: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, контент-аналіз, узагальнення та інші методи наукового пізнання.

Результати дослідження та їх обговорення

Ринок яблук і продуктів їх переробки стикається з низкою важливих проблем і викликів, які потребують наукового дослідження для ефективного розв'язання. Однією з основних проблем є нестабільність попиту і зміни споживчих уподобань. Залежно від сезону, попит на яблука та їх похідні значно варіюються, що впливає на виробництво, ціни й доходи товаровиробників. Виробники яблук стикаються з проблемами зберігання, доробки та логістики через відсутність відповідної інфраструктури, що призводить до значних втрат врожаю. Іншою актуальною проблемою є

якість і безпека продукції. Споживачі все більше звертають увагу на якість і екологічну безпеку продуктів харчування. Недостатня якість і використання шкідливих хімічних речовин у переробці негативно впливають на довіру споживачів до продуктів яблучної галузі. У свою чергу, ринок яблук і продуктів їх переробки зазнає впливу зовнішніх факторів, таких як економічна нестабільність, зміни в законодавстві, торговельні війни тощо. Ці фактори створюють додаткові перешкоди для розвитку ринку і впливають на конкурентоспроможність яблук як на його внутрішньому, так і зовнішньому сегменті. Вирішення цих проблем і забезпечення сталого розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки вимагає наукового підходу та подальшого розвитку теоретико-методичних засад цієї галузі.

Ринок яблук є одним із перспективних сегментів для органічного виробництва, що базується на екологічно чистих технологіях і відмові від хімічних пестицидів і мінеральних добрив. Органічне виробництво яблук передбачає утримання агроєко-систем у стані природної рівноваги, з мінімальним втручанням у природні процеси, що забезпечує збереження біологічної різноманітності і стабільність екологічного середовища [10, 1]. Перехід до органічного виробництва яблук має кілька переваг, які здатні сприяти його подальшому розвитку.

По-перше, відмова від хімічних пестицидів допомагає уникнути забруднення ґрунту, повітря та води, забезпечуючи створення більш безпечного й екологічно чистого продукту. Окрім того, це знижує ризик виникнення алергічних реакцій і захворювань, пов'язаних із споживанням хімічно обробленої продукції.

По-друге, органічне виробництво забезпечує високу якість яблук, оскільки рослини отримують необхідні поживні речовини з натуральних джерел. Це призводить до збільшення вмісту вітамінів і мінералів у плодах, а також поліпшення їх смакових характеристик. Висока якість продукції сприяє підвищенню довіри споживачів і збільшенню попиту на органічні яблука.

По-третє, органічне виробництво яблук може забезпечити додаткові можливості для виробників отримати преміальні ціни за свою продукцію на ринку. Висока якість і екологічна чистота продукту є привабливими для споживачів, які готові платити за такі переваги. Це може стимулювати виробників переходити на органічне виробництво і сприяти розвитку цього ринкового сегменту.

Ринок продуктів переробки яблук займає значне місце в економіці багатьох країн світу [14, 15, 21]. Постійний розвиток технологій і наукових досліджень у сфері харчової промисловості сприяє постійному зростанню різноманітності продукції та покращенню якості пропонованих на ринку продуктів. Плоди яблуні мають великий потенціал для використання в харчовій промисловості завдяки своїм властивостям і багатому хімічному складу. Високий вміст пектину і флавоноїдів сприяє використанню яблук у виробництві желе, конфітурів і соків. Антиоксидантні властивості поліфенолів, таких як кверцетин і катехіни, дозволяють використовувати яблука у виробництві функціональних харчових продуктів і дієтичних добавок. Значне зростання інтересу споживачів до здорового способу життя і збалансованого харчування зробило ринок продуктів переробки яблук особливо

привабливим для багатьох компаній [19, 23, 17]. Продукти на основі яблук, які відповідають вимогам здорового харчування, здобувають популярність серед споживачів, що сприяє збільшенню обсягів виробництва і збуту такої продукції.

Застосування сучасних методів консервації й переробки дозволяє зберегти корисні властивості яблук і подовжити термін зберігання готової продукції. Впровадження нових технологій у виробництві сприяє підвищенню ефективності та зниженню витрат, що впливає на конкурентоспроможність національного виробника на міжнародному ринку. Таким чином, ринок продуктів переробки яблук є сегментом харчової промисловості, який постійно зростає завдяки розвитку технологій, збільшенню попиту на здорові харчові продукти та інноваційним підходам у виробництві.

Щодо українського ринку продуктів переробки яблук, то варто зазначити, що він є значним і важливим сегментом харчової промисловості в державі. Яблука в Україні вирощуються на площі близько 90 тис. га, тому переробка цього фрукту має значний потенціал для розвитку і збуту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

До головних особливостей українського ринку продуктів переробки яблук на даний час можна віднести:

- збільшення обсягів споживання: в українському суспільстві спостерігається зростання інтересу до здорового харчування, що сприяє нарощуванню обсягів споживання продукції на основі яблук, такої як соки, сухофрукти, пюре та інші;

- внутрішній і зовнішній попит: продукція яблук і продуктів на їх основі знаходить своїх споживачів

як на внутрішньому ринку, так і на зовнішніх ринках. Україна експортує свою перероблену яблучну продукцію в країни Європи, Східної Азії та інші регіони;

- сучасні технології: українські виробники активно впроваджують сучасні технології переробки й консервації яблук. Це дозволяє зберегти якість продукції і збільшити її термін зберігання, що робить продукцію більш конкурентоспроможною на ринку;

- збільшення асортименту: українські виробники постійно розширюють асортимент продуктів на основі яблук, шукаючи нові інноваційні рішення та реагуючи на зміни в попиті споживачів;

- підтримка держави: українська держава активно підтримує розвиток сільського господарства та харчової промисловості, що створює сприятливі умови для росту та розвитку ринку продуктів переробки яблук.

Загалом, український ринок продуктів переробки яблук має перспективи для подальшого розвитку [5]. Збільшення попиту на здорові продукти й активне застосування сучасних технологій створюють сприятливі умови для росту виробництва і збуту продукції, яка має потенціал завойовувати як внутрішній, так і зовнішній ринки.

За даними FAO (FoodAgriculture Organization) «ринку звичайного яблука у світі щороку йде на спад. Ринок звичайного яблучного концентрату також не показує приріст останні 5 років (що було однією з причин низьких цін на технічне яблуко минулого року в Україні та ЄС). Натомість органічний ринок у світі щороку зростає на 3-5%. Споживання органічних товарних плодів, продуктів їх переробки, а також сегмент органіч-

ного дитячого харчування ймовірно матимуть позитивну динаміку росту. Тільки за останні 10 років органічний ринок в ЄС зріс більше ніж у 2 рази: з 16 млрд до 35 млрд доларів США [9].

Відповідно до дослідження Dnipropetrovsk Investment Agency та даних Українського клубу аграрного бізнесу (UCAB) «в Україні вирощується близько 1,1–1,2 млн тонн яблук щороку. При цьому, 70% врожаю виробляється домогосподарствами для задоволення власних потреб, а також частково на подальшу реалізацію кінцевому споживачу чи на переробку. Решта яблук вирощується сільськогосподарськими підприємствами. У середньому 25-30% вирощених яблук спрямовується на виробництво яблучного соку, концентрату тощо. На переробку переважно йде нетоварне яблуко, яке має маленьку масу, пошкодження, непривабливий вигляд і т. д. Решта реалізується на внутрішньому ринку чи експортується за кордон» [12].

Відповідно до даних Української плодоовочевої асоціації «повномасштабне вторгнення росії негативно відобразилося на аграрному секторі України. Додаткові негаразди виникли й на тлі проблем із електропостачанням. Наразі немає такої галузі АПК, яка б не зазнала втрат через війну. Негативні зміни відбулися й у сфері виробництва яблук. Через війну виробники яблук не мали змоги вносити достатню кількість засобів захисту у своїх садах. До того ж, в 2022 році фермери зіткнулися з несприятливими погодними умовами. Зокрема, вересень був вкрай дощовим. Усе це негативно відобразилося на якості яблук. За останні 4-5 років нашої державі вдалося налагодити ефективну експортну взаємодію

з країнами Близького Сходу та Азії. Однак туди продукція доставлялася морськими шляхами. Тож зараз із цим каналом збуту є проблеми через блокування портів» [13].

Попри складні умови, відповідно до аналітичного звіту Державної установи «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» «у 2022 р. 70% українських органічних операторів повністю чи частково продовжували своє виробництво і переробку. Українським експортерам, разом із партнерами з імпорту, вдалося змінити шляхи транспортування продукції. У результаті, в перші 8 місяців 2022 року Україні вдалося експортувати до ЄС і Швейцарії майже такі самі обсяги органічної продукції, як і в той самий період 2021 року. Зважаючи на надзвичайно складні обставини, це відмінний результат, який відображає неймовірні зусилля, яких докладають учасники органічного сектору України та їхні партнери за кордоном» [1]. Основні складові ринку яблук відображено у табл. 1.

Механізм ринку яблук в Україні базується на комплексі економічних, соціальних і регуляторних факторів, які впливають на процеси виробництва, збуту й споживання яблучної продукції. Значення ринку яблук у сільському господарстві України зростає завдяки збільшенню площ під яблунями та підвищенню обсягів виробництва яблук і продуктів їх переробки.

Один із основних елементів механізму ринку яблук – це система виробництва. Україна володіє значними природними ресурсами, які сприяють вирощуванню яблук у різних регіонах країни. Виробництво яблук здійснюється як дрібними господарствами, так великими садівничими підприємствами. Також, до росій-

сько-української війни спостерігалося зростання кількості підприємств, які займалися переробкою яблук на соки, повидла, консерви тощо.

Другий важливий елемент – це система збуту. Збут яблук у державі здійснюється як на внутрішньому ринку, так і на експорт. На внутрішньому ринку домінують оптові й роздрібні ринки, супермаркети. Експорт яблук становить значну частину виробництва і здійснюється до країн Європи та здійснювався до Азії й деяких країн СНД.

Третій компонент – цінова політика на ринку яблук. Ціни на яблука підлягають впливу багатьох факторів, таких як урожайність, попит і пропозиція на ринку, зовнішні торговельні угоди та зміни валютних курсів. Підвищення якості продукції та рекламні кампанії також можуть вплинути на формування цінової політики на ринку.

Четвертий важливий елемент – це регуляторні механізми. Український ринок яблук підпорядковується законодавству та нормативним актам, які регулюють якість продукції, умови зберігання та перевезення, правила торгівлі та експорту [2]. Державні органи здійснюють контроль за дотриманням цих правил і сприяють створенню сприятливих умов для розвитку ринку.

Однак, на сучасному етапі існують певні проблеми, що ставлять під сумнів ефективність механізму ринку яблук в Україні. Окрім війни в державі, сюди віднесемо низьку організованість і координацію між виробниками, переважаність на внутрішньому ринку, недостатню підтримку вітчизняної продукції на зовнішніх ринках і нестабільність ринкових умов. Із застосуванням адекватних стратегій

1. Основні складові українського ринку яблук

Складова ринку яблук	Опис
Виробництво	Виробництво яблук українськими сільськогосподарськими господарствами та агрофірмами на плантаціях і городах. Сюди відносять вирощування різних сортів яблук, а також створення оптимальних умов для отримання якісних плодів із високими показниками харчової цінності.
Збут	Збут яблук на ринку включає оптовий і роздрібний збут. Яблука реалізуються як в Україні, так і на міжнародних ринках. Оптовий збут забезпечує реалізацію великих партій яблук у торговельних мережах, а роздрібний збут охоплює реалізацію яблук у супермаркетах і на ринках.
Цінова політика	Визначення й регулювання цін на яблука та їх продукти на ринку. Цінова політика залежить від багатьох факторів, таких як урожайність, попит і пропозиція, сезонність і конкурентність. Регулюється ринковими законами й державними органами.
Якість продукції	Якість яблук і продуктів їх переробки є ключовим фактором успіху на ринку. Вимоги до якості пов'язані зі стандартами безпеки харчових продуктів, виглядом, смаком і харчовими характеристиками. Забезпечення високої якості підвищує конкурентоспроможність продукції.
Логістика	Організація й забезпечення ефективного перевезення та зберігання яблук від виробників до споживачів. Сюди відносять вибір оптимальних маршрутів, використання спеціалізованих транспортних засобів і технології зберігання, що забезпечують збереження якості продукції.
Маркетинг	Розробка й реалізація маркетингових стратегій для просування яблучної продукції на ринку. Сюди відносять дослідження ринкових тенденцій, визначення цільової аудиторії, планування рекламних акцій, підтримку іміджу бренду і створення сприятливого споживчого середовища.
Інновації	Впровадження новітніх технологій у виробництво й переробку яблук для підвищення ефективності та якості продукції. Сюди відносять використання сучасних сортів яблук, розробку нових методів переробки, упаковки і зберігання, а також забезпечення сталого розвитку галузі.
Регуляторні механізми	Правові та нормативні акти, що впливають на функціонування ринку яблук та контролюють його діяльність. Сюди відносять законодавство щодо стандартів якості, санітарних і фітосанітарних вимог, а також податкову та митну політику.
Експортний потенціал	Розгляд перспектив розвитку експорту яблук і продуктів їх переробки на міжнародному ринку. Сюди відносять аналіз існуючих контрактів із іноземними партнерами, пошук нових ринків збуту, адаптацію продукції до вимог закордонних споживачів і розвиток експортної інфраструктури.
Споживачі	Різноманітні особи та організації, які купують і використовують яблука та їх похідні для задоволення своїх потреб.

Джерело: авторська розробка.

розвитку та підтримки від державних органів, український ринок яблук має потенціал стати важливим суб'єктом у світовому масштабі. Наукові дослідження та забезпечення ефективної взаємодії між всіма учасниками ринку допоможуть досягти сталого та стабільного розвитку даної галузі сільського господарства.

Висновки

Україна володіє перспективним ринком яблук і продуктів їх переробки, який базується на комплексі економічних, соціальних і регуляторних факторів. Механізм ринку яблук визначається системою виробництва, збуту, ціною політикою

та регуляторними механізмами. На сучасному етапі виробництво яблук реалізується як на дрібних господарствах, так і на великих садівницьких підприємствах. Збільшення обсягів виробництва яблук і їх переробки стимулює попит на цей продукт. Ринок яблук українського сектору сільського господарства не обмежується внутрішнім споживачем і має перспективи для експорту. Проте, на фоні перспективності ринку існують певні виклики та проблеми. До них можна віднести нестабільний попит і зміни споживчих уподобань, проблеми збереження й логістики, якість і безпеку продукції, а також вплив зовнішніх факторів, таких як економічна нестабільність і зміни клімату. За належної уваги до проблематики та застосування науково обґрунтованих підходів, можливо забезпечити стале й успішне функціонування ринку яблук і продуктів їх переробки, що сприятиме розвитку сільськогосподарського сектору та забезпеченню продовольчої безпеки в державі.

Можливості для подальших досліджень у сфері розвитку ринку яблук і продуктів їх переробки досить різноманітні. Перш за все, варто звернути увагу на вивчення різних сортів яблук і їх генетичних особливостей із метою створення нових високоякісних і стійких сортів. Інноваційні технології вирощування й переробки також мають великий потенціал для покращення продуктивності та якості продуктів переробки яблук. Подальші дослідження в галузі органічного виробництва яблук допоможуть впровадженню екологічно стійких методів вирощування й переробки, що забезпечать збереження природних ресурсів і сприятимуть розвитку органічного ринку. Також

розуміння потреб і вподобань різних категорій споживачів допоможе розробити ефективні маркетингові стратегії, спрямовані на збільшення популярності яблучної продукції та збільшення обсягів збуту. Із огляду на зміну кліматичних умов, важливим є дослідження впливу зміни клімату на вирощування яблук і пошук адаптивних заходів для забезпечення стабільності галузі. Розвиток експортного потенціалу також є перспективним напрямком досліджень. Вивчення іноземних ринків, вимог споживачів за кордоном і забезпечення відповідності яблучної продукції їх потребам відкриють нові можливості для українських виробників. Усі ці дослідження сприятимуть розвитку ефективних практик, забезпечать збалансований розвиток галузі й підвищать конкурентоспроможність української яблучної продукції на внутрішньому та міжнародному ринках.

Список використаних джерел

1. Аналіз українського органічного сектору. 2022. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainian-Organic-Sector-Analysis_Oct2022_UA.pdf
2. Бурляй А.П., Підпригора О.Ф. Державна підтримка галузі садівництва в Україні. Приазовський економічний вісник. *Електронний науковий журнал*. Випуск 5 (05). 2017. С.53–57.
3. Галат Л.М. Тенденції і перспективи маркетингового розвитку виробництва яблук в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. №1. 22–31. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/226/221>
4. Громов Д.В. Яблучний спад. Садівництво по-українськи. 2021. №2. С. 14–17.
5. Інфографіка: ринок яблук в Україні. 2021. URL: <https://ucab.ua/ua/>

- pres_sluzhba/novosti/infografika_rinok_yabluk_v_ukraini
6. Ковінько О.М, Шутова Л.О. та Томчук А.О. Перспективи розвитку ринку яблук в Україні та світі. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. №20. С. 72–77. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/20_2018_ukr/14.pdf
 7. Корисні властивості яблук. harchi.info. URL: <https://harchi.info/blogs/san-ayt-j/korysni-vlastyvosti-yabluk>
 8. Москалюк І.В., Сакун М.С. Органічне садівництво, як перспективний напрямок розвитку сільського господарства. The 12 th International scientific and practical conference «Modern research in world science» (February 26-28, 2023) SPC «Sci-conf.com.ua». Lviv. Ukraine. 2023. 1161 p. URL: <http://surl.li/jowlj>
 9. Органічне садівництво: яких уроків не вистачає Україні. 2019. URL: https://sadco.com.ua/stock/stati_lanovenko_2/
 10. Ремізов А., Дейнеко О. Аналіз українського органічного сектору. 2022. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainian-Organic-Sector-Analysis_Oct2022_UA.pdf
 11. Сало І.А. З'їсти – не з'їмо. *Садівництво по-українськи*. 2021. №3. С. 8–12.
 12. Хорев О. Ринок яблук в Україні-2022. Прогнози та експортні перспективи. АПК-інформ: овочі та фрукти. 2023. URL: <https://www.fruit-inform.com/ru/news/188938>
 13. Як війна вбиває ринок яблук. Головні фермерські новини України. 2022. URL: <https://www.seeds.org.ua/yak-vijnavbivaye-rinok-yabluk/>
 14. Andrew D O'Rourke. The World Apple Market. Taylor & Francis eBooks. Taylor & Francis. 2018. URL: <https://doi.org/10.1201/9780203719091>
 15. Bolatova Z. Sustainable development of apple production in Kazakhstan. *Economy and ecology of territorial educations*. 2022. Vol. 6, no. 3. P. 33–40. URL: <https://doi.org/10.23947/2413-1474-2022-6-3-33-40>
 16. Crassweller R.M. Production and handling techniques for processing apples. Apples: botany, production and uses. Wallingford UK: CABI Publishing. 2003. P. 615.
 17. How to successfully compete in modern export fruit markets? Lessons from a leading export producer in Argentina / L.I. Stubrin et al. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1108/jadee-11-2021-0298>
 18. Loureiro M.L., McCluskey J.J., Mittelhammer R.C. Assessing consumer preferences for organic, eco-labeled, and regular apples. *Journal of agricultural and resource economics*. 2001. P. 404.
 19. Market Integration and Causality: An Application to the Major Apple Markets in India. *Economic Affairs*. 2021. Vol. 66, no. 1. URL: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.1.2021.16>
 20. O'Rourke D. World production, trade, consumption and economic outlook for apples. In Apples: Botany, production and uses. 2003. P. 15.
 21. The European market potential for apples. Strengthening the sustainability of SMEs through exports. URL: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/apples/market-potential>
 22. Wani F., Songara M. Production and Marketing of Apple in Himachal Pradesh: An Empirical Study. *International Journal of Research Culture Society*. 2017. №1.10. P. 34.
 23. Wang Y., Çakır M. Welfare impacts of new demand-enhancing agricultural products: The case of Honeycrisp apples. *Agricultural Economics*. 2020. Vol. 51, no. 3. P. 445–457. URL: <https://doi.org/10.1111/agec.12564>

References

1. Analiz ukrainskoho orhanichnoho sektoru [Analysis of the Ukrainian organic sector]. (2022). Retrieved from <https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainian-Organic-Sec>

- tor-Analysis_Oct2022_UA.pdf
2. Burliai, A.P., Pidopryhora, O.F. (2017). Derzhavna pidtrymka haluzi sadivnytstva v Ukraini [State support of the horticulture industry in Ukraine]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*. Elektronnyi naukovyi zhurnal, 5 (05), 53–57.
 3. Halat, L.M. (2022). Tendentsii i perspektyvy marketynhovoho rozvytku vyrobnytstva yabluk v Ukraini [Trends and prospects of marketing development of apple production in Ukraine]. *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, 1, 22–31. Retrieved from <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/226/221>
 4. Hromov, D.V. (2021). Yabluchnyi spad [Apple slump]. *Sadivnytstvo po-ukrainski*, 2, 14–17.
 5. Infografika: rynek yabluk v Ukraini [Infographic: apple market in Ukraine]. (2021). Retrieved from https://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/infografika_rinok_yabluk_v_ukraini
 6. Kovinko, O.M, Shutova, L.O., Tomchuk, A.O. (2018). Perspektyvy rozvytku rynku yabluk v Ukraini ta sviti [Prospects for the development of the apple market in Ukraine and the world]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, 20, 72–77. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/20_2018_ukr/14.pdf
 7. Korysni vlastyosti yabluk [Useful properties of apples]. harchi.info. Retrieved from <https://harchi.info/blogs/san-ayt-j/korysni-vlastyosti-yabluk>
 8. Moskaliuk, I.V., Sakun, M.S. (2023). Orhanichne sadivnytstvo, yak perspektyvnyi napriamok rozvytku silskoho hospodarstva [Organic horticulture as a perspective direction of agricultural development]. The 12 th International scientific and practical conference «Modern research in world science» (February 26-28, 2023) SPC «Sci-conf.com.ua». Lviv. Ukraine. 1161. Retrieved from <http://surl.li/jowlj>
 9. Orhanichne sadivnytstvo: yakykh uroktiv ne vystachaie Ukraini [Organic gardening: what lessons are missing in Ukraine]. (2019). Retrieved from https://sadco.com.ua/stock/stati_lanovenko_2/
 10. Remizov, A., Deineko, O. (2022). Analiz ukrainskoho orhanichnogo sektoru [Analysis of the Ukrainian organic sector]. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainian-Organic-Sector-Analysis_Oct2022_UA.pdf
 11. Salo, I.A. (2021). Z'isty – ne z'imo [Eat – let's not eat]. *Sadivnytstvo po-ukrainski*, 3, 8–12.
 12. Khorev, O. (2023). Rynek yabluk v Ukraini-2022. Prohnozy ta eksportni perspektyvy [Apple market in Ukraine-2022. Forecasts and export prospects]. APK-inform: ovochi ta frukty. Retrieved from <https://www.fruit-inform.com/ru/news/188938>
 13. Yak viina vbyvaie rynek yabluk [How war kills the apple market]. (2022). Holovni fermerski novyny Ukrainy. Retrieved from <https://www.seeds.org.ua/yak-vijnavbivaye-rinok-yabluk/>
 14. Andrew, D. O'Rourke (2018). The World Apple Market. Taylor & Francis eBooks. Taylor & Francis. URL: <https://doi.org/10.1201/9780203719091>
 15. Bolatova, Z. (2022). Sustainable development of apple production in Kazakhstan. *Economy and ecology of territorial educations*, 6, 3, 33–40. URL: <https://doi.org/10.23947/2413-1474-2022-6-3-33-40>
 16. Crassweller, R.M. (2003). Production and handling techniques for processing apples. Apples: botany, production and uses. Wallingford UK: CABI Publishing, 615.
 17. How to successfully compete in modern export fruit markets? Lessons from a leading export producer in Argentina / L.I. Stubrin et al. (2022). *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*. URL: <https://doi.org/10.1108/jadee-11-2021-0298>
 18. Loureiro, M.L., McCluskey, J.J., Mittelhammer, R.C. (2001). Assessing consumer

- preferences for organic, eco-labeled, and regular apples. *Journal of agricultural and resource economics*, 404.
19. Market Integration and Causality: An Application to the Major Apple Markets in India. (2021). *Economic Affairs*, 66, 1. URL: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.1.2021.16>
 20. O'Rourke, D. (2003). World production, trade, consumption and economic outlook for apples. In *Apples: Botany, production and uses*, 15.
 21. The European market potential for apples. Strengthening the sustainability of SMEs through exports. URL: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/apples/market-potential>
 22. Wani, F., Songara, M. (2017). Production and Marketing of Apple in Himachal Pradesh: An Empirical Study. *International Journal of Research Culture Society*, 1, 10, 34.
 23. Wang, Y., Çakır, M. (2020). Welfare impacts of new demand-enhancing agricultural products: The case of Honeycrisp apples. *Agricultural Economics*, 51, 3, 445–457. URL: <https://doi.org/10.1111/agec.12564>
-

Dibrova A., Dibrova L., Luzhansky V. (2023).

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF APPLES AND THEIR PROCESSING PRODUCTS

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 5-18.

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48645>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.005](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.005)

Abstract. *The article is devoted to the justification of theoretical and methodological approaches to the development of the market of apples and their processing products, taking into account modern trends and challenges. The study of the theoretical and methodological foundations of the development of the market of apples and their processing products in Ukraine reveals various prospects for the development of this sector.*

When writing the article, the methods of literature analysis, induction, deduction, and content analysis were used. The development of the market for apples and their processing products in Ukraine is observed due to the increase in production and demand for apple products. The mechanism of the apple market in Ukraine is based on the system of production, sales, price policy and regulatory mechanisms that ensure the functioning of this market segment. One of the key aspects of the development of the apple market is the growth in demand for the products of the apple industry, which is due to the increase in consumer awareness of the benefits and quality of these fruits. At the same time, the high export potential of the Ukrainian apple market helps to stimulate the development of the production of apples and their processing products. Regional economic features affect the market mechanism. Apples are grown both on small farms and on large plantations. However, there are certain challenges in the apple market, such as the volatility of demand and changes in consumer preferences, storage and logistics issues, and the impact of climate change on apple cultivation.

In general, scientific research on the development of the market for apples and their processing products is important for ensuring the sustainable development of agriculture in Ukraine. The analysis and generalization of the obtained data will contribute to the development of effective strategies and solutions to increase the competitiveness of this market segment and promote its development both domestically and internationally. Addressing these issues requires further research and development of effective strategies.

Key words: *apple market; apple processing products; organic apple production; apple market mechanism; apple market development prospects; sales and logistics of apples.*

ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ І ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

О.О. СТОРОЖЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-8591-8202

E-mail: 9650120@ukr.net

Tel.: +380979650120

М.М. НАСТЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів та інноваційного менеджменту,

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна

ORCID: 0000-0001-6311-6850

E-mail: Nastenkomp@ukr.net

Анотація. Метою дослідження є пошук вирішення проблемних аспектів при плануванні бюджету шляхом аналізу системи місцевих фінансів і визначення можливостей удосконалення механізму бюджетного планування. У сучасній вітчизняній науці питанням висвітлення практичних проблем бюджетного процесу і бюджетного планування місцевих фінансів, зокрема, приділено значну увагу. Однак відсутнє єдине визначення поняття бюджетного планування, його економічного змісту, завдань і принципів. Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові методи: метод наукового узагальнення – для підтвердження актуальності дослідження в сучасних умовах; аналіз та синтез – для розуміння процесів реформування територіальної організації влади на засадах децентралізації як одним із ключових напрямів системних суспільних трансформацій в Україні; наукової екстраполяції та прогнозування – для подальшого розуміння, що з сучасного фінансового механізму місцевий бюджет поступово перетворюється в потужний засіб впливу на громадську думку. Основними результатами дослідження, що формують його наукову новизну стали: пошук вирішення проблемних аспектів при плануванні бюджету шляхом аналізу системи місцевих фінансів і визначення можливостей удосконалення механізму бюджетного планування, виявлення змісту сутності поняття «бюджетне планування» та обґрунтування організаційно – правових засад бюджетного планування; розкриття ролі місцевих бюджетів як ланки бюджетної системи з представленням сучасного стану бюджету та бюджетних

показників об'єднаних територіальних громад України; висвітлення особливостей планування місцевих бюджетів із представленням проблем формування місцевих бюджетів і шляхів їх вирішення. Практична значимість одержаних результатів зумовлена положеннями наукової новизни та можливістю використання пропозицій і рекомендацій дослідження у сфері практичної діяльності місцевих фінансових органів усіх рівнів, виконавчих органів місцевих рад, місцевих державних адміністрацій, відповідних місцевих рад.

Ключові слова: бюджетне планування; місцевий бюджет; доходи місцевих бюджетів; децентралізація.

Актуальність

Нині, коли Україна перебуває в стані війни та в умовах прагнення до євроінтеграції і членства в європейських інституціях, зміни, особливо у сфері адміністративних процедур і публічних фінансів, відбуваються дуже повільно, як і перехід до відповідних стандартів, визнаних згаданими інституціями. Поряд із процесами загальносуспільного характеру, формування бюджетної політики в контексті демократичних консультацій ґрунтується на суспільній згоді щодо її стратегічних напрямів і пріоритетів.

Бюджет є важливим інструментом держави, за допомогою якого формується економічний і соціальний потенціал країни в цілому. Завдяки своїй визначальній ролі в економіці бюджетний процес і бюджетна політика пов'язують державні інституції з інтересами суспільства та всіх суб'єктів господарювання. Бюджет як важіль управління дає змогу громадянам і місцевим органам влади як їхнім представникам впливати на економічні, соціальні та політичні процеси в країні. Із суто фінансового механізму бюджет поступово перетворюється на потужний інструмент впливу на громадську думку, напрямом соціальних змін і розгортання

політичних подій у країні. Кожна держава має свій бюджет, хтось більший, хтось менший, але успішне функціонування бюджетної системи будь-якої держави в цілому, тісно пов'язане саме з ефективною організацією самого бюджетного процесу.

Важливою частиною бюджетного процесу є бюджетування, яке, як відомо, включає в себе підготовку, обговорення та затвердження бюджетних пропозицій. Бюджетування є важливою складовою системи фінансового планування та прогнозування, яка підпорядковується вимогам державної бюджетної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання розвитку й необхідності удосконалення системи планування місцевих бюджетів в Україні знайшли відображення в працях цілої плеяди науковців, а саме: О. Василика, що зосереджував увагу на історичній складовій формування та використання місцевих фінансів; І. Долженко, Ю. Негоди та Л. Лисак, які досліджували вплив фіскальної децентралізації на формування бюджетів місцевих громад у державі; В. Зайчикової та О. Кириленко що висвітлювали втілення процесу прогнозування формування

доходів бюджетів на місцевому рівні при міжбюджетному регулюванні; І. Лук'яненко і С. Юрія при здійсненні аналізу ефективності ролі місцевих податків у формуванні бюджетів на рівні громад; І. Луніної, В. Макогона, які аналізували такі проблеми, як незбалансованість регіонального розвитку й проблеми наповнення доходної частини регіональних бюджетів.

Вагомі наукові дослідження в сфері розвитку місцевих бюджетів, їхнього формування та використання в зарубіжній науковій літературі представлені працями Дж. Б'юкене-на, А. Вагнера, Р. Дорнбуша, Г. Таллока, С. Фішера, Е. Хансена, Дж. Хікса. Проте, незважаючи на значні наукові здобутки в сфері дослідження формування місцевих бюджетів, дана категорія потребує подальшого вивчення в зв'язку з постійним розвитком суспільних відносин у сфері фінансово-економічного, політичного устрою держави та нових викликів часу.

Мета дослідження: пошук вирішення проблемних аспектів при плануванні бюджету шляхом аналізу системи місцевих фінансів і визначення можливостей вдосконалення механізму бюджетного планування.

Матеріали та методи дослідження

Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові методи: метод наукового узагальнення – для підтвердження актуальності дослідження в сучасних умовах; аналізу та синтезу – для розуміння процесів реформування територіальної організації влади на засадах децентралізації як одного з ключових напрямів системних суспільних трансформацій в Україні; наукової екстраполяції

та прогнозування – для подальшого розуміння, що з суто фінансового механізму місцевий бюджет поступово перетворюється в потужний засіб впливу на громадську думку.

Результати дослідження та їх обговорення

У Бюджетному кодексі України бюджети місцевого самоврядування визначаються як бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, які створюються згідно з законом і перспективним планом формування територій громад [1].

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні, прийнятої урядом 1 квітня 2018 р., розпочато процес децентралізації влади [14]. Децентралізація – це передача більшості повноважень і контролю над бюджетами від центральної влади держави до органів місцевого самоврядування (ОМС) з метою збільшення можливостей фінансування саме тих заходів і потреб, які є нагальними для тієї чи іншої громади.

Реформа децентралізації передбачала передачу повноважень, фінансів на їх реалізацію та відповідальності за їх виконання від центральної влади органам місцевого самоврядування, тобто тому керівництву (місцевим радам і їх головам), яке жителі територіальних громад самі собі обирають. Вихідним пунктом реформи стало усвідомлення, що на місцях краще орієнтуються в локальних проблемах і ефективніше можуть використати кошти на їх вирішення [17].

Мета децентралізації – наблизити владу до жителів певної громади, а

тих, у свою чергу – до влади для підвищення доступності та якості таких видів послуг, як: освітні, медичні, культурні, адміністративні, комунальні, соціальні тощо.

У результаті цієї реформи об'єднані територіальні громади (ОТГ) стали отримувати набагато більше можливостей для розвитку (а саме: повноваження та кошти). І пов'язано це зі зміною адміністративно-територіальної вертикалі. До входження в ОТГ міста, села і селища (як базові територіально-адміністративні одиниці) були в складі району (територіальної адміністративної одиниці проміжного рівня, який своєю чергою входив до складу області). Після об'єднання в ОТГ села отримали не лише виборні органи управління, компетентні вирішувати всі місцеві питання, а й кошти з державного бюджету на розвиток, які потрапляють в ОТГ безпосередньо з державного бюджету, а не опосередковано, як було до об'єднання (через бюджет області, тоді району й аж потім у село) [16].

У 2014 р. започаткована реалізація реформи децентралізації, основними завданнями якої визначено досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування й органами виконавчої влади на засадах субсидіарності та створення дієздатних територіальних громад як базової ланки адміністративно-територіального устрою. У рамках реформи відбулися принципово нові для України процеси співробітництва й добровільного об'єднання територіальних громад [6].

На початок реформи в Україні існувало близько 12 тис. територіальних громад, кожна з яких приймала власний бюджет, у той час як у більш ніж у 6 тис. громад чисельність жи-

телів становила менш, як 3 тис. осіб, із них у 4809 громадах – менш, як 1 тис. осіб, а в 1129 громадах – менш, як 500 осіб, у більшості з них не були утворені виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Органи місцевого самоврядування таких громад практично не могли здійснювати надані їм законом повноваження. Окрім того, 5419 бюджетів місцевого самоврядування були дотаційними, що становило понад 70% від загальної їх кількості, а 483 територіальні громади на 90% утримувалися за рахунок коштів державного бюджету [12, 15].

До започаткування реформи практика здійснення постійної фінансової допомоги через бюджети районів малочисельних територіальних громад із використанням трансфертних дотацій вирівнювання обтяжувало державний бюджет і стримувало їх інноваційний розвиток.

Дана реформа мала три основні напрями: по-перше, це – регіональний розвиток у контексті передбачення створення умов для потужного розвитку територіальних громад і регіонів, при цьому передбачено, що переважна більшість питань мають бути вирішені «на місцях»; по-друге, це – можливість забезпечення достатньою кількістю фінансових ресурсів місцевих рад самоврядування шляхом внесення необхідних змін до Податкового та Бюджетного кодексів; по-третє, це – сприяння ефективності та прозорості, а саме, в сформованих громадах мають діяти органи й установи, які мають надавати саме якісні послуги, а діяльність органів самоврядування повинна здійснюватися відкрито і перебувати під постійним контролем мешканців громад.

Рис. 1. Географія процесу об'єднання територіальних громад [4].

Для забезпечення реалізації закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» урядом було затверджено Методику формування спроможних територіальних громад [13]. Упродовж 2015 р. добровільно об'єдналися 793 громади, утворивши 159 об'єднаних територіальних громад (рис. 1).

У таблиці 1 подано кількість громад за категоріями в розрізі областей (для громад, затверджених Кабінетом Міністрів України) на 01.10.2020 р. [3].

Із часу впровадження реформи до теперішнього часу основною проблемою функціонування ОТГ є недостатня наявність фінансових ресурсів. Згідно з Бюджетним і Податковими кодексами фінансові ресурси ОТГ складаються з власних доходів і тих, які передані з державного бюджету (табл. 2).

Власні доходи ОТГ 2019 року (дані 2020-2021 рр. не використовуємо з причини нетиповості формування та перерозподілу фінансування бюджетів усіх рівнів унаслідок пандемії) зросли майже на 62% (до 20.9 млрд. грн), порівняно з 2018 роком.

Власні доходи включають: відрахування від загальнодержавних податків і зборів (податку з доходів фізичних осіб (надходження від якого забезпечують близько 57% усіх власних доходів ОТГ), акцизного податку, рентних платежів тощо), надходження від місцевих податків і зборів (єдиного податку, податку на майно, плати за землю, туристичного збору тощо) та інші надходження (штрафи, кошти від відчуження комунального майна, гранти тощо). Другу частину доходів ОТГ становлять кошти, що безпосередньо і безоплатно передають об'єднаним територіальним громадам із державного бюджету у вигляді міжбюджетних трансфертів і які використовуються на фінансування розвитку ОТГ, а саме: освіти, медицини, соціального захисту. Частка переданих із держбюджету коштів здебільшого коливається в межах 65–75% загальних доходів ОТГ [11].

У більшості випадків кошти з видаткової частини ОТГ спрямовуються на так зване «проїдання» або радше нагадують «латання дір», про інвестиційний і інноваційний розвиток не йдеться, крім того значна

1. Кількість громад за категоріями в розрізі областей на 01.10.2020 р.

Кількість громад				
Область	Міські	Селищні	Сільські	Усього
Вінницька	18	22	23	63
Волинська	11	18	25	54
Дніпропетровська	20	25	41	86
Донецька	43	14	9	66
Житомирська	12	22	32	66
Закарпатська	11	18	35	64
Запорізька	14	17	36	67
Івано-Франківська	15	23	24	62
Київська	24	23	22	69
Кіровоградська	12	16	21	49
Луганська	20	12	5	37
Львівська	39	17	17	73
Миколаївська	9	14	29	52
Одеська	19	25	47	91
Полтавська	16	20	24	60
Рівненська	11	13	40	64
Сумська	15	15	21	51
Тернопільська	18	16	21	55
Харківська	17	26	13	56
Херсонська	9	17	23	49
Хмельницька	13	22	25	60
Черкаська	16	10	40	66
Чернівецька	11	7	34	52
Чернігівська	16	24	17	57
Загалом	409	436	624	1469

Джерело: [3].

2. Склад фінансових ресурсів ОТГ

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ОТГ	
ВЛАСНІ	З ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ
Відрахування від загальнодержавних податків і зборів (наприклад: податку з доходів фізичних осіб акцизів, рентних платежів та ін.); надходження від місцевих податків і зборів (єдиного податку, плати за землю, податку на майно, туристичного збору тощо); інші надходження (штрафи, кошти від відчуження комунального майна, гранти тощо).	Міжбюджетні трансферти (дотації, субвенції тощо)

Джерело: складено авторами за [1].

частина видатків спрямовується на утримання органів управління (в окремих ОТГ сягає більш як 60% обсягу власних доходів за рекомендованих 20%). Однак нагадуємо, що після запровадження реформи ОТГ отримали не тільки широкі повноваження, а ще й широке коло обов'язків щодо фінансування видатків громади. Загалом же кошти витрачають на ремонт і будівництво доріг, центрів надання адміністративних послуг, фельдшерсько-акушерських пунктів і амбулаторій, шкіл і дитсадків, стадіонів і басейнів, водопостачання та каналізації, освітлення вулиць тощо. Тобто на все те, що може швидко продемонструвати позитивні зміни від створення ОТГ та покращити рівень добробуту мешканців.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ до України склалася така ситуація, коли кількість програмних документів, за якими необхідно фінансувати ті чи інші заходи, зокрема щодо розвитку соціальної інфраструктури через виділення коштів із державного бюджету, є досить значною [12].

Потреби в засобах бюджету завжди значно перевищували загальний об'єм фінансових ресурсів, які є в розпорядженні держави. Більше того, в період ухвалення програмних документів не завжди враховується той факт, що забезпечення отримання доходів до бюджету шляхом проведення відповідної фіскальної політики держави не може мати характер постійного збільшення. При цьому зауважимо, що майже сто відсотків податкових надходжень в умовах воєнного стану спрямовуються на фінансування обороноздатності нашої країни. Тому, наразі дуже важливим аспектом у формуванні видаткової політики як на регіональному

рівні, так і на державному в цілому, необхідно визначитися з першочерговою витрат.

На наш погляд, державна регіональна політика має розроблятися для забезпечення формування такої фінансової спроможності місцевих органів влади й місцевого самоврядування, яка б створювала умови для ефективного розвитку, подолання соціально-економічних диспропорцій із урахуванням особливостей регіонів, їх потенціалу щодо адаптації до різних ситуацій, спричинених сьогоднішніми викликами у вигляді військових дій і змін умов господарювання та життя в цілому [5].

При цьому пріоритетними завданнями органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в частині соціально-економічного розвитку з врахуванням обсягів місцевих бюджетів мають бути: зміцнення економічної основи для самостійного соціального розвитку регіонів через розмежування компетенції й відповідальності органів виконавчої влади; вдосконалення правових основ і практики взаємодії з економічних і соціальних питань місцевої виконавчої влади й органів самоврядування з господарюючими суб'єктами; зміцнення фінансової самостійності регіонів; згладжування існуючих міжрегіональних розбіжностей у рівнях соціально-економічного розвитку з використанням централізованої фінансової підтримки; здійснення державної підтримки стимулювання розвитку районів із потенціалом стати «точками» росту економіки [8].

Аналіз ситуації з наповнення місцевих бюджетів у 2023 році засвідчив, що (за даними Міністерства фінансів України) в січні-липні 2023 року до загального фонду місцевих бюджетів

(без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 258,7 млрд. грн, що на 49 млрд. грн більше за це й же період попереднього року (+23,31%). Значний приріст доходів спостерігався в таких областях: Київська (+44,22%), Житомирська (+45,15%), Чернігівська (+40,81%), Закарпатська (+38,89%), Черкаська (+35,78%).

Водночас є області, доходи яких скоротилися – це ті, де в 2023 р. тривають активні бойові дії: Луганська (-64,89%), Херсонська (-34,57%), Запорізька (-4,61%) та Донецька (-3,86).

Ми вже згадували, що головним джерелом доходів місцевих бюджетів є ПДФО. Станом на 2023 р. сума ПДФО, зібрана на території громади, розподілялася між бюджетами різних рівнів у такій пропорції:

- 21% – держаний бюджет (Бюджетним кодексом встановлено 25%, але як виключення для підтримки місцевого самоврядування у 2022-2023 рр. застосовується знижений норматив);

- 64% – бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад (60% у Бюджетному кодексі), в тому числі для міста Києва – 40%;

- 15% – обласні бюджети.

За звітні січень-липень 2023 року зібрано 172,4 млрд. грн ПДФО, що складає 66,71% усіх доходів загального фонду місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів), це на 32,9 млрд. грн (+ 23,59%) більше ніж за аналогічний період в 2022 році.

Треба зазначити, що $\frac{3}{4}$ приросту ПДФО було забезпечено за рахунок надходжень податку з грошового забезпечення військовослужбовців, якого в січні-липні 2023 року надійшло 59,2 млрд. грн, що на 74,22% (+25,2 млрд. грн) більше проти попереднього року. Приріст таких від-

рахувань демонстрували всі регіони, крім Луганської області (-55,58%). Найбільшою мірою доходи від «військового» ПДФО зросли в Дніпропетровській, Закарпатській, Полтавській, Черкаській областях (майже удвічі), Донецькій – у 2,1 рази, Київській області – у 2,4 рази. Питома вага податку з грошового забезпечення військовослужбовців у загальній сумі ПДФО у січні - липні 2023 року у всіх доходах місцевих бюджетів – 22,9% [2].

Отже, завдяки стабільним надходженням ПДФО фінансовий стан певної частини місцевих бюджетів залишається стійким. Профіцит місцевих бюджетів (+ 64,2 млрд. грн) обумовлений збільшенням надходжень від ПДФО військових, надходження якого за 7 місяців 2023 р. склали майже 60 млрд. грн (23% всіх доходів загального фонду, без трансфертів), а за підсумками року складуть близько 100 млрд. грн [11].

Однак у розрізі окремих населених пунктів надходження від військового ПДФО, що сплачується за місцем розташування військових частин, навчальних центрів і полігонів, украй нерівномірні. На додаток до широко обговорюваного останнім часом питання про ефективність витрат місцевих органів влади у воєнний час (державні закупівлі) це поглиблює проблему нерівності податкових і фінансових можливостей ОТГ, які значно зросли внаслідок війни.

Проблема полягає не тільки в негативному впливі на ОТГ у районах активних бойових дій і поблизу російського кордону, де ситуація ускладнюється міграцією вимушених переселенців і зниженням ділової активності, а й у збільшенні розриву між населеними пунктами в тилових

районах. Звісно, диспропорції в розвитку ОТГ існували завжди, проте повномасштабна війна їх посилила, зокрема за рахунок певних перекосів у розподілі «військового» ПДФО за місцевими бюджетами. Чинна система міжбюджетних відносин передбачає горизонтальне вирівнювання бюджетів на основі індексу податкової забезпеченості.

Основні цілі системи вирівнювання розглядаються з двох точок зору: по-перше, стимулювання місцевих мешканців до створення власної економічної бази й, відповідно, до збільшення відрахувань ПДФО; по-друге, забезпечення в ОТГ, де спостерігається зростання індексу податкової місткості, гідних умов життя (розвиток інфраструктури, розв'язання соціальних і сімейних проблем) та стимулювання їх до подальшого розвитку [9, 10].

Однак розміщення окремих військових частин і збільшення чисельності військовослужбовців – фактори, що нині справляють істотний вплив на дохідну частину бюджету ОТГ – є не наслідком зростання чи покращення економічної активності місцевого населення, а рішеннями державних органів влади у відповідь на російську агресію. Допоки зберігаються перекози в розподілі «військового» ПДФО, деформуватиметься й система вирівнювання місцевих бюджетів. Ця ситуація, до речі, є ще одним важливим спірним моментом, який необхідно вирішити, знайшовши баланс між вирівнюванням видатків на оборону задля протидії російській агресії, підтримкою місцевого самоврядування та збереженням результатів реформи децентралізації.

Таким чином, дослідження впливу децентралізації бюджетної системи

на місцеві бюджети в Україні можуть характеризувати реформи як такі, що призвели до більш позитивних змін у системі фінансування місцевого самоврядування в Україні. Окрім того, внаслідок реформ ОТГ стали більш самостійними та самодостатніми, отримали можливість самостійно фінансувати свої зобов'язання та невідкладні потреби, що є однією з основних переваг децентралізації.

Ще однією проблемою, пов'язаною з видатками місцевих бюджетів і розрахунком нормативів відповідних видатків на основі передання повноважень, є нерівномірність, а в деяких випадках дуже значна диференціація місцевих громад за територією, чисельністю та щільністю населення, наявністю інфраструктури тощо. На сучасному етапі районні ключові міста й райони виконують практично однакові функції й мають однакові повноваженнями, хоча й різняться за рівнем бюджетної системи та організації системи місцевого самоврядування. У процесі реформування структури районної адміністрації необхідно провести типологізацію районних спільнот і забезпечити більш-менш однакові умови й підходи до їхньої загальної типології для розрахунку точніших і коректніших показників і критеріїв видатків.

Ще одним аспектом скорочення видатків місцевих бюджетів є процес і підхід до розрахунку видатків. Пропонується перейти до нормативної системи розрахунку видатків. Це означає планування видатків у розрахунку на одного мешканця або споживача послуг на відміну від наявної системи розрахунку, що базується на принципі «від мережі». Існуючий принцип полягає в тому, що кошти, які циркулюють у бюджетній

сфері на місцевому рівні, прив'язані до кожного конкретного об'єкта, такого як школа, дитячий садок, клуб, і місцева влада не зацікавлена в скороченні існуючої інфраструктури. Кошти витрачаються на непотрібний персонал, навіть якщо він недовикористовується або використовується неефективно, але поки мережа існує, місцевий бюджет отримує хоча б якийсь асигнування [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Планування місцевого бюджету ґрунтується на низці принципів, які відображають вимоги до процесу формування фінансового плану управління бюджетними коштами з урахуванням ситуації розвитку адміністративного поділу.

Однак, на наш погляд, під час планування місцевого бюджету необхідно також враховувати так званий «принцип відповідальності», згідно з яким кожен учасник процесу планування несе відповідальність за свої дії чи бездіяльність на кожному етапі процесу планування. Це дасть змогу скоротити необґрунтовані видатки та значно підвищити ефективність використання бюджетних коштів.

Для вдосконалення бюджетного планування, підвищення якості місцевого бюджетного контролю та приведення в дію процесу інтеграції до Європейського співтовариства необхідно адаптувати систему складання та виконання місцевих бюджетів до механізмів цієї процедури в ЄС.

Для України сьогодні програмно-цільове планування соціально-економічного розвитку не лише втратило свою актуальність, а й потребує подальшого вдосконалення

та розробки гнучких і збалансованих підходів з огляду на дедалі більшу складність координації цих процесів в умовах децентралізації управління.

Тому ми вважаємо, що суть змін, необхідних у контексті реформ, які проводяться, полягає в поєднанні децентралізації влади та децентралізації бюджету, чіткому визначенні засад цих процесів і використанні програмно-цільового планування видатків місцевих бюджетів.

На нашу думку, ключовим елементом для покращення бюджетного планування є доступність інформації. Як правило, інформація про плани видатків місцевих бюджетів або взагалі відсутня, або публікується на офіційних веб-сайтах головних розпорядників коштів у форматі, який є неповним і складним для розуміння зовнішніми користувачами. Вважаємо, що вимоги до інтерфейсу, складових, змісту й наповнення електронних ресурсів органів місцевого самоврядування для планування і фінансування видатків місцевих бюджетів і оцінки ефективності цих процесів мають бути затверджені на законодавчому рівні в формі, доступній для пересічного мешканця громади, району чи області.

Ще одним напрямом удосконалення місцевих бюджетів є участь громадськості в бюджетному процесі через організацію громадських слухань для визначення ключових пріоритетів розвитку адміністративно-територіальних одиниць і оцінки ефективності процесу прогнозування використання бюджетних коштів у попередні роки.

Використання громадських слухань як засобу впливу на рішення влади, а не формальних зустрічей для обміну інформацією, сприяє підви-

щенню ефективності планів видатків місцевих бюджетів і є елементом справжньої демократії.

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України. Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI : станом на 19.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Гетманцев Д. Військові стали двигуном місцевих бюджетів. Чи це добре? 2023. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/vijskovi-stalidvihunom-mistsevikh-bjdzhetiv-chi-tse-dobre-948215.html>
3. Децентралізація дає можливості. 2022. URL: <https://gazetahm.org/posts/detsentralizatsiia-daie-mozhlyvosti>
4. Децентралізація. Фінансово-аналітичні документи. 2019. URL: http://www.minregion.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/04/Decentr_297x210_April-2019.pdf
5. Долженко І.І. Оцінка впливу фіскальної децентралізації на формування місцевих бюджетів України. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* № 284 (2018). С. 66-76.
6. Кудряшов В.П. Критична інфраструктура та фінансова безпека. *Фінанси України.* 2021. № 2. С.7–25. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.02.007>
7. Лемішко О.О. Бюджетне забезпечення відтворювальних процесів в аграрному секторі економіки України. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics».* 2019. №14. 136-141. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-22](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-22).
8. Маркович Г. Особливості місцевих бюджетів на 2020 рік. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/7794>
9. Негода Ю.В. Роль місцевих бюджетів у фінансуванні повоєнного відновлення комунальної сфери. *Економіка і суспільство.* 2022. № 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-59>
10. Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово – комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua>
11. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
12. Офіційний сайт Асоціації міст України. URL: <https://www.auc.org.ua/>
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 8 квітня 2015 р. № 214. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
14. Про місцеві державні адміністрації. Закон України від 09.04.1999 р. № 586–XIV: станом на 03.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
15. Розпорядження КМУ № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2015 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/333-2014-%D1%80>.
16. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіхів. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finanova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finanova_decentr_(21.03.17).pdf)
17. Ho, A.T.K. PBB in American local governments: it's more than a management tool. *Public Administration Review.* 2011. № 71(3). P. 391-401. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2011.02359.x>

References

1. Biudzhetnyi Kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 r. № 2456-VI :

- stanom na 19.11.2023 r. [Budget Code of Ukraine. Law of Ukraine dated 07/08/2010 No. 2456-VI: as of 11/19/2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
- Hetmantsev, D. (2023). Viiskovi staly dvyhunom mistsevykh biudzhativ. Chy tse dobre? [The military became the engine of local budgets. Is it good?]. Retrieved from <https://glavcom.ua/economics/finances/vijskovi-stali-dvihunom-mistsevykh-biudzhativ-chi-tse-dobre-948215.html>
 - Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti [Decentralization provides opportunities]. (2022). Retrieved from <https://gazetahm.org/posts/detsentralizatsiia-daie-mozhlyvosti>
 - Detsentralizatsiia. Finansovo–analychni dokumenty [Decentralization. Financial and analytical documents]. (2019). Retrieved from http://www.minregion.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/04/Decentr_297x210_April–2019.pdf
 - Dolzhenko, I.I. (2018) Otsinka vplyvu fiskalnoi detsentralizatsii na formuvannia mistsevykh biudzhativ Ukrainy [Assessment of the impact of fiscal decentralization on the formation of local budgets of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NUBIP Ukrainy. Seriya: ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, 284.66-76.
 - Kudriashov, V.P. (2021) Krytychna infrastruktura ta finansova bezpeka [Critical infrastructure and financial security]. *Finansy Ukrainy*. 2. 7–25. Retrieved from <https://doi.org/10.33763/finukr2021.02.007>
 - Lemishko, O.O. (2019) Biudzhethne zabezpechennia vidtvoriuvalnykh protsesiv v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Budgetary provision of reproductive processes in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics»*, 14, 136-141. Retrieved from <https://doi.org/10.31521/modecon>
 - Markovych, H. (2020). Osoblyvosti mistsevykh biudzhativ na 2020 rik [Features of local budgets for 2020]. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/news/7794>
 - Nehoda, Yu.V. (2022). Rol mistsevykh biudzhativ u finansuvanni povoiennoho vidnovlennia komunalnoi sfery [The role of local budgets in financing the post-war reconstruction of the communal sphere]. *Ekonomika i suspilstvo*. 43. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-59>
 - Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo – komunalnoho hospodarstva Ukrainy [The official website of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine]. Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua>
 - Ofitsiyni veb-sait Ministerstvo finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from <https://www.mof.gov.ua/uk>
 - Ofitsiyni sait Asotsiatsii mist Ukrainy [Official website of the Association of Cities of Ukraine]. Retrieved from <https://www.auc.org.ua/>
 - Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad» vid 8 kvitnia 201. 214 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities» of April 8, 2015 No. 214]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
 - Pro mistsevi derzhavni administratsii. Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 r. № 586–XIV: stanom na 03.08.2023 r. [About local state administrations. Law of Ukraine dated 04/09/1999 No. 586–XIV: as of 08.03.2023]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/333-2014-%D1%80>
 - Rozporiadzhennia KMU № 333-r «Pro

- skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini» vid 01.04.2015 roku [Decree of the CMU No. 333-r «On approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine» dated April 1, 2015]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/333-2014-%D1%80>.
16. Finansova detsentralizatsiia v Ukraini. Pershyi etap uspihiv. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Financial decentralization in Ukraine. The first stage of success]. Retrieved from <http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments>
17. Ho, A. T. K. (2011). PBB in American local governments: it's more than a management tool. *Public Administration Review*, 71(3), 391-401. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2011.02359.x>
-

Storozhenko O., Nastenka M. (2023).

PROBLEMS OF BUDGET PLANNING IN THE SYSTEM OF LOCAL FINANCE AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 19-31.

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48646>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.017](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.017)

Abstract. *The purpose of the study is to find a solution to problematic aspects of budget planning by analyzing the system of local finances and identifying opportunities for improving the budget planning mechanism. Because, in modern domestic science, in particular, considerable attention is paid to the issues of highlighting practical problems of the budget process and budget planning of local finances. However, there is no single definition of the concept of budget planning, its economic content, tasks and principles. To achieve the goal, general scientific methods were used: the method of scientific generalization - to confirm the relevance of research in modern conditions; analysis and synthesis - to understand the processes of reforming the territorial organization of power on the basis of decentralization as one of the key directions of systemic social transformations in Ukraine; scientific extrapolation and forecasting - for further understanding that the local budget is gradually turning from a purely financial mechanism into a powerful means of influencing public opinion. The main results of the research, which form its scientific novelty, were: the search for a solution to problematic aspects of budget planning by analyzing the system of local finances and identifying opportunities for improving the budget planning mechanism, identifying the essence of the concept of «budget planning» and substantiating the organizational and legal foundations of budget planning; disclosure of local budgets as a link of the budget system with a presentation of the current state of the budget and budget indicators of the united territorial communities of Ukraine; coverage of the peculiarities of planning local budgets with a presentation of the problems of forming local budgets and ways to solve them. The practical significance of the obtained results is determined by the provisions of scientific novelty and the possibility of using research proposals and recommendations in the field of practical activities of local financial bodies of all levels, executive bodies of local councils, local state administrations, and relevant local councils.*

Keywords: *budget planning; local budget; revenues of local budgets; decentralization.*

ДОХОДИ Й ВИТРАТИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЖИТТЯ

Н. А. ГЕРАСИМЧУК,

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна*

ORCID: 0000-0001-5302-8320

E-mail: 90999nag@gmail.com

О.В. ПАЩЕНКО,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,*

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна*

ORCID: 0000-0002-0603-8072

E-mail: opashchenko26@gmail.com

О.Б. ЖАРИКОВА,

кандидат економічних наук, доцент,

*доцент кафедри банківської справи та страхування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна*

ORCID: 0000-0002-1259-1712

E-mail: ele0309@ukr.net

Анотація. У статті досліджено структуру доходів і витрат домогосподарств, їх вплив на рівень життя сільського населення. Розглянуто трактування сутності поняття «домогосподарство». При дослідженні використано статистичний аналіз як метод пізнання явищ і виявлення зміни доходів, витрат населення, порівняння та вимірювання як емпіричні методи проведення зіставлення показників дослідження та виявлення тенденцій їх зміни, використано табличний метод для дослідження динаміки грошових доходів і сукупних ресурсів сільського населення, для дослідження динаміки індексів реальної і номінальної заробітної плати та самооцінки використано графічний метод, абстрактно-логічний – для формування висновків. Досліджено ресурси домогосподарств. Проаналізовано основні макроекономічні показники, які визначають умови формування грошових коштів домогосподарств України, порівняно їх із обсягом доходів і витрат населення. Проаналізовано динаміку індексів інфляції й реальної заробітної плати в Україні протягом 2017-2021 рр. За аналізованого періоду досліджено структуру сукупних ресурсів домогосподарств України. Оцінено грошові доходи та сукупні ресурси України на одне домогосподарство. Здійснено самооцінку рівня доходів міськими і сільськими домогосподарствами у 2021 році.

Здійснено аналітичний огляд структури витрат протягом 2017-2021 рр. Встановлено, що на зростання сукупних витрат домогосподарств впливає підвищення їх споживчих можливостей і доходів. Проаналізовано сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство. Виявлено, що зі збільшенням місячних доходів домогосподарств, як міських так і сільських, зменшується їх частка на продукти харчування. Визначено, що витрати домогосподарств поділяються на продовольчі, непродовольчі та неспоживчі товари й послуги. Незважаючи на значну частину витрат домогосподарств на продукти харчування вони споживають недостатню їх кількість, що підтверджується даними Державної служби статистики України. Розраховано індикатор достатності споживання продуктів харчування в сільських домогосподарствах станом на 2021 р.

Ключові слова: домогосподарства; сільські й міські домогосподарства; сукупні ресурси; доходи; витрати; споживання; рівень життя.

Актуальність

Однією з провідних галузей національної економіки, яка забезпечує населення держави продуктами харчування, а промисловість – сировиною, є сільськогосподарське виробництво. У свою чергу, його провідним сектором є сільські домогосподарства, які в умовах сьогодення виробляють близько 40 % продукції аграрного сектору й беруть участь у вирішенні проблем, пов'язаних із забезпеченням населення продуктами харчування й загалом продовольчої безпеки держави. Загалом, вітчизняні сільські домогосподарства беруть участь у сільськогосподарському виробництві практично на одному рівні з сільськогосподарськими підприємствами. При цьому, більша частина продукції, що виробляється сільськими домогосподарствами, використовується для задоволення власних потреб, а незначна частина реалізується на ринку. Останнє відбувається, насамперед, через нестачу коштів і, відповідно, бажання заробити. У свою чергу, характерною ознакою функціонування сучасного аграрного сектору України є нарощування обсягів

виробництва сільськогосподарської продукції й зростання обсягів її експорту, зокрема в довоєнний період. Однак, позитивні тенденції розвитку українського аграрного сектору у вигляді зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції не супроводжувалися якісними змінами в житті селян і сільських домогосподарств, оскільки проблеми пов'язані з соціально-економічним розвитком сільських територій були й залишаються стабільно гострими. Відтак, дослідження структури доходів і витрат, їх вплив на рівень життя й добробут сільського населення, оптимальний набір благ, який відповідатиме їх потребам залишається актуальним, особливо в умовах сучасних загроз і викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема впливу доходів і витрат на рівень життя населення стала популярною серед науковців, адже стосується кожної родини. Домогосподарства є об'єктом дослідження таких представників економічної науки, як: Ф. Кене, К. Бюхер, П. Са-

муельсон [2]. Дослідженнями теорії домогосподарств та сімейної економіки займалися Г. Беккер, Дж.М. Кейнс, А. Маслоу, Дж. Мінсер, Ф. Модільяні, І. Фішер, М. Фрідман [3, 10]. Питаннями функціонування домогосподарств, формування й оцінки доходів сільських домогосподарств і проблемами диференціації доходів домогосподарств займалися такі вчені, як М. Дубініна, Л. Мельник, О. Онищенко, В. Юрчишин, О. Барановський, І. Бондар, В. Вітлінський, С. Злупко, Т. Ковальчук, В. Круглов, Е. Лібанова, С.В. Мостенець, О. Попов, С. Панчишин, Кізім Т., Горняк І.В., Р.М. Скриньковський, [4, 11, 13, 22]. Питаннями вивчення рівня життя сільського населення займалися В. Дієсперов, М. Саблук, Г.С. Кукель, Л.М. Пронько, М.М. Татаревська [5, 12, 18]. Сучасні умови функціонування населення України потребують постійного моніторингу й аналізу структури його доходів і витрат. Тому проблема впливу структури доходів і витрат домогосподарств на рівень життя сільського населення залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження: аналіз доходів і витрат сільських домогосподарств України протягом 2017-2021 рр., дослідження впливу доходів і витрат на рівень їх життя та споживання ними благ у залежності від зростання доходів, обґрунтування основних шляхів підвищення доходів сільських домогосподарств.

Матеріали та методи дослідження

Результати дослідження отримані в результаті опрацювання даних Державної служби статистики Укра-

їни щодо доходів і витрат сільських домогосподарств за 2017-2021 рр. У ході дослідження використано статистичний аналіз як метод пізнання явищ і виявлення зміни доходів і витрат населення, порівняння й вимірювання як емпіричні методи проведення зіставлення показників дослідження та виявлення тенденцій їх зміни, використано також табличний метод для дослідження динаміки грошових доходів і сукупних ресурсів сільського населення, графічний метод у свою чергу використано для дослідження динаміки індексів реальної і номінальної заробітної плати та самооцінки, абстрактно-логічний – для формулювання висновків.

Результати дослідження та їх обговорення

В економічній літературі існують різні визначення поняття «домогосподарство», проте найбільш вживаним є визначення, згідно з яким домогосподарством вважають сукупність фізичних одиниць – резидентів, які мають спільні економічні інтереси, функції, побут і джерела фінансування [13]. В енциклопедії сучасної України зазначається, що домогосподарства – це економічні одиниці в складі однієї або більше осіб, які постачають економіці ресурси та використовують отримані за них гроші для купівлі товарів і послуг з метою задоволення власних потреб [7]. У Законі України «Про Всеукраїнський перепис населення» зазначається, що домогосподарство – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та

витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи [6, 23].

Відповідно даних Державної статистики України, станом на 01.01.2022 р. в державі налічувалося 14549,2 тис. домогосподарств, у тому числі в міській місцевості – 9863,7 тис., у сільській місцевості – 4685,5 тис. Основним джерелом інформації стосовно комплексного дослідження рівня життя сільського й міського населення, характеристики структури доходів і витрат, інформації щодо споживання товарів і послуг залежно від рівня матеріальної забезпеченості, кількісного складу домогосподарств є вибіркове обстеження умов життя домогосподарств. У 2021 р. відповідно даних Державної статистики України обсяг вибіркових обстежень налічував 14678,1 тис. домогосподарств, у тому числі у міській місцевості – 9944,0 тис., у сільській місцевості – 4685,5 тис. Тобто їх кількість

у 2021 р. порівняно з 2022 р. зменшилася на 128,9 тис., а в порівнянні з 2020 р. – на 235,1 тис. (14784,3 тис. домогосподарств у 2020 р.). Середній розмір домогосподарства у великих і малих містах майже однаковий (2,54 та 2,53 особи відповідно), а в селах дещо більший – 2,67 особи. Варто відмітити, що вибіркове обстеження в розрізі України здійснювалося на основі дослідження всього населення України, як сільського так і міського, Державною службою статистики.

У формуванні добробуту домогосподарств величезне значення має право власності на ресурси. Чим більше ресурсів є у власності домогосподарства, тим більш заможними є його члени. Усе, чим володіє домогосподарство, є його багатством. До ресурсів домогосподарства відносять нерухоме майно, професійні навички, підприємницькі здібності, цінні папери, депозити, винаходи тощо. Майно і ресурси, які є у власності родини є лише джерелом доходів домогосподарства. Від того, як розпоряджатиметься домогосподарство своїм багатством, залежатиме його рівень

1. Динаміка основних макропоказників, доходів і витрат населення України

Показники	2017 р.	2018 р.	2019р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
ВВП номінальний, млн грн	2 982 920	3 558 706	3 974 564	4 194 102	5 459 574	5 191 028
ВВП реальний, млн грн	2 445 587	3 083 409	3 675 728	3 818 456	4 363 582	3 865 780
ВВП на душу населення, грн	70 224	84 192	94 590	100 433	131 907	126 152
ВВП на душу населення, \$	2 640	3 095	3 660	3 726	4 834	3 901
Індекс споживчих цін, %	114,4	110,9	107,9	102,7	109,4	120,2
Індекс реальної заробітної плати, %	119,1	112,5	109,8	107,4	110,5	-
Доходи населення України, млн грн	2 652 082	3 248 730	3 744 060	4 045 191	4 863 519	-
Витрати на заощадження населення України	2 652 082	3 248 730	3 744 060	4 045 191	4 863 519	-

Джерело: складено на основі [3, 14].

доходів і рівень задоволення потреб.

Перш ніж аналізувати сукупні ресурси домогосподарств, ознайомилися з основними макроекономічними показниками, що визначають умови формування грошових коштів [15, 25, 30] домогосподарств України, зокрема проаналізували основні макроекономічні показники й порівняли їх із обсягами доходів і витрат населення України (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що ВВП України протягом 2017-2021 рр. зростав, однак у 2022 р. він зменшився, а темпи економічного зростання були різними. Номінальний ВВП протягом 2017-2021 рр. збільшився на 2476654 млн грн, або на 82%. Найбільші темпи зростання номінального ВВП спостерігалися з 2020 р. по 2021 р. – 130,2%. Проте не варто це розглядати як позитивну тенденцію в економіці, необхідно враховувати реальний ВВП, який показує загальний обсяг виробництва і вимірюється в постійних цінах (на величину цього показника впливає зміна обсягів виробництва) [21]. Так, реальний ВВП протягом 2017-2021 рр. зріс на 1917995 млн грн або на 78,4% (проти 82,0% зростання за номінальним значенням), а в 2022 р. зменшився на 497802 млн грн або на 11,4%. Відхилення між показниками номінального й реального ВВП свідчить про інфляційні процеси в економіці, зокрема підвищення цін на товари і послуги з одночасним скороченням споживання та обсягів виробництва. Так, індекс фізичного обсягу ВВП у 2019 р. становив 103,2, а в 2021 р. – 103,4%, а дефлятор ВВП у 2019 р. становив 108,1 %, а в 2021 р. – 125,1%. Показником результативності економіки держави, добробуту населення в ній, є показник реального ВВП на душу населення, який

показує вартість товарів і послуг, які припадають на особу країни. Даний показник пов'язує динаміку національного виробництва з добробутом населення і характеризує рівень його життя. Загальна динаміка рівня ВВП на душу населення в Україні за 2017-2022 рр. має позитивну тенденцію. Так, у 2022 р. даний показник становив 4 834 дол. США у розрахунку на душу населення, що на 2194 дол. США більше, ніж у 2017 р. Але варто зауважити, що не дивлячись на загальний зріст показника ВВП в Україні, загального підвищення добробуту населення не спостерігається через інфляційні процеси в державі. Дані табл. 1 свідчать, що найбільші темпи інфляції спостерігалися в 2022 р. (120,2%), 2017 р. (114,1%), у 2018 р. – (110,9%) та в 2021 р. (110,5%). Позитивним показником є те, що протягом 2017-2021 рр. спостерігається перевищення темпів зростання доходів населення над темпами зростання індексу споживчих цін від 1 до 5%. Із урахуванням того, що протягом 2017-2021 рр. заробітна плата формувала від 52,4 до 59,8% сукупних доходів у середньому на місяць у розрахунку на одне домогосподарство, порівняли динаміку індексів споживчих цін і реальної заробітної плати (рис. 1). Виявлено, що впродовж 2017-2020 рр. динаміка знижувалася, а в зв'язку з економічною та політичною кризами, починаючи з 2021 р., почала підвищуватися. Індекс реальної заробітної плати у 2021 р. зріс до рівня 110,5% та перевищував темпи інфляції.

Упродовж 2018-2021 рр. у структурі сукупних ресурсів домогосподарств України спостерігалися позитивні зміни (табл. 2). За вказаний період зросли доходи домогосподарств від трудової діяльності, а саме

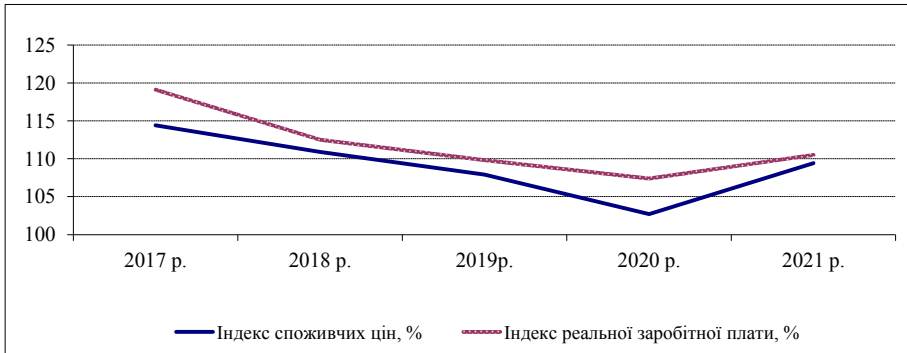

Рис. 1. Динаміка індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні, 2017-2021 рр., %

Джерело: побудовано на основі [9, 14, 25].

2. Структура сукупних ресурсів домогосподарств України

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2021 р. до 2018 р. %
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	
Оплата праці	5391,23	54,4	6945,10	57,3	7245,31	58,3	8659,49	59,8	160,6
Дохід від: підприємництва та самозайнятості	592,77	6,0	792,91	6,5	714,86	5,8	827,95	5,7	139,7
продажу с.-г. продукції	248,40	2,5	291,08	2,4	267,74	2,2	362,55	2,5	146,0
власності	130,30	1,3	128,57	1,1	151,72	1,2	178,14	1,2	136,7
Пенсії	1734,42	17,5	1982,59	16,4	2236,90	18,0	2511,07	17,3	144,8
Стипендії	30,11	0,3	33,67	0,3	26,21	0,2	34,39	0,2	114,2
Допомоги, пільги субсидії	203,04	2,1	289,36	2,4	326,23	2,6	337,95	2,3	166,4
Інші грошові доходи	573,87	5,8	681,76	5,6	701,62	5,6	704,94	4,9	122,8
Грошові доходи	8904,14	89,9	11145,04	92,0	11670,59	93,9	13616,48	94,0	152,9
Вартість спожитої продукції, одержаної з ОПГ	373,76	3,8	431,98	3,6	406,71	3,3	439,59	3,0	117,6
Інші негрошові доходи	442,34	4,5	273,73	2,3	170,50	1,4	191,85	1,3	43,4
Негрошові доходи	816,10	8,2	705,71	5,8	577,21	4,6	631,44	4,4	77,4
Усього загальних доходів	9720,24	98,1	11850,75	97,8	12247,80	98,5	14247,92	98,3	146,6
Інші надходження	183,82	1,9	267,72	2,2	184,47	1,5	242,65	1,7	132,0
Усього сукупних ресурсів	9904,06	100	12118,47	100	12432,27	100	14490,57	100	146,3

Джерело: розраховано авторами за [3].

оплата праці на 60,6%, доходи від реалізації сільськогосподарської продукції – на 46%, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості – на 39,7%, доходи від власності – на 36,7%. Спостерігалось також зростання обсягу пенсійних виплат на 44,8%, соціальної допомоги, пільг і субсидій – на 66,4%.

Відтак, основними доходами домогосподарств є: рента, орендна плата, заробітна плата, пенсії, стипендії, допомоги, страхові виплати, гонорари, прибуток від власної справи та

від власності фінансових активів, дивіденди, відсоток за банківськими вкладами, дохід від спадку, роялті.

Більш детально ресурси домогосподарств України можна оцінити, розглянувши грошові доходи та сукупні ресурси в Україні на одне домогосподарство (табл. 3). Так, дослідження свідчить, що середньомісячні сукупні ресурси одного господарства в сільській місцевості України в 2021 р. становили 13417,59 грн, а частка грошових доходів – 88,6%. Це свідчить про позитивну динаміку

3. Грошові доходи та сукупні ресурси сільських домогосподарств України, у середньому на місяць на одне домогосподарство

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2021 р. до 2018 р. %
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	
Оплата праці	3925,13	41,5	5084,24	45,7	5314,86	45,6	6369,16	47,5	162,3
Дохід від: підприємництва та самозайнятості	482,81	5,1	536,89	4,8	579,18	5,0	586,50	4,4	121,5
продажу с-г продукції	684,22	7,2	819,77	7,4	774,15	6,6	1057,50	7,9	154,6
власності	352,55	3,7	343,86	3,1	402,58	3,5	442,18	3,3	125,4
Пенсії	1675,97	17,7	1813,77	16,3	2136,05	18,3	2301,73	17,2	137,3
Стипендії	21,68	0,2	21,70	0,2	15,79	0,1	24,72	0,2	114,0
Допомоги, пільги субсидії	227,08	2,4	351,27	3,2	346,77	3,0	402,21	3,0	177,1
Інші грошові доходи	560,09	5,9	597,21	5,4	697,65	6,0	705,69	5,3	126,0
Грошові доходи	7929,53	83,9	9568,71	85,9	10267,03	88,1	11889,69	88,6	149,9
Вартість спожитої продукції, одержаної з ОПГ	910,34	9,6	1059,59	9,5	1037,44	8,9	1110,59	8,3	122,0
Інші негрошові доходи	455,25	4,8	256,06	2,3	165,69	1,4	184,12	1,4	40,4
Негрошові доходи	1365,59	14,4	1315,65	11,8	1203,13	10,3	1294,71	9,6	94,8
Усього загальних доходів	9295,12	98,3	10884,36	97,7	11470,16	98,4	13184,40	98,3	141,8
Інші надходження	160,07	1,7	252,75	2,3	180,92	1,6	233,19	1,7	145,7
Усього сукупних ресурсів	9455,19	100	11137,11	100	11651,08	100	13417,59	100,0	141,9

Джерело: розраховано авторами за [3].

зростання протягом 2018-2021 рр., що сприяло підвищенню купівельної спроможності сільського населення, яка, в свою чергу, відбувалася за рахунок зростання оплати праці сільського населення (від 41,5% у 2018 р. до 47,5% у 2021 р.). Однак, не зважаючи на позитивну динаміку збільшення оплати праці, рівень її в сільському господарстві залишається низьким. Вона є нижчою, ніж в економіці в цілому майже в два рази, так як формується під впливом інфляції, економічної ситуації, що складається в державі, державного регулювання та ін. Також спостерігається нерегулярність і несвоечасність її виплати. Тому сільське населення часто потребує додаткових заробітків.

Упродовж досліджуваного періоду спостерігалось зростання доходів домогосподарств від підприємництва й самозайнятості, продажу с.-г. продукції, власності, пенсії, соціальної допомоги. Збільшення частки доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості свідчить про те, що в населення з'явилася мотивація до підприємницької діяльності й самозайнятості і цьому посприяли природно-кліматичні умови, надання державних кредитів під 5-7-9%, ріст цін тощо [15, 16]. У 2021 р. в структурі грошових доходів найбільшу частку займали пенсійні надходження (17,2%), що демонструє збільшення на селі осіб пенсійного віку і свідчить про зростання кількості осіб, які потребують соціального захисту. Підвищення питомої ваги пенсійних виплат у структурі сукупних доходів населення може мати негативний вплив на подальший економічний розвиток України, стаючи важким економічним тягарем для бюджету України. За останні роки пенсії стали

другим за вагомістю джерелом доходів у домогосподарствах України, який має ознаки постійного зростання. Очевидно, що це стало результатом соціальної політики держави, яка реалізувалася через значне підвищення розміру пенсійних виплат – як мінімального, так і середнього розміру пенсій. Додатковим фактором підвищення питомої ваги пенсійних виплат у структурі загальних доходів домогосподарств країни є постійне збільшення чисельності пенсіонерів [19]. Також спостерігається зменшення негрошових надходжень від 14,4 % у 2018 р. до 9,6 % у 2021 р., а саме вартості спожитої продукції одержаної з ОПГ від 9,6 % у 2018 р. до 8,3 % у 2021 р. Це є свідченням того, що із зростанням заробітної плати збільшується купівельна спроможність домогосподарств. У 2021 р. доходи від власності становили 3,3 відсотки.

Досить цікавим аспектом дослідження обсягів і динаміки заощадження населення є використання даних Державної служби статистики щодо самооцінки домогосподарств України рівня їх доходів. Так, упродовж 2021 р. за цими даними рівень своїх доходів як достатній для того, щоб здійснювати заощадження, оцінили 14,3% міських і 10,1% сільських домогосподарств. При цьому 2,2% міських домогосподарств зазначили, що рівень їх доходів недостатній для забезпечення потреб на харчування, а сільських домогосподарств – 5,9% (рис. 2). Аналіз самооцінки домогосподарств показує низьку можливість заощаджувати, а це може бути ознакою низького рівня матеріального добробуту домогосподарств України.

Якщо ж досліджувати рівень доходів домогосподарств у розрізі регіонів України, то в 2021 р. як до-

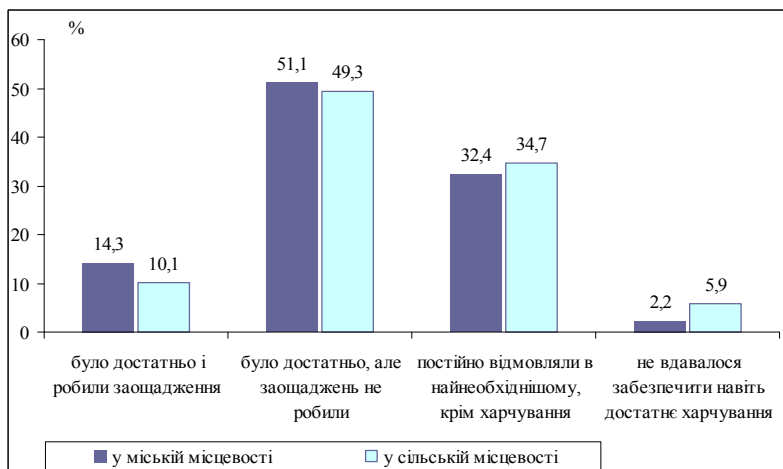

Рис. 2. Самооцінка рівня своїх доходів міськими і сільськими домогосподарствами України у 2021 р., %

Джерело: складено та розраховано авторами [20].

4. Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів за економічними районами у 2021 р.

Показник	Всі домогосподарства	у тому числі за економічними районами							
		Східний	Донецький	Придніпровський	Причорноморський	Подільський	Центральний	Карпатський	Полський
Кількість домогосподарств (тис.)	14678	2092	1244	2424	1702	1424	2279	1913	1600
Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів протягом останнього року (%):									
було достатньо і робили заощадження	13,0	11,3	19,8	28,4	5,6	9,0	10,4	5,2	10,6
було достатньо, але заощаджень не робили	50,5	36,9	56,2	38,8	52,6	46,8	69,2	49,6	57,2
постійно відмовляли в найнеобхіднішому, крім харчування	33,2	50,1	22,2	32,1	35,3	42,2	19,9	31,5	31,5
не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування	3,3	1,7	1,8	0,7	6,5	2,0	0,5	13,7	0,7

Джерело: розраховано авторами [20].

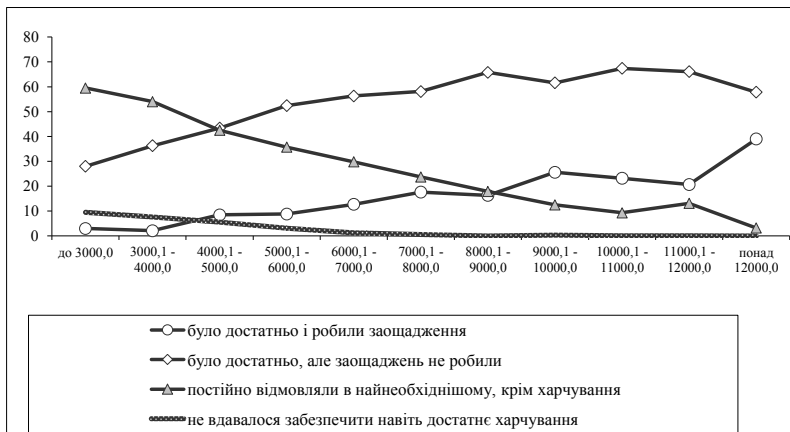
статній для того, щоб здійснювати заощадження, його оцінили 38,5% домогосподарств Дніпропетровського регіону, 28,4% Луганського, 22,4% Черкаського, 21,9% Запорізького, 16,9% Тернопільського, 16,5% Донецького, 16,3% Житомирського регіонів, однак 45,6% домогосподарств Закарпатського регіону, 25,7% Херсонського, 22,6% Івано-Франківського регіону, зазначили, що рівень їх доходів не достатній для забезпечення харчування.

Дані дослідження домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів за економічними районами України в 2021 р. свідчать, що з 14678 тис. домогосподарств 13% оцінюють свої доходи як достатні для того, щоб здійснювати заощадження, 50,5% було достатньо, але заощаджень вони не робили, 33,2% постійно відмовлялися в найнеобхіднішому, крім харчування, 3,3% зазначили, що рівень їх доходів не достатній для забезпечення харчування (табл. 4.).

Залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових

доходів, розподіл домогосподарств України в 2021 р. за самооцінкою рівня їх доходів свідчить, що найбільша кількість домогосподарств відносилася до групи від 4000 до 5000 грн, а найменша до групи з доходами від 11 000 до 12 000 грн. Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів упродовж 2021 р. показав, що найбільший показник спостерігався з доходом понад 12000 грн – 39% – достатній для того, щоб здійснювати заощадження, з доходом від 10 000 до 11 000 грн – 67,4% було достатньо, проте заощаджень не робили, з доходом до 3000 грн – до 59,5% постійно відмовлялися в найнеобхіднішому, крім харчування і 9,5% зазначили, що рівень їх доходів не достатній для забезпечення харчування в групі з доходом до 3000 грн (рис. 3).

Оцінити дохід домогосподарств можна досліджуючи їх витрати. Витрати домогосподарств складаються з витрат на продовольчі і непродовольчі товари та витрат на неспоживчі товари й послуги. До основних витрат домогосподарств відносять витрати

3. Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів у 2021 р.

Джерело: складено та розраховано авторами [20].

на: харчування, житло і комунальні послуги, одяг і взуття, побутові речі, меблі, техніку, медичне обслуговування, освіту, культуру та відпочинок. Структура витрат домогосподарств залежить від величини їх наявних доходів, тому домогосподарства завжди намагаються знайти оптимальний набір споживчих товарів і послуг за наявної величини отримуваних доходів і структури витрат, який би задовольняв їх потреби та відповідав величині їх допустимих витрат. Зростання сукупних витрат домогосподарств зумовлене підвищенням їх споживчих можливостей і доходів. Однак на зростання витрат можуть впливати інфляційні процеси в державі (протягом 2020-2021 рр. рівень інфляції зріс від 5 до 10%, а в 2022 р. він становив 26,6%) та підвищення цін на споживчі товари та послуги. Так, протягом 2020-2021 рр. індекс споживчих цін зріс від 102,7 до 109,4, а в 2022 р. він становив 120,2%. Частка витрат домогосподарств залежить від рівня розвитку країни. У розвинутих країнах світу витрати на харчування складають менше 26% усіх витрат сім'ї, а в Україні – близько 50%. Так, середня частка витрат на харчування на одну людину в світі склала 24,6% в 2019 році, 25,8% – в 2020 році та 25,5% – у 2021 році.

Відповідно даних ННЦ «Інститут аграрної економіки» в 2021 р. найбільше в світі на харчування витратили жителі США – \$3070 або 6,7% загальних витрат жителя країни, Німеччина посіла 10 місце з \$2897 та 12% відповідно, Угорщина – 35 місце (\$1597, 18%), Індія – 77 місце (\$446, 32,1%, Ангола – 99 місце (\$658, 49,7%) [8]. Частка витрат на продовольство в загальних витратах мешканців України в 2021 р. становила 41,6%, тоді як у

2020 р. – 41,2%, а в 2019 – 39,7%. У свою чергу, в 2021 р. кожен українець витратив на продукти харчування та безалкогольні напої в середньому в еквіваленті \$1242 проти \$964 в 2020 р. та \$874 в 2019-му. Середня частка витрат на харчування на одну людину в світі становила 24,6% (\$1387) у 2019 р., 25,8% (\$1428) – у 2020 р. та 25,5% (\$1686) – у 2021 р. У рейтингу за підсумками 2021 року Україна посіла 92 місце, розташувавшись між Ефіопією (41,3% витрат на харчування, \$245 на особу) та Камбоджею (42,7%, \$546), таким чином опинившись серед країн, де відсоток витрат на продовольство є одним із найвищих. Однак, у 2022 р. повномасштабне вторгнення росії на територію України поставило надскладні виклики перед внутрішнім продовольчим ринком держави. Негативні наслідки війни прямо вплинули на зростання цін на продукти як в Україні, так і за її межами. Згідно з даними Індексу продовольчих цін ФАО, у 2022 р. його значення стало найбільшим в історії спостережень (143,7 пункти), на 14% перевищивши показник 2021 року. Водночас індекс споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в Україні за підсумками 2022 р. становив 126,6%. На майбутнє за даними ННЦ «Інститут аграрної економіки», з урахуванням тенденцій 2022 р. варто очікувати подальшого зростання цін за обмеженої купівельної спроможності населення, тому частка витрат на продукти харчування в Україні залишатиметься такою ж високою [8].

За даними проведеного дослідження, можна стверджувати, що протягом 2017-2021 рр. В Україні зменшилися витрати на продовольчі товари – від 51 до 48,9%, зросли ви-

5. Структура витрат домогосподарств України, %

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продовольчі товари	51	51,1	49,8	51,6	48,9
Непродовольчі товари	41,9	40,9	41,5	39,8	42,4
Неспоживчі товари і послуги	7,1	8,0	8,7	8,6	8,7

Джерело: розраховано авторами [3]

6. Сукупні витрати сільських домогосподарств України, у середньому на місяць на одне домогосподарство

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2021 р. до 2018 р. %
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	
Продовольчі товари	4088,14	53,7	4719,82	53,3	4908,91	55,1	5493,71	52,0	134,4
у т.ч. продукти харчування	3868,81	50,8	4462,41	50,4	4637,41	52,1	5195,50	49,2	134,3
алкогольні напої	63,77	0,8	76,13	0,9	75,05	0,8	83,87	0,8	131,5
тютюнові вироби	155,56	2,0	181,28	2,0	196,45	2,2	214,34	2,0	137,8
Непродовольчі товари	2032,96	26,7	2322,00	26,2	2278,31	25,6	2952,95	27,9	145,3
у т.ч.: одяг, взуття	431,08	5,7	504,77	5,7	445,00	5,0	537,76	5,1	124,7
меблі, предмети домашнього вжитку	151,77	2,0	168,96	1,9	203,95	2,3	224,64	2,1	148,0
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	1054,33	13,8	1123,02	12,7	1041,18	11,7	1343,15	12,7	127,4
оплата житла, комунальних продуктів і послуг	871,71	11,4	859,87	9,7	797,28	9,0	1062,42	10,1	121,9
Освіта	47,59	0,6	49,56	0,6	42,78	0,5	43,26	0,4	90,9
Охорона здоров'я	325,67	4,3	357,73	4,0	378,55	4,3	457,27	4,3	140,4
Допомога родичам	349,49	4,6	403,39	4,6	361,12	4,1	427,92	4,0	122,4
Усього сукупних витрат	7618,72	100	8857,19	100	8903,26	100	10568,53	100	138,7

Джерело: розраховано авторами за [3].

трати на непродовольчі витрати – від 41,9 до 42,4% [16, 17] та витрати на неспоживчі товари і послуги – від 7,1 до 8,7 % (табл. 5).

Оцінити сукупні витрати сільських домогосподарств України мож-

на, дослідивши розмір сукупних витрат у середньому на місяць на одне домогосподарство (табл. 6).

Так, у 2021 р. в середньому за місяць у сільському домогосподарстві на продовольчі товари було витраче-

но 5493,71 грн, що становить 52% всіх сукупних витрат. Причиною високої частки витрат на продовольчі товари є погіршення матеріального добробуту домогосподарств, а саме низький рівень їх доходів, що обмежує їх можливості щодо задоволення потреб і відзеркалює рівень їх життя. Вагоме місце в структурі витрат займають непродовольчі товари, частка яких у 2021 р. становила 27,9%, а порівняно з 2018 р. збільшилася на 45,3%. Зросла частка витрат на меблі, предмети домашнього вжитку (на 48%), на житло, воду, електроенергію, газ (на 27,4%), одяг, взуття (24,7%). Зростання витрат на житло, воду, електроенергію, газ пов'язане зі зростанням тарифів на дані послуги, що випереджає зростання рівня доходів і негативно позначається на рівні життя сільських домогосподарств. У

зв'язку з цим, чимало сільських домогосподарств звертаються до відділів адресних допомог у районах за отриманням субсидій. Низькою є частка витрат у сільських домогосподарствах на охорону здоров'я – 4,3%, освіту – 0,4%. Низька частка витрат на непродовольчі товари, медичне обслуговування, товари тривалого користування та інші послуги пояснюється тим, що саме вони стають «типovими» статтями сімейної економіки [28].

Скрутне матеріальне становище та бажання його поліпшити визначають постійну і часту потребу сільських домогосподарств у додатковому заробітку. Основними їх джерелами для сільських домогосподарств є підприємництво й самозайнятість, сезонна робота, надання послуг односельцям, домашні промисли (виготовлення на

7. Структура сукупних витрат домогосподарств залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2021 році

Показник	Всі домогосподарства	у тому числі з середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, грн											
		до 3000,0	3000,1 - 4000,0	4000,1 - 5000,0	5000,1 - 6000,0	6000,1 - 7000,0	7000,1 - 8000,0	8000,1 - 9000,0	9000,1 - 10000,0	10000,1 - 11000,0	11000,1 - 12000,0	понад 12000,0	
Продукти харчування та безалкогольні напої													
Усі домогосподарства	45,9	59,4	55,3	52,2	49,7	47,8	45,5	44,6	39,7	41,9	39,8	33,3	
У міських поселеннях	44,3	57,2	54,2	50,7	47,6	46,1	45,2	43,7	38,8	40,9	39,6	34,5	
У сільській місцевості	49,2	61,7	56,9	54,7	53,5	50,9	46,2	46,6	42,4	46,6	40,1	28,6	
Доходи на одну особу	-	2448	3549	4503	5520	6528	7453	8443	9473	10462	11482	15641	
Частка витрат на харчування, %	-	59,3	55,3	52,2	49,6	47,7	45,4	44,6	39,7	41,6	39,7	33,3	

Джерело: розраховано авторами [3].

продаж інвентаря, хатнього начиння, в'язаних і пошитих речей), додаткові доходи завдяки полюванню, рибальству, збору грибів і ягід. Тобто, неформальна зайнятість дозволяє селянам виживати (забезпечує їх часткову зайнятість і надає додаткові доходи), проте не вирішує проблеми низького рівня їх життя [24].

Дослідивши структуру сукупних витрат домогосподарств, залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2021 р., можемо стверджувати, що зі збільшенням місячних доходів домогосподарств, як міських так і сільських, зменшується їх частка на продукти харчування (табл. 7). Порівнюючи міські і сільські домогосподарства, можна стверджувати, що сільські домогосподарства витрачають більше грошових коштів на продукти харчування, ніж міські. Це говорить, що більш високий рівень добробуту

переважав серед міських домогосподарств, порівняно з сільськими й проте, що в сільській місцевості більш низькі стандарти життя.

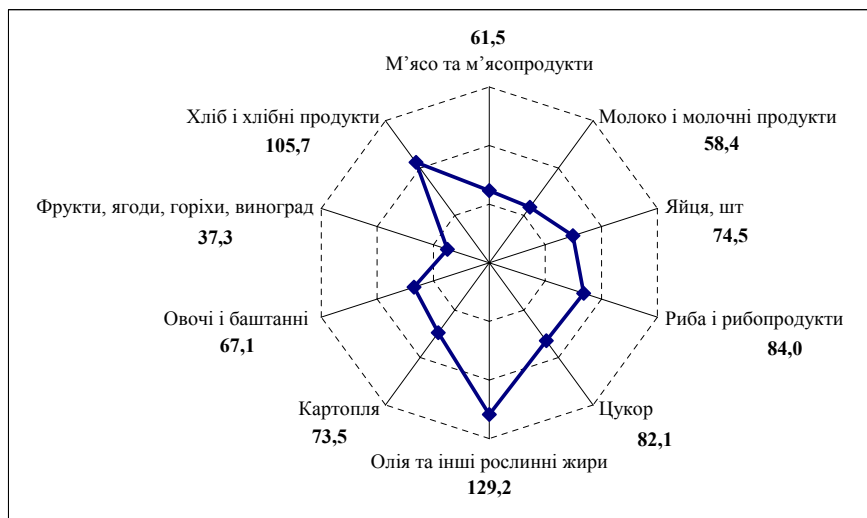
Незважаючи на значну частину витрат домогосподарств на продукти харчування, вони споживають недостатню їх кількість і це підтверджується даними Державної служби статистики України (табл. 8).

За 2018-2021 рр. споживання домогосподарствами продуктів харчування скоротилося: м'яса і м'ясопродуктів – на 3,6 кг, молока й молокопродуктів – на 7,2 кг, яєць – на 16,8 штук, овочів – на 5,8 кг, фруктів і ягід – на 12 кг. У 2021 р. споживання не дотягувало до раціональної норми в розрізі таких продуктів харчування як: м'ясо і м'ясопродукти – на 27,2 та 30,8 кг, молоко й молокопродукти – на 150,8 та 158 кг, яйця – на 57,2 штуки, овочі – на 54,2 кг, фрукти і ягоди – на 44,4 та 56,4 кг, картопля 48,4 та

8. Динаміка споживання продуктів харчування в сільських домогосподарствах, кг на рік

Показники	Раціональна норма	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2018 р.	до раціональної норми
М'ясо та м'ясопродукти	80	52,8	55,2	49,2	49,2	93	61,5
Молоко і молочні продукти	380	229,2	228	230,4	222	97	58,4
Яйця, шт	290	232,8	237,6	229,2	216	93	74,5
Риба і рибопродукти	20	16,8	18	16,8	16,8	100	84,0
Цукор	38	32,4	31,2	33,6	31,2	96	82,1
Олія та інші рослинні жири	13	18	16,8	18	16,8	93	129,2
Картопля	124	75,6	74,4	92,4	91,2	121	73,5
Овочі і баштанні	161	106,8	105,6	110,4	108	101	67,1
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	90	45,6	48	32,4	33,6	74	37,3
Хліб і хлібні продукти	101	99,6	97,2	114	106,8	107	105,7

Джерело: розраховано авторами [1].

4. Індикатор достатності споживання продуктів харчування в сільських домогосподарствах 2021 р., %

Джерело: розраховано та побудовано авторами за [1, 15].

32,8 кг, риба і рибопродукти – на 3,2 кг. Співставлення фактичного рівня споживання цих продуктів харчування з мінімальними та раціональними нормами свідчить, що в 2021 р. воно було вище норм у розрізі олії – на 5 кг і хліба на 5,8 кг.

Раціон більшості українських сімей характеризується незбалансованою структурою харчування й недостатнім споживанням продуктів, які виступають основним джерелом білків і вуглеводів, необхідних для нормального розвитку, росту та життєдіяльності [21]. Українським домогосподарствам притаманна дуже висока калорійність харчування (2706 ккал), що не є свідченням того, що організм людини отримує необхідну кількість поживних речовин, до того ж головною проблемою залишається незбалансованість харчування населення України в цілому [21]. Раціональне харчування – найважливіша умова збереження здоров'я, нормаль-

ного росту й розвитку організму людини. Основними принципами раціонального харчування є: 1) співвідношення між енерговитратами людини та енергоцінністю їжі; 2) збалансованість їжі за поживними речовинами; 3) різноманітність харчових продуктів; 4) споживання в необхідній кількості мікро- та макроелементів [19].

Забезпечити раціональне харчування можливо лише збільшуючи обсяг виробництва якісних продовольчих ресурсів і це є основною умовою СОТ. За статистичними даними, середньодобова калорійність продуктів харчування, спожитих населенням України в 2020 р. з розрахунку на одну особу зменшилося на 32 ккал, порівняно з 2018 р. (від 2706 ккал у 2018 р. до 2674 ккал у 2020 р.). [1]. Індикатор достатності споживання продуктів харчування в сільських домогосподарствах України представляє площу багатокутника, що відображає

споживання продуктів харчування (рис. 4).

Індикатор достатності споживання продуктів харчування в домогосподарствах було побудовано таким чином: коло ділилося індикаторами споживання продуктів харчування на рівні 10 видів продуктів харчування; в міру віддалення від центру кола значення індикатора покращувалося; шкали на радіальних прямих градувалися так, щоб усі значення критеріїв лежали в середині оціночного кола; всі критерії оцінки достатності споживання продуктів харчування в сільських домогосподарствах визначалися за 100 бальною шкалою; показник достатності споживання продуктів харчування в сільських домогосподарствах мав значення нижче нормативного, його відсутність позначалася нулем, який співпадав із центром кола.

Отже, за результатами дослідження достатності споживання продуктів харчування в домогосподарствах України в 2021 р. можна зробити висновки, що основними продуктами харчування є: олія та інші рослинні жири (129,2%), хліб і хлібобулочні продукти (105,7%), риба та рибні продукти (84%), цукор (82%), яйця (74,5%), картопля (73,5%), овочі й баштанні (67, %).

Відповідно, недоспоживання найважливіших продуктів компенсується зростанням споживання олії, інших рослинних жирів і мучних виробів. А порівняння з раціональною структурою харчування дало можливість зробити висновок, що раціон сільського домогосподарства далекий від раціонально збалансованого. Характеризуючи структуру споживання сільських домогосподарств можна говорити про нестачу корисних про-

дуктів харчування, таких як: м'ясо й м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, яйця, овочі, фрукти та ягоди, картопля, риба й рибопродукти. А споживання хліба та хлібобулочних виробів, олії та інших рослинних жирів перевищує норму і це свідчить про недостатній рівень матеріальної забезпеченості сільських домогосподарств щодо забезпечення здорового та раціонального харчування. А незбалансоване харчування сільських домогосподарств зумовлює погіршення стану їх здоров'я, послаблення імунної системи та підвищення захворюваності серед населення.

За проведеними дослідженнями спостерігається, що, не зважаючи на недостатній рівень забезпечення здорового та раціонального харчування в сільських домогосподарствах, існують інші напрямки використання власних грошових коштів – на лікування, покращення умов життя, відпочинок, придбання побутової техніки.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Домогосподарство є підґрунтям економічного добробуту кожної держави і впливає на стан матеріального добробуту сільської чи міської громади. Серед домогосподарств завжди існує диференція доходів. Тому рівень життя населення та їх матеріальне становище залежить від доходів і витрат домогосподарств, які є основними елементами його матеріального добробуту.

Дослідивши та проаналізувавши грошові доходи й витрати сільських домогосподарств протягом 2018-2021 рр., виявили, що зросла питома вага грошових доходів – на 41,9%, зокрема заробітна плата – на 62,3%, дохід від

підприємницької діяльності та самозайнятості – на 21,5%, від власності – на 25,4%, вартості спожитої продукції, одержаної з ОПГ – на 22%. Також спостерігається зростання частки допомоги, пільг і субсидій на 66,4%, що це свідчить про збільшення кількості сільських домогосподарств, яким необхідний соціальний захист.

Упродовж 2017-2021 рр. зменшилися витрати на продовольчі товари з 51 до 48,9 %, зросли витрати на непродовольчі витрати з 41,9 до 42,4% та витрати на неспоживчі товари і послуги з 7,1 до 8,7%. За 2018-2021 рр. споживання домогосподарствами продуктів харчування на рік скоротилося: м'яса та м'ясопродуктів – на 3,6 кг, молока і молокопродуктів – на 7,2 кг, яєць – на 16,8 штук, овочів – на 5,8 кг, фруктів і ягід – на 12 кг. У 2021 рр. споживання не дотягувало до раціональної норми за такими продуктами харчування як: м'ясо й м'ясопродукти – на 30,8 кг, молоко і молокопродукти – на 158 кг, яйця – на 74 штуки, овочі – на 53 кг, фрукти і ягоди – на 56,4 кг, картопля – на 32,8 кг, риба й рибопродукти – на 3,2 кг. Причиною цього є відсутність грошових коштів, необхідних для їх купівлі. У зв'язку з цим, сільські домогосподарства самостійно займаються виробництвом продуктів харчування для задоволення особистих потреб, звужують свої потреби в них, намагаються економити, особливо в родинях, де є діти. А недоспоживання найважливіших продуктів компенсується ними зростанням споживання олії, інших рослинних жирів і мучних виробів.

Низький рівень оплати праці працездатного населення, задоволення культурних і побутових потреб, нерозвинена інфраструктура негативно впливають на рівень життя сільсько-

го населення і зумовлюють його міграцію до міста, що негативно позначається на демографічній ситуації на селі. Тому державі варто на постійній основі вживати заходів щодо покращення рівня життя населення на селі й підвищення його підприємницького потенціалу. Зокрема, вважаємо, що зусилля варто спрямовувати на поліпшення демографічної ситуації, підвищення оплати праці та забезпечення стабільних і своєчасних виплат (заробітних плат, пенсій, соціальних трансфертів), підвищення соціальних гарантій і стандартів, покращення соціальної захищеності сільського населення та інфраструктури сіл, налагодження системи збуту продукції сільських домогосподарств. Війна росії проти України призвела до погіршила рівня життя домогосподарств. Втрата роботи, стабільного доходу, вимушені незаплановані витрати та міграція населення, загроза життю, страх вплинули на зменшення доходів і підвищення витрат домогосподарств. А це змусило їх змінити погляди в усіх сферах життя, спричинило появу нових імпульсів щодо розвитку держави, економіки, покращення рівня життя та ментальності населення.

Список використаних джерел

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Державна служба статистики України. Київ 2021 р. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/Zb_Bsph_2020.pdf дата звернення 26.07.2023 (дата звернення 01.10.2023)
2. Вергун В.А., Ступницький О.І., Приятельчук О.А., Гуманюк Я.М. Економікс. Вид.: Вадекс. 2021. 422 с.

3. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Держстат України. 2018-2021 рр. Дата останньої модифікації: 20.05.2023. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/Arh_vrduB_u.htm
4. Горняк І.В. Аналіз доходів та видатків домогосподарств України. *Бізнес-навігатор*. 2019. Випуск 2 (51). С. 8-12.
5. Дієсперов В.С. Зайнятість населення в сільському регіоні. *Україна: аспекти праці*. 2013. №4. С. 3-9.
6. Домогосподарство. URL: <https://www.google.com/search?q=sourceid=chrome&ie=UTF-8>
7. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-20698>
8. Жителі України в 2021 р. витрачали на харчування у середньому 41,6% доходів. ІАЕ. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/892656>
9. Заробітна плата у 2021 р. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
10. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей (Джон Кейнс). URL: <https://double-case.com.ua/kniga/zahalna-teoriia-zainiatosti-vidsotka-i-hrosheidzhon-keins>
11. Кізім Т. Домогосподарства на фінансовому ринку: поведінково-мотиваційний аспект. *Світ фінансів*. 2016. №3. С.89-101.
12. Кукель Г.С. Оцінка зайнятості в сільському господарстві України. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика*. 2020. Випуск № 1(75). С.47-51.
13. Мостенець С.В. Домогосподарство як домінуючий інститут розвитку держави. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2011. Випуск 17. С. 240-245.
14. Основні соціально-економічні показники. Статистичний щорічник за 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf
15. Пашенко О.В., Жарікова О.Б. Диференціація доходів населення в сучасних умовах розвитку економіки. *Науковий журнал «Біоекономіка та аграрний бізнес»*. 2021. Том 12. №1. С. 14-29.
16. Пашенко О.В., Жарікова О.Б., Олійник Л. Доходи як один із факторів добробуту населення України: сучасний стан. *Науковий журнал «Біоекономіка та аграрний бізнес»*. 2022. Том 13. №2. С. 57-76.
17. Пашенко О.В., Жарікова О.Б. Методичні засади аналізу витрат домогосподарств України. *Економіка і управління бізнесом*. 2023. Том 14. №3. С. 34-52.
18. Пронько Л.М. Економічні засади формування зайнятості населення в сільськогосподарському виробництві. *Держава та економіка*. 2022. № 5. С. 73-78.
19. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. 428 с.: іл. Бібліогр.: С. 417-426.
20. Самооцінка домогосподарств України рівня своїх доходів у 2021 р.: аналітичний довідник. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/03/zb_snsz_21.pdf
21. Серватинська І. Доходи і витрати домогосподарств: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід. *Світ фінансів*. 2018. 3(56). С.141-154.
22. Скриньковський Р.М. Формування доходів домогосподарств та їх вплив на рівень життя населення. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 25-29.
23. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2022 році. Social and Demographic Characteristics of Households of Ukraine (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. зб. Київ. 2022. 86 с.
24. Татаревська М.С. Рівень життя сіль-

- ського населення: оцінювання та на-
прямиполіпшення: монографія. Оде-
са. 2007. 298 с. URL: [https://core.ac.uk/
reader/147035460](https://core.ac.uk/reader/147035460)
25. Темпи зміни номінальної та реальної заробітної плати // Стат. зб. України у 2021 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/index/2021>
26. Radchenko O., Pashchenko O., Matveyeva M., Zelenskyi A., Zaika O. State financial regulation of the competitive environment: assessment for the agricultural sector of Ukraine. *Independent Journal of Management and Production*. 2022. № 13 (3) P. 310-328.
27. Samborska-Muzychko Y., Parasii-Verhunenko I., Pashchenko O., Budniak L., Salamin O. Public Sector in the Transformation Economy of Ukraine: Macroeconomic Analysis. *Independent Journal of Management and Production*. 2021. 12 (3). P. 296-317.
28. Savitska S., Pravdiuk M., Dolzhenko I., Banera N., Samchyk M. Tax systems of Ukraine and EU countries during the covid-19 pandemic: current status and prospects. *Independent journal of management & production (IJM&P)*. 2022. №13 (3). Special Edition ISE, S&P -May 2022. ISSN: 2236-269X. DOI: 10.14807/ijmp.v13i3.1906.
- zhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy). [Expenses and resources of households of Ukraine (according to the data of a sample survey of the living conditions of households of Ukraine)] Derzhstat Ukrainy. 2018-2021 rr. Data ostannoï modyfikatsii: 20.05.2022. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/Arh_vrduB_u.htm
4. Horniak, I.V. (2019). Analiz dokhodiv ta vydatkiv domohospodarstv Ukrainy. [Analysis of income and expenses of Ukrainian households]. *Biznes-navihator*, 2 (51), 8-12.
5. Diiesperov, V.S. (2013). Zainiatist naselennia v silskomu rehioni. [Employment of the population in the rural region] *Ukraina : aspekty pratsi*, 4, 3-9.
6. Domohospodarstvo. [Household]. Retrieved from <https://www.google.com/search?q=sourceid=chrome&ie=UTF-8>
7. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-20698>
8. Zhyteli Ukrainy v 2021 r. vytrachaly na kharchuvannia u serednomu 41,6% dokhodiv [In 2021, residents of Ukraine spent an average of 41.6% of their income on food]. IAE. Retrieved from <https://interfax.com.ua/news/economic/892656>
9. Zarobitna plata u 2021 r. [Salary in 2021]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <https://ukrstat.gov.ua>
10. Zahalna teoriia zainiatosti, vidsotka i hroshei (Dzhon Keins) [General theory of employment, interest and money (John Keynes)]. Retrieved from <https://double-case.com.ua/kniga/zahalna-teoriia-zainiatosti-vidsotka-i-hroshei-dzhon-keins>
11. Kizym, T. (2016). Domohospodarstva na finansovomu rynku: povedinkovo-motyvatsiinyi aspekt [Households on the financial market: a behavioral and motivational aspect] *Svit finansiv*, 3, 89-101.
12. Kukel, H.S. (2020). Otsinka zainiatosti v

References

1. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy. [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv 2021 r. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/Zb_Bsph_2020.pdf
2. Verhun, V.A., Stupnytskyi, O.I., Pryiatelchuk, O.A., Humaniuk, Ya.M. (2021). *Ekonomiks*. [Economics] Vyd.: Vadeks, 422.
3. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy (za danymy vybirkovoho obste-

- silskomu gospodarstvi Ukrainy [Assessment of employment in the agricultural economy of Ukraine]. *Demohrafiia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka*, 1(75), 47-51.
13. Mostenets, S.V. (2011). Domohospodarstvo yak dominuiuchy i instytut rozvytku derzhavy [Household as a dominant institution of state development]. *Naukovi zapysky. Seriia «Ekonomika»*, 17, 240-245.
 14. Osnovni sotsialno-ekonomichni pokaznyky [Main socio-economic indicators]. Statystychnyi shchorichnyk za 2022. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf
 15. Pashchenko, O.V., Zharikova, O.B. (2021). Dyferentsiatsiia dokhodiv naselennia v suchasnykh umovakh rozvytku ekonomiky [Differentiation of population incomes in modern conditions of economic development]. *Naukovyi zhurnal «Bioekonomika ta ahrarnyi biznes»*, 12, 1, 14-29.
 16. Pashchenko, O.V., Zharikova, O.B. Oliinyk, L.A. (2022). Dokhody yak odyn iz faktoriv dobrobutu naselennia Ukrainy: suchasnyi stan [Income as one of the factors of the well-being of the population of Ukraine: the current state]. *Naukovyi zhurnal «Bioekonomika ta ahrarnyi biznes»*, 13, 2, 57-76.
 17. Pashchenko, O.V., Zharikova, O.B. (2023). Metodychni zasady ananlizu vytrat domohospodarstv Ukrainy [Methodological principles of analysis of expenses of households of Ukraine] *Naukovyi zhurnal «Bioekonomika ta ahrarnyi biznes»*, 14, 3, 34-52.
 18. Pronko, L.M. (2022). Ekonomichni zasady formuvannia zainiatiosti naselennia v silkohospodarskomu vyrobnyctvi [Economic principles of the formation of employment of the population in agricultural production] *Derzhava ta ekonomika*, 5, 73-78.
 19. Riven zhyttia naselennia Ukrainy [Standard of living of the population of Ukraine]. (2006). NAN Ukrainy. In-t demohrafii ta sots. doslidzh., Derzh. kom. statystyky Ukrainy; Za red. L.M. Cherenko. K.: TOV «Vydavnytstvo «Konsultant», 428.
 20. Samootsinka domohospodarstv Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv u 2021 r.: analitychnyi dovidnyk [Self-assessment of Ukrainian households of their income level in 2021: analytical guide]. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/03/zb_snsz_21.pdf
 21. Servatynska, I. (2018). Dokhody i vytraty domohospodarstv: vitchyzniani realikh ta zarubizhnyi dosvid [Household incomes and expenses: domestic reality and foreign experience] *Svit finansiv*, 3(56), 141-154.
 22. Skrynkovskiy, R.M. (2015). Formuvannia dokhodiv domohospodarstv ta yikh vplyv na riven zhyttia naselennia [Formation of household incomes and their influence on the standard of living of the population]. *Ahrosvit*, 1, 25-29.
 23. Sotsialno-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2022 rotsi. Social and Demographic Characteristics of Households of Ukraine [Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2022]. (2022). (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy): stat. zb. Kyiv, 86.
 24. Tatarevska, M.S. (2007). Riven zhyttia silskoho naselennia: otsiniuvannia ta napriamypolipshennia: monohrafiia [The standard of living of the rural population: assessment and directions for improvement: a monograph]. Odesa, 298. Retrieved from <https://core.ac.uk/reader/147035460>
 25. Tempy zminy nominalnoi ta realnoi zarobitnoi platy [Rates of change in nominal and real wages]. Stat. zb. Ukrainy u 2021 r. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/index/2021>.
 26. Radchenko, O., Pashchenko, O., Matveyeva, M., Zelenskyi, A., Zaika, O. (2022). State financial regulation of the competi-

- tive environment: assessment for the agricultural sector of Ukraine. *Independent Journal of Management and Production*, 13 (3), 310-328.
27. Samborska-Muzychko, Y., Parasii-Verhunencko, I., Pashchenko, O., Budniak, L., Salamin O. (2021). Public Sector in the Transformation Economy of Ukraine: Macroeconomic Analysis. *Independent Journal of Management and Production*, 12 (3), 296-317.
28. Savitska, S., Pravdiuk, M., Dolzhenko, I., Banera, N., Samchyk. M. (2022). Eax systems of Ukraine and EU countries during the covid-19 pandemic: current status and prospects. *Independent journal of management & production (IJM&P)*<http://www.ijmp.jor.br.v>. 13, 3, Special Edition ISE, S&P -May 2022ISSN: 2236-269X. DOI: 10.14807/ijmp.v13i3.1906.
-

**Gerasymchuk N., Pashchenko O., Zharikova O. (2023).
INCOMES AND EXPENSES OF THE RURAL POPULATION AND THEIR IMPACT
ON THE STANDART OF LIVING**

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 32-53.

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48647>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.028](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.028)

Abstract. *One of the leading branches of the economy, which provides the population with food, and industry with raw materials, is agriculture. The leading sector of which are rural households, which produce about 40% of agricultural products and participate in solving problems related to providing the population with food products. Most of the products produced by them are used to meet their own needs, and a small part is sold on the market. The purpose of writing the article is to highlight the structure of incomes and expenses of rural households for the period 2018-2021, to study the impact of incomes and expenses on the standard of living of rural households and to increase consumption in rural households depending on the growth of incomes. The results of the study were obtained according to the data of the State Statistics Service regarding the incomes and expenses of rural households for the period 2018-2021. In the process of work, statistical analysis was used as a method of understanding phenomena, comparison and measurement as empirical methods of conducting research, the method of grouping, and the method of selective observation. The interpretation of the essence of the concept of «household» is considered. It has been established that ownership of resources is of great importance in shaping the well-being of households. The more resources a household owns, the wealthier the household members are. All that a household owns is its wealth, but households do not have the same wealth and different amounts of income. Property and resources owned by the family (wealth) are only a source of household income. How a household manages its wealth depends on its level of income and, accordingly, the level of satisfaction of various needs. The household is the basis of the economic well-being of every state and affects the state of material well-being of a rural or urban family. There is always a difference in income among households. Therefore, the standard of living of the population depends on the incomes and expenses of households.*

The main incomes of the household are: rent, wages, pensions, scholarships, benefits, insurance payments, fees, profit from own business and ownership of financial assets, dividends, interest on bank deposits, income from inheritance, royalties. It has been studied that monetary incomes and total resources in Ukraine per household. Having researched and analyzed the monetary incomes and expenses of rural households during 2018-2021, it can be stated that the structure of resources has improved, that is, the specific weight of monetary incomes has

increased by 419%, in particular, wages – by 62,3%, income from entrepreneurial activities and self-employment – by 21,5%, from property – by 25,4%, the cost of consumed products obtained from the OPG – by 22%. There is also an increase in the share of benefits, benefits and subsidies by 66.4%, which indicates an increase in rural households that need social protection. In 2021, in the structure of monetary incomes, the largest share is occupied by pension incomes of 17,2%, this shows an increase in the number of people of retirement age in the village and indicates an increase in the number of people in need of social protection.

It was found that during 2018-2021, there is a positive dynamic that contributes to the increase in the purchasing power of the rural population, which occurs due to the increase in the wages of the rural population (from 41,5 in 2018 to 47,5% in 2021). However, despite the positive dynamics of wage growth, its level in agriculture remains very low. After all, it is formed under the influence of inflation and the economic situation in the country, state regulation, etc. During 2017-2021, spending on food products decreased from 51 to 48,9%, spending on non-food spending increased from 41.9 to 42,4%, and spending on non-consumer goods and services from 7,1 to 8%. 7%. The reason for this is the lack of funds necessary for their purchase, so rural households are independently engaged in the production of food products to meet personal needs. The lack of consumption of the most important products is compensated by the increase in the consumption of oil, other vegetable fats and flour products.

The increase in the share of expenditure on non-food products characterizes the improvement of the standard of living of rural households. However, the standard of living of rural households is low. The low level of wages of the able-bodied population, cultural and household needs, underdeveloped infrastructure negatively affect the standard of living of the rural population and lead to their migration to the city, which negatively affects the demographic situation in the countryside. Therefore, the state should take measures that will improve the standard of living of the rural population and increase its entrepreneurial potential, namely, improve the demographic situation, raise wages to a decent level that will be stable and timely, pensions, social transfers, increase social guarantees and standards, improve social protection of the rural population and the infrastructure of villages, to establish a system for selling products of rural households. Russia's war against Ukraine led to a deterioration in the standard of living of households. Loss of work, stable income, forced unplanned expenses and population migration, threat to life and fear have influenced the reduction of incomes and increase of household expenses. However, it forced them to change their views in all areas of life, caused the emergence of new impulses regarding the development of the country, the economy, improvement of the standard of living and mentality.

Key words: households; rural households; aggregate resources; income; expenditure; consumption; standard of living.

РОЗВИТОК ДІДЖИТАЛ-БАНКІНГУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

О.В. ФАЙЧУК,

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри банківської справи та страхування, Національний
університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна*

ORCID: 0000-0003-4056-0849

E-mail: faychuk_olga@ukr.net

В.А. КОСТЮК,

кандидат економічних наук, доцент,

*завідувач кафедри банківської справи та страхування, Національний
університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна*

ORCID: 0000-0001-7671-3603

E-mail: vika-kostiuk@ukr.net

Я.О. СТЕПАНЕНКО,

магістр з фінансів,

*банківської справи, страхування та фондового ринку,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ, Україна*

ORCID: 0009-0006-4642-1857

E-mail: Stepanenko039@ukr.net

Анотація. У статті підкреслюється важливість сучасного цифрового розвитку банківської сфери. Розглядається вплив дистанційного банкінгу на позиції банків, підтримку економіки та основні аспекти його функціонування в Україні. Важлива увага спрямована на основні проблеми кібербезпеки в механізмі дистанційного банківського обслуговування: дефіцит кадрів, необізнаність співробітників, відсутність відповідного якісного бюджету, проблемні місця облікових даних, прогалини в мобільних додатках банків. Дослідження вказує на ключові елементи функціонування дистанційного банкінгу під час воєнного стану, такі як скорочення територіальної мережі банків, розвиток технологічних рішень, операційна стабільність, довіра вкладників, інвестування в кібербезпеку та роботу персоналу.

Відображено виклики і загрози поточного функціонування банків України під час військового стану, визначено особливості перетворень на сучасному етапі механізму дистанційного банківського обслуговування. Звертається увага на важливість впровадження практичних тренінгів, кейсів, симуляцій кібератак при навчанні персоналу й клієнтів; вказана важливість використання штучного інтелекту та машинного навчання. Штучний інтелект і машинне навчання

важливі для розпізнавання кіберзагроз і протидії їм у режимі реального часу. Автором розширено напрями використання штучного інтелекту в напрями створення прогностичних моделей, виконання обробки природної мови для аналізу неструктурованих даних, створення систем для повної автоматизації, забезпечення навчання з підкріпленням, впровадження генеративних моделей із виявлення шахрайства, боротьба з відмиванням грошей і аналіз поведінки клієнтів. Зроблено висновки, що застосування інноваційних технологій дозволить банкам автоматизувати виявлення аномальних і підозрілих активностей, забезпечуючи високий рівень безпеки та захисту фінансових операцій. Запропоновано поліпшення сучасного механізму діджитал-середовища на основі кіберстрахування, вказано на практичні аспекти функціонування схеми страхування за участі банка – страхового агента.

Ключові слова: банківський бізнес; банківський менеджмент; дистанційне банківське обслуговування; діджитал-банкінг на ринку фінансових послуг; фінансове шахрайство.

Актуальність

Поточні загрози й військовий стан створили виклики для системи дистанційного банківського обслуговування (далі – ДБО). В умовах підвищених ризиків для безпеки фінансові установи зобов'язані забезпечити безперервність і стійкість своєї цифрової інфраструктури. Такий аспект окреслює впровадження надійних заходів кібербезпеки зі створення захисту від потенційних атак, несанкціонованого доступу до конфіденційних фінансових даних і шахрайства. Окрім того, конфлікти й геополітична напруженість порушують роботу світових фінансових мереж і транскордонних транзакцій, які потенційно впливають на якісне і безперебійне функціонування дистанційного банківського обслуговування.

Банки, виходячи з поточної ситуації, уважно стежать за геополітичними подіями, розробляють сценарії подій і створюють плани на випадок надзвичайних ситуацій, щоб забезпечити безперервність надання послуг

навіть за несприятливих обставин. Ефективність такої роботи забезпечують сучасні технології діджитал-банкінгу, в тому числі штучний інтелект (AI) та машинне навчання (ML).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед дослідників діджитал-банкінгу загалом і інструментів його розвитку варто виділити праці вітчизняних і зарубіжних вчених І. Артемевої [1], С. Залюбовської [2], Р. Сніщенка [5], І. Барішевської, О. Лисяк, Л. Прицюк, О. Ткаченка [6], Н. Матвійчук [13], Г. Вестермана, О. Ящик [9] та ін. У дослідженнях таких науковців, як С.С. Залюбовська, І.О. Артемева, О.В. Прокофєва, Р.Г. Сніщенко, М. Карліна розкриваються існуючий стан і перспективні напрями інноваційного розвитку, тенденції розвитку цифрових технологій, штучного інтелекту та технологій ідентифікації клієнтів. На особливості трансформації фінансового управління в банківському секторі саме під час військових дій звернули увагу

дослідники О. Ткаченко, Я. Ящик, Т. Савчик, Л. Гільтай та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень і публікацій з питання дистанційного банківського обслуговування, на сьогодні сформована потреба в пошуку шляхів поліпшення існуючого механізму з врахуванням умов військового стану та активним розвитком діджитал-середовища.

Мета дослідження: виявлення сучасних проблем і розгляд особливостей розвитку діджитал-банкінгу в структурі механізму дистанційного обслуговування банку та пошук шляхів удосконалення діджитал банкінгу в умовах військового стану.

Матеріали та методи дослідження

Під час підготовки та обробки підібраних матеріалів використовувалися відповідні загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, синтезу, аналізу, порівняння (під час дослідження та оцінювання системи ДБО), логічного узагальнення (під час пошуку й формування шляхів удосконалення механізму ДБО клієнтів в умовах військового стану). Основою дослідження стали дані статистики фінансового сектору Національного банку України, офіційні дані сучасних банків України, що активно впроваджують діджитал-банкінг.

Результати дослідження та їх обговорення

Вітчизняні банківські установи в умовах сьогодення інтенсивно досліджують новітні розробки в сфері дистанційного обслуговування та переймають найкращий досвід, у тому числі зарубіжний, удосконалюють си-

стему управління для підтримки конкурентоспроможності й задоволення потреб клієнтів. У результаті клієнтам надаються послуги, які вирізняються якісним функціоналом і швидкістю виконання/отримання. Банки надають клієнтам значну кількість електронних послуг, які формуються на основі сучасних автоматизованих систем, інформаційних технологій, засобах телекомунікаційного зв'язку тощо. Система ДБО активно використовується в діяльності значної кількості комерційних банків світу та є важливою в умовах жорсткої конкурентної боротьби банківського сектору. Функціонування механізму ДБО побудовано на базі нових платформ Web 3.0, хмарних технологій, задіяння віртуального взаємодіяння, блокчейн-технологій і впровадження системи штучного інтелекту (AI – Artificial Intelligence). Водночас, дія військового стану в Україні активізувала механізм ДБО в напрямі поліпшення нормативно-правового регулювання, введення належних методів управління (управління ризиками, дистанційного менеджменту, хеджування (аутсорсингу), антикризового менеджменту тощо).

Базисними принципами механізму ДБО в умовах війни є принципи варіативності, прозорості (розмаїття підходів із вирішенням означених цілей), рефлексивності (обґрунтованість впливу на зміни), ієрархічності/інформаційності (організованість взаємовідносин), адаптивності (гнучкість і оперативність відповідно посталих реалій), корпоративності (систематичність оновлення наявних цінностей) та ін. [6].

Для комерційного банку застосування дистанційного обслуговування сприяє зростанню показників

ефективності діяльності, дозволяє створити якісний продукт-послугу, оптимізувати рівень витрат до їх скорочення, забезпечити приріст клієнтів без зниження якості їх обслуговування (за рахунок зручності і гнучкості, онлайн-банкінгу, мобільного банкінгу, дистанційного управління рахунками, електронних переказів і платежів, безпеки та авторизації). Умови війни й перехід до онлайн-банкінгу створили можливості щодо зручності, доступності, посилення заходів безпеки, що позитивно позначилось на економічному розвитку не тільки банківського сектору держави, а й економіки загалом.

Поточний механізм дистанційного обслуговування банківським сектором, який було налагоджено ще в період пандемії (2019-2021 рр.), сприяє укріпленню позицій комерційних банків, стабілізації й підтримці економіки України. З початку повномасштабного вторгнення, станом на друге півріччя 2023 р., кількість діючих банків в Україні зменшилася на 9,2% та становить 65 банків, і з них лише 51 надають послуги ДБО (78,5%). Серед лідерів онлайн-банкінгу варто виокремити ПриватБанк, Альфа Банк, Monobank, ОТП Банк, А-Банк, Ощадбанк, ПУМБ та ін. Відповідно перераховані банки показують найвищі показники за критеріями функціональності ДБО: високий рівень захисту, якість сервісу аутентифікації/авторизації, формування виписок і рахунків, спрощений порядок проведення платежів, ефективний картковий сервіс і його підтримка мобільними застосунками, система депозитів/кредитів онлайн, можливості здійснення валютних операцій, якісна сервісна підтримка й канали зворотного зв'язку [4, 7].

Першочерговими елементами функціонування ДБО у воєнний період в Україні стали:

– зменшення територіальної сітки банків на 20% (або зменшення на 1349 одиниць підрозділів за період військового стану – окупація південно-східних територій держави, й під час періоду повномасштабного вторгнення російських військ в Україну) й швидке відновлення роботи мереж банків за рахунок дистанційного доступу [8];

– розвиток технологічних сервісів і рішень (розробка мобільних додатків у різних комерційних банках (до війни було створено 38 мобільних застосунків із діючого 71 банку системи ДБО і станом на 01.11.2023 р. – 42 мобільних застосунки при функціонуванні 65 банків. Позитивним є ребрендинг банківських додатків у напрямі поліпшення їх якості та рівня захисту (Креді Агріколь, Альфа-Банк Україна, ОТП Банк, Банк Південний, Кредобанк, Укргазбанк, Правекс Банк та ін.), активізація інтернет-еквайрингу в різних сферах бізнесу, перехід до хмарних сервісів, задіяння резервних технологічних майданчиків). За повномасштабного вторгнення в Україну до серпня 2023 р. мобільний банківський трафік було збільшено на 85%, а нові цифрові реєстрації підвищилися в 2 рази. Серед українського онлайн-банкінгу найбільш відомими є: Mono, Приват24, Sense, ОТП Smart, ПУМБ (через Дію), А-банк, Укргазбанк, Ощад24/7 тощо. Лідери за кількістю користувачів – Monobank (+5%), Приват24 (+11%), Ощад24/7 (+3,5%), ОТП Smart (+1,5%);

– утримання операційної стабільності при значному навантаженні на мобільний банкінг, картковий

бізнес (операції транзакцій, переказу коштів за картковими рахунками) з врахуванням вимог регулятора;

- збереження й утримання довіри клієнтів, вкладників, зростання коштів на поточних рахунках, поліпшення відсоткових ставок за строковими вкладками, збільшення об'ємів чистих активів банку. Разом із тим, спостерігається незначний попит на кредити й відбулося зростання частини непрацюючих кредитів;

- забезпечення безперебійної роботи банкоматів, відділень банків, POS-терміналів, дата-центрів в умовах блекаутів (>30% відділень банків забезпечено генераторами, задіяно автономне електропостачання до 3 діб);

- збільшено інвестування в кібербезпеку, безперебійність роботи ІТ-систем (щодня спостерігається до 10 кібератак, ріст кібератак збільшено 3,5 рази) [3];

- персонал банку стає базисним елементом збереження стійкості банківської системи України (актив-

но проводяться міри з забезпечення безпеки співробітників, створено віддалений режим роботи, забезпечена фінансова підтримка мобілізованих працівників та ЗСУ банками).

Із початком військового вторгнення в Україну, продовжено швидкий перехід населення країни в онлайн. При небезпечних ситуація й неможливості відвідувати відділення фізично, відбувся різкий спад попиту на фінансові послуги банків, більша частина відділень під час військових подій була зачинена (безпекові фактори). Частина клієнтів змушена була взаємодіяти з банком-обслуговувачем дистанційно: застосовувався інтернет, мобільні застосунки, месенджери на основі чат-ботів. Відповідно, зростав і показник цифровізації банківських послуг у державі. Вияв зацікавленості українців до цифрових технологій з роками лише зростає, а саме бажання перейти в діджитал-банкінг виявили 51% опитаних, проти 22% в пандемійний період (рис. 1).

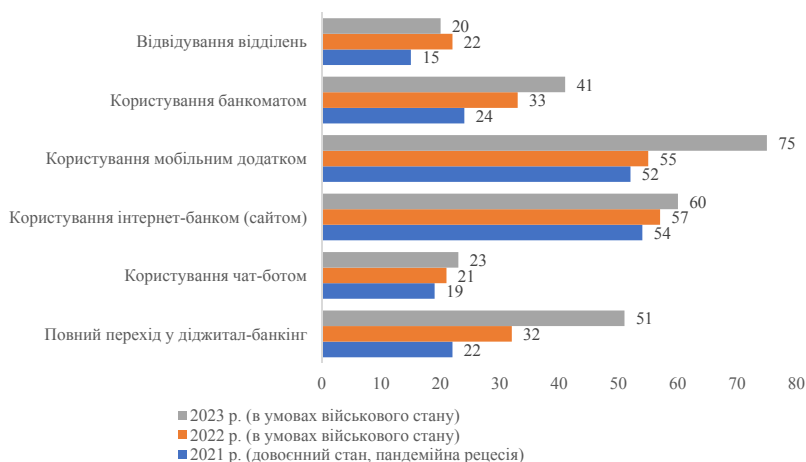

Рис. 1. Питова вага клієнтів, які застосовують різні канали ДБО в умовах військового стану в Україні, 2022-2023 рр., %

Джерело: сформовано авторами за [2].

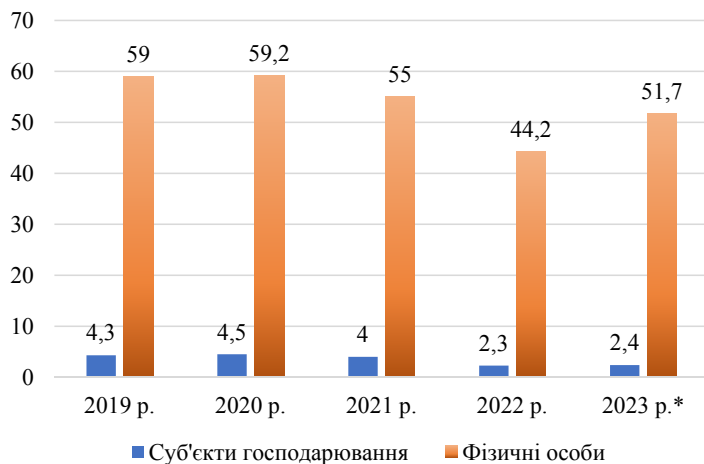

Рис. 2. Кількість клієнтів, які використовують дистанційне банківське обслуговування в Україні, 2019-2023 рр., млн. клієнтів

* дані зазначено за період 8 міс. 2023 року

Джерело: узагальнено авторами за [8].

Клієнти, переймаючись наслідками військового періоду, часто обирали смартфони та веб-браузери для виконання банківських операцій. Така зміна підходу викликана закономірністю дотримання правил соціального дистанціювання під час рецесійного впливу пандемії та згодом забезпечення власного захисту під час масованих атак країни-терориста.

У результаті, кількість клієнтів ДБО зростала швидкими темпами (на 17% зросла кількість фізичних осіб) (рис. 2). Кількість юридичних осіб, які користуються послугами ДБО зросла лише на 4%, що в більшій мірі пов'язано з кризою в державі, внутрішнім переміщенням бізнесів і значним відсотком їх закриття.

Такий перехід у першу чергу був можливий у результаті впровадження нових технологій в банківську систему, масової цифровізації (розвиток смартфонів (як з функцією NPC, так і без неї), гаджетів і їх відповідне зде-

шевлення для населення). Завдяки прогресу в інформаційних технологіях і створенню відповідної законодавчої та нормативної бази, перехід від веб-банкінгу до м-банкінгу є помітною тенденцією, коли все більше людей віддають перевагу здійснювати свою банківську діяльність через мобільні пристрої замість використання традиційних настільних комп'ютерів або ноутбуків [15].

Відносно особливостей користування мобільними додатками в механізмі ДБО під час військового стану виявили: 75% опитаних українців надали перевагу застосування мобільних застосунків і тільки незначний відсоток користується лише онлайн-банкінгом (11%) – в більшості відбувається користування змішаного типу.

Серед популярних банківських операцій переважаючими є переказ коштів з карти на карту, поповнення мобільних рахунків і оплата комунальних послуг. Операціями, які на-

були поширення найбільше під час військового стану стали транзакції з карти на карту й донати (переведення коштів на допомогу українській армії), що зайняло 30% спрямувань. Перспективними функціями мобільних додатків можуть стати: придбання квитків на транспорт (27%), можливість оформляти банківські картки без візиту у відділення (кредитові/дебетові, в іноземній валюті) (61%), управління різними рахунками в одному мобільному додатку (52%), купівля криптовалюти (27%), якісний зворотній зв'язок і фінансове консультування з керування активами (22%), придбання акцій і цінних паперів (21%) [7].

Головною проблемою діджитал-банкінгу в умовах військового стану є все ж таки безпека даних споживачів. Кібератаки й витік інформації даних клієнтів призводять до вагомих фінансових втрат і завдають репутаційну шкоду [11, 12]. Кіберзлочинці, направляючи атаки на банки, можуть отримати несанкціонований доступ до особистих даних клієнтів, які містять фінансову інформацію, паролі та особисті дані. Прямими зразками хакерських атак стали віруси (поширюються е-поштою чи шляхом завантаження користувачем заражених файлів, переходом за посиланнями, що часто змінюють дані на комп'ютері), вішинг/фішинг (телефонне/електронне виманювання шахраями конфіденційних даних клієнта з використанням соціальної інженерії) й фармінг (є складною фішинговою атакою, що перенаправляє користувача на фальшивий банківський веб-сайт способом модифікації запису DNS) тощо.

Для подолання таких викликів, банки інвестують кошти в надійні

безпекові заходи: багатофакторна автентифікація, хмарні технології, наскрізне шифрування й регулярне оновлення системи безпеки. Сучасну ситуацію щодо безпекових заходів ускладнює й військовий стан у державі. Такі обставини активізують такі додаткові небезпечні чинники, як перебої в роботі мережі не лише через кібератаки, а й через відключення електроенергії, які впливають на доступність ДБО в мережі банку. У даному випадку банківські установи приймають заходи щодо безперебійного функціонування банківської системи (резервні плани та альтернативні канали живлення і доступу), Національний банк утримує систему BankID, яка безперебійно надає послуги відповідно до вимог воєнного часу.

У зв'язку зі зростаючою складністю кіберзлочинності, фінансові установи активно впроваджують передові технології, спрямовані на забезпечення надійного захисту від сучасних кіберзагроз. Машинне навчання й штучний інтелект відіграють ключову роль у цьому контексті, допомагаючи банкам вдосконалювати системи безпеки та ефективно протидіяти зловмисним атакам. Серед важливих стратегій використання ШІ та ML у сфері кібербезпеки банків варто виділити виявлення потенційних загроз і розширення компетентностей персоналу через реалізацію методів – таких, як аналітика поведінки користувачів (UBA), створення поведінкових моделей, а також аналіз особливостей соціальної інженерії та інших векторів атак. У перспективі основне бачення надання банківських послуг – це повна відсутність людського втручання й посилений кіберзахист за допомогою таких тех-

нологій як 6G в поєднанні з AI та ML [10]. Система 6G відзначається архітектурною дезагрегацією, що передбачає розділення компонентів системи на окремі функціональні блоки з відкритими інтерфейсами для підвищення масштабованості й гнучкості. Ключовим принципом є хмарне проектування, яке дозволяє використовувати ресурси здоров'я широкосмужових мереж і вбудований штучний інтелект для оптимізації управління, контролю й обробки даних. Ця система також передбачає використання штучного інтелекту на рівні користувача та взаємодії з багатьма зацікавленими сторонами. Забезпечення надійності включає в себе гарантування працездатності пристроїв, стійкість підмережі перед різноманітними викиками та ресурси для гетерогенної хмари, що підтримують різні обчислення та сервіси. Також важливо забезпечити надійність програм і сервісів для забезпечення стійкості та якості обслуговування користувачів.

За умови сканування ймовірних шаблонів, які можуть свідчити про кіберзлочинність, варто звернути увагу на значний спектр червоних маркерів. Зокрема: «чи діють люди певним чином, що виходить за межі їхньої звичайної діяльності? Чи дехто отримує доступ до папок і файлів, до яких зазвичай відсутній доступ? Чи виконують пошук документів, які містять конфіденційну інформацію, неодноразово?». Формування культури кібербезпеки повинне поширюватися і на клієнтів.

Адаптацію вітчизняних банків до сучасних загроз дослідили на прикладі АТ «ОТП Банк». Так, беручи до уваги значну загрозу кібератак для АТ «ОТП Банк», важливо проводити навчальні тренінги для персоналу й

забезпечувати виконання правильних дій у небезпечних ситуаціях.

Тренінг надасть персоналу необхідні інструменти для виявлення й запобігання фішинговим атакам, підвищуючи загальний рівень кібербезпеки банку. Зокрема, це:

- теоретична підготовка – огляд понять і технік, пов'язаних із фішингом/фішингом;

- розгляд реальних прикладів фішингових атак на банки за допомогою презентацій і кейсів;

- фішинговий симулятор – проведення симуляційних атак із використанням фішингових емейлів і веб-сайтів, які імітують реальні сценарії;

- ідентифікація підозрілих повідомлень – практичні вправи на виявлення підозрілих елементів у електронних листах і повідомленнях;

- заходи безпеки й реагування – навчання персоналу ефективно реагувати на виявлені фішингові атаки, включаючи відмову від відкриття певних вкладень і посилань;

- технічний аналіз – аналіз реальних методів фішингу та їх виявлення за допомогою технічних засобів;

- співпраця з кібербезпекою – навчання ефективній комунікації та співпраці з кібербезпечним відділом при виявленні підозрілих активностей;

- оновлення знань – встановлення регулярних тренувань і оновлень для підтримки актуальних знань у сфері кібербезпеки.

Частину структури практичного тренінгу пропонуємо поєднувати з симуляцією кібератаки, розпізнавання загроз, ситуаційними кейсами тощо (табл. 1).

Співробітники на розглянутих тренінгах навчаються реагувати на

1. Розробка тренінгу кібербезпеки на прикладі АТ «ОТП Банк»

Етапи тренінгу	Характеристика	Зразок поведінки
1. Активна фаза симуляції кібератаки	Реалізація симуляції кібератак з використанням тестового середовища. Реалістичні сценарії	Розробка сценарію: Фішингова атака на онлайн банкінг та його відповіді на корпоративному рівні.
2. Пасивна фаза розпізнавання загроз	Навчання персоналу виявляти нестандартну активність та підозрілу поведінку в мережі.	Розпізнавання сумнівних повідомлень та подолання ризиків: виявлення потенційно фішингових повідомлень, електронних листів та посилань у банківській поштової системі; повідомлення про виявлені підозрілі елементи кібербезпечному відділу та вищому керівництву; відмова від відкриття вкладених файлів або переходу за посиланнями для уникнення можливого зараження шкідливим вмістом.
3. Забезпечення безпеки даних	Засвоєння персоналом навичок захисту конфіденційних даних під час кібератаки.	Управління підозрілими повідомленнями: збір та передача всіх підозрілих повідомлень для подальшого аналізу кібербезпечним спеціалістам; розробка стратегічного плану та протоколів повідомлення.
4. Відновлення структури в результаті	Пояснення процесів відновлення нормальної функціональності систем після кібератаки.	Реагування на фішингову атаку та запобігання подальшому розповсюдженню: ізоляція компрометованих об'єктів у випадку впливу атаки на банківські системи; інформування клієнтської бази про можливий ризик та надання рекомендацій щодо зміни паролів та підвищення безпеки облікових записів.
5. Супровід та тестування отриманих знань	Проведення оцінювання для перевірки рівня освоення матеріалу.	Підготовка та навчання персоналу: визначення відповідальних осіб та навчання їх термінології, технологічних аспектів та процедур виявлення інцидентів; проведення практичних занять, включаючи ситуаційні кейси та вправи типу Escape Room для ефективного реагування на інциденти.
6. Забезпечення постійного навчання	Впровадження систематичних тренувань і актуалізація навичок у галузі кібербезпеки.	Проведення аналізу та розробка стратегій: аналіз методів та джерел фішингової атаки після її ізоляції; розробка стратегій для запобігання майбутнім подібним атакам; проведення тренувань для підвищення навичок виявлення фішингу та ефективної реакції під час атаки.
7. Виконання аналізу і вдосконалення результатів	Проведення аналізу тренінгового процесу та впровадження вдосконалень	Інформаційне сповіщення та публічний відгук: розповсюдження інформації серед персоналу про нові види фішингу та застосування актуальних методів захисту; забезпечення своєчасного та інформативного відгуку щодо фішингової атаки, якщо інцидент став публічним.

Джерело: розроблено авторами.

фішинг, класифікації даних, вміння формувати складні паролі, фізичну безпеку, елементи криптографії тощо.

Навчання кінцевих користувачів у сфері кібербезпеки є суттєвим елементом в механізмі ДБО, враховуючи їхні звички й поведінку. Рекомен-

Рис. 3. План тренінгу «Дії персоналу банку та клієнтів при фішингових атаках»

Джерело: розроблено авторами.

дується провести навчання у формі вебінарів або інтерактивних семінарів для максимальної ефективності й можливості відповіді на запитання учасників [14]. Серед учасників рекомендується вибирати представників різних вікових категорій, включаючи студентів і учнів шкіл, що є прикладом дієвої практики.

Впровадження стандартних шаблонів у робочі процеси й виявлення будь-яких відхилень від них може мати суттєве значення для попередження кіберзлочинності. Цей підхід сприяє створенню основи безпеки, що дозволяє вчасно реагувати на можливі загрози та забезпечує високий рівень захищеності в механізмі дистанційного банківського обслуговування.

Штучний інтелект є критично важливим для виокремлення патер-

нів, які потім застосовують у практичному механізмі ДБО (рис. 3). AI допомагає швидше виконувати аналіз, що в результаті сприяє швидкому вияву потенційних інцидентів небезпеки, які варто розслідувати.

Однак тоді й виникають етичні питання щодо конфіденційності інформації, щодо автоматизації процесів і роботизації, відсутності відповідальності за рішення і дії кіберзахисту, наприклад і такого вагомого принципу як аккаунтовість (відповідальність за заходи кіберзахисту, проведення аудиту кіберзахисту, відповідальність за власні вчинки персоналу в сфері безпеки).

Плавний розвиток ML та AI (рис. 4) забезпечить для АТ «ОТП Банк» вже на 2024-2025 рр. можливості:

– створення прогностичних моделей із виявлення шахрайства та

Рис. 4. Сфери впровадження ML і AI в механізм ДБО АТ «ОТП Банк»

Джерело: розроблено авторами.

вішингових/ фішингових афер ще до завдання шкоди;

- виконання обробки природної мови (NLP) для дослідження неструктурованих даних;

- створення систем на основі AI для вивільнення ресурсів і більш комплексної автоматизації людської праці – рутинних завдань безпеки (коригування даних, управління виправленнями, відслідковування вразливих елементів системи, вияв відмивання грошей, відповідність дій нормативним вимогам тощо);

- забезпечення навчання з підкріпленням, активізація генеративних моделей і інших передових методів із виявлення шахрайства та аналіз викликів соціальної інженерії для боротьби з кіберзлочинністю.

Необхідно відзначити ініціативу вдосконалення діджитал-середовища банку, зосереджуючись на безпеці, що базується на аналізі ризиків і можливих втрат, особливо в умовах воєнного стану в країні. Введенням кіберстрахування АТ «ОТП Банк» може забезпечити ефективний механізм захисту

для своїх клієнтів, спрямований на ліквідацію кіберзагроз у дистанційному банківському обслуговуванні.

Кіберстрахування представляє собою інноваційний страховий продукт, спрямований на захист бізнес-власників від наслідків кібератак і хакерських загроз. Воно також відоме як страхування від кіберризиків, страхування порушення даних і кібербезпеки. Передача цього ризику страховій компанії спрямована на оптимізацію впливу ризику для фізичних і юридичних осіб, які використовують банківські послуги, шляхом компенсації збитків.

Для забезпечення ефективності кіберстрахування для клієнтів важливо акцентувати увагу на конкретних ризиках, таких як фішинг (вимагання коштів під шахрайським тиском), телефонне шахрайство (вішинг) і зняття коштів із втрачених або викрадених карток. Рекомендується розглядати можливі схеми кіберстрахування клієнтів банку (рис. 5), що надаються у вигляді електронного поліса в онлайн-режимі.

Для підтримки клієнта дієвим засобом буде активізувати чат-бот у Viber, Telegram або в мобільному застосунку OTPBank-UA на основі штучного інтелекту, головним

завданням якого є якісний зворотній зв'язок і ведення клієнта в надзвичайних ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сучасний розвиток діджитал-банкінгу має тенденцію до активного зростання, а сучасні події й загрози, поточний військовий стан значно підсилив ці процеси, насамперед перехід значної кількості населення в систему дистанційного банківського обслуговування. Важливими напрямками розвитку діджитал-банкінгу залишається забезпечення кіберзахисту та налагодження якісного обслуговування клієнтів, що й враховують у своєму механізмі дистанційного обслуговування сучасні інноваційні банки. Штучний інтелект (AI) та машинне навчання (ML) виступають як важливі технології, спрямовані на підтримку фінансових установ у забезпеченні безпеки їхніх систем і даних від зловмисних атак. Однією з ключових стратегій використання AI та ML у кібербезпеці банків є виявлення потенційних загроз і підвищення кваліфікації фахівців, застосовуючи аналітику поведінки користувачів (UBA), розробку поведінкових моде-

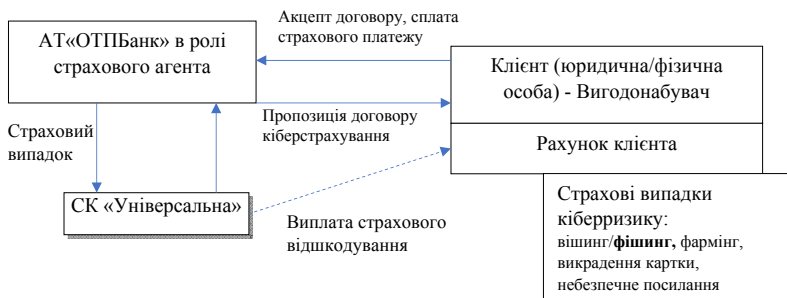

Рис. 5. Схема кіберстрахування рахунку клієнта від вішингу/фішингу
Джерело: розроблено авторами.

лей і врахування особливостей соціальної інженерії.

У ході дослідження розвитку діджитал-банкінгу як одного з видів дистанційного банківського обслуговування в умовах військового стану на прикладі АТ «ОТП Банк», виявили, що, акцентуючи увагу на своїх перевагах, АТ «ОТП Банк» стратегічно адаптує свою політику, використовуючи інноваційні технології для створення нових продуктів і вдосконалення сервісу. Запити користувачів зростають у контексті постійного розвитку технологій. Ідеї та рішення, які нещодавно були вторинними, нині є необхідною частиною стандартного функціонування банку в діджитал-середовищі. Відтак, представлені інструменти, апробовані АТ «ОТП Банк», розглядаємо як дієві шляхи вдосконалення діджитал банкінгу в умовах військового стану та розглядаємо як такі, що можна рекомендувати для застосування іншим банківським установам.

Список використаних джерел

1. Залюбовська С.С., Артем'єва І.О. Цифрові трансформації банківського сектору. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць*. 2023. № 1-2. С. 96–103.
2. Карлін М.І., Шматковська Т.О., Борисюк О.В. Банківські інновації в умовах формування цифрової економіки. *Економіка і суспільство*. 2021. №27. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-24>
3. Прасад А. Google прогнозує збільшення кібератак росії на Україну та членів НАТО у 2023 році. 2023. URL: <https://forbes.ua/news/google-prognozue-zbilshennya-kiberatak-rosii-na-ukrainu-i-chleniv-nato-u-2023-rotsi-16022023-11778>
4. Прокоф'єва О.В. Розвиток банківського сектору України в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 8. С. 108-112.
5. Сніщенко Р.Г. Напрями впровадження банківських інновацій. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 2. С. 53-56.
6. Ткаченко О.Є. Трансформація фінуправління в банківському секторі в умовах війни. *Наукові записки НУ «Острозька академія»*. *Економіка*. 2022. №27. С.73-80.
7. Українці назвали найбільш очікувані функції, які хотіли б бачити в цифровому банкінгу (інфографіка). 2023. URL: <https://news.finance.ua/ua/ukrainci-nazvaly-naybil-sh-ochikuvani-funkcii-yakihotily-b-bachyty-v-cyfvovomu-bankinhu-infografika>
8. Фінансовий сектор. Офіційні дані НБУ. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>
9. Ящик О., Гільтай Л., Савчин Т., Гевко І. Кібербезпека в децентралізованій інтернет-екосистемі web 3.0. *Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка*. 2023. № 1. С. 61-68.
10. Ahokangas P., Gordon J., Matinmikko-Blue M., Gisca O., Yrjölä S. Toward an integrated framework for developing European 6G innovation. *Telecommunications Policy*. 2023. Vol. 47, Iss. 9. URL: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2023.102641> (BD Scopus).
11. Gambacorta L., Aldasoro I., Leach T. Giudici P. The drivers of cyber risk. *Journal of Financial Stability*. 2022. Vol. 60. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2022.100989>
12. Feijóo C., Bauer J., Xia J., Kwon Y., Bohlin E., Jain R. Howell B., Harnessing AI to increase wellbeing for all: The case for a new technology diplomacy. *Telecommunications Policy*. 2020. Vol. 44, Iss. 6 URL: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.101988>
13. Tesliuk S., Matviichuk N. Main trends in the development of banking innovations in Ukraine. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2021. 1 (25). Mar. pp. 79–87.

14. Rodrigues L., Oliveira A., Rodrigues H. Technology management has a significant impact on digital transformation in the banking sector. *International Review of Economics & Finance*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2023.07.040>
15. Wu L., Lv Y., Yu D. Digital banking and deposit: Substitution effect of mobile applications on web services. *Finance Research Letters*. 2023. Vol. 56. URL: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.104138>
6. Tkachenko, O.Ye. (2022). Transformatsiia finupravlinnia v bankivskomu sektori v umovakh viiny [Transformation of financial management in the banking sector in the conditions of war]. *Naukovi zapysky NU «Ostrozka akademiia»*. *Ekonomika*, 27, 73-80.
7. Ukrainci nazvaly naibilsh ochikuvani funktsii, yaki khotily b bachyty v tsyfrovomu bankinhu (infografika) [Ukrainians named the most anticipated functions they would like to see in digital banking (infographic)]. 2023. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/ukrainci-nazvaly-naybilsh-ochikuvani-funkcii-yaki-hotily-b-bachyty-v-cyfrovomu-bankinhu-infografika>

References

1. Zaliubovska, S.S., Artem'ieva, I.O. (2023). Tsyfrovi transformatsii bankivskoho sektoru [Digital transformations of the banking sector]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu: zb. nauk. prats*, 1-2, 96–103.
2. Karlin, M.I., Shmatkovska, T.O., Borysiuk, O.V. (2021). Bankivski innovatsii v umovakh formuvannia tsyfrovoy ekonomiky. *Ekonomika i suspilstvo*, 27. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-24>
3. Prasad, A. (2023). Google prohnozuie zbilshennia kiberatak rosii na Ukrainu ta chleniv NATO u 2023 rotsi [Google predicts an increase in Russian cyberattacks on Ukraine and NATO members in 2023]. Retrieved from <https://forbes.ua/news/google-prognozue-zbilshennya-kiberatak-rosii-na-ukrainu-i-chleniv-nato-u-2023-rotsi-16022023-11778>
4. Prokof'ieva, O.V. (2023). Rozvytok bankivskoho sektoru Ukrainy v umovakh voienohoho stanu [Development of the banking sector of Ukraine in the conditions of martial law]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 8, 108-112.
5. Snishchenko, R.H. (2023). Napriamy vprovadzhenia bankivskykh innovatsii [Directions of implementation of banking innovations]. *Transformatsiina ekonomika*, 2, 53-56.
8. Finansovyi sektor [Financial sector]. (2023). Ofitsiini dani NBU. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>
9. Yashchuk, O., Hiltai, L., Savchyn, T., Hevko, I. (2023). Kiberbezpeka v detsentralizovanii internet-ekosystemi web 3.0. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka*, 1, 61-68.
10. Ahokangas, P., Gordon, J., Matinmikko-Blue, M., Gisca, O., Yrjölä, S. (2023). Toward an integrated framework for developing European 6G innovation. *Telecommunications Policy*, 47, 9. URL: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2023.102641>
11. Gambacorta, L., Aldasoro, I., Leach, T. Giudici, P. (2022). The drivers of cyber risk. *Journal of Financial Stability*, 60. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2022.100989>
12. Feijóo, C., Bauer, J., Xia, J., Kwon, Y., Bohlin, E., Jain, R. Howell, B., Harnessing, A. (2020). I to increase wellbeing for all: The case for a new technology diplomacy. *Telecommunications Policy*, 44, 6 URL: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.101988>
13. Tesliuk, S., Matviichuk, N. (2021). Main trends in the development of banking innovations in Ukraine. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 1 (25), 79–87.
14. Rodrigues, L., Oliveira, A., Rodrigues, H. (2023). Technology management has a sig-

nificant impact on digital transformation in the banking sector. *International Review of Economics & Finance*. URL: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2023.07.040>

15. Wu, L., Lv, Y., Yu, D. (2023). Digital banking

and deposit: Substitution effect of mobile applications on web services. *Finance Research Letters*, 56. URL: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.104138>

Faichuk O., Kostyuk V., Stepanenko Y. (2023).

DEVELOPMENT OF DIGITAL BANKING IN THE STRUCTURE OF THE BANK'S REMOTE SERVICE MECHANISM UNDER MARTIAL LAW

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 54-68.

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48648>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.048](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.048)

Abstract. The article emphasizes the importance of modern digital development of the banking sector towards the digitalization of the remote banking mechanism. The author considers the impact of remote banking on the positions of banks, support for the economy and the main aspects of its functioning in Ukraine. Special attention is paid to the main cybersecurity issues in the e-banking mechanism: shortage of personnel, lack of awareness of employees, lack of an appropriate quality budget, credentials problem areas, gaps in mobile applications of banks. The study identifies key elements of remote banking during martial law, such as reducing the territorial network of banks, developing technological solutions, operational stability, depositor confidence, investing in cybersecurity and staff.

The article reflects the challenges and threats to the current functioning of Ukrainian banks during martial law, and highlights the peculiarities of transformations at the current stage of the remote banking mechanism.

Attention is drawn to the importance of introducing practical trainings, case studies, and cyberattack simulations in the training of staff and customers; the importance of using artificial intelligence and machine learning is also emphasized.

Artificial intelligence and machine learning are important for recognizing and countering cyber threats in real time. Training of end users - awareness - is an important cybersecurity asset in the RBS mechanism, depending on their habits and behavior. The author suggests stages of training in the form of a webinar or interactive seminars for greater efficiency and the ability to answer questions from participants. The importance of all consumers of bank services of different age groups is emphasized.

The author extends the use of artificial intelligence in the areas of creating predictive models, performing natural language processing for analyzing unstructured data, creating systems for full automation, providing reinforcement learning, implementing generative models for fraud detection, combating money laundering, and analyzing customer behavior. It is concluded that the use of innovative technologies will allow banks to automate the detection of abnormal and suspicious activities, ensuring a high level of security and protection of financial transactions. The author proposes to improve the current mechanism of the digital environment on the basis of cyber insurance, and indicates the practical aspects of the functioning of the insurance scheme with the participation of a bank as an insurance agent. For greater effectiveness of this type of insurance, it is proposed to focus on the risk of extortion - phishing (Internet extortion, fake payment sites), vishing (telephone fraud), withdrawal of funds from a lost/stolen card, etc.

Keywords: banking business; bank management; remote banking; digital banking in the market of financial services; financial fraud.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА КИТАЮ ТА УКРАЇНИ

В. Л. ВАКУЛЕНКО,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
імені професора Й.С. Завадського, завідувач відділу аспірантури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7019-1832>

E-mail: vakulenko@nubip.edu.ua

В. А. МЯЛКОВСЬКИЙ,

*аспірант кафедри імені професора Й.С. Завадського,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ, Україна*

ORCID: 0009-0003-2801-5853

E-mail: myalkovsky@gmail.com

ЛЮ СЯОВЕЙ,

*аспірант кафедри імені професора Й.С. Завадського, Національний
університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0476-7420>

E-mail: 442534202@qq.com

Анотація. У сучасних умовах господарювання в розвитку аграрного виробництва особливо важливою є роль інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють оптимізувати процеси виробництва, підвищити його продуктивність і ефективність на засадах сталості.

У дослідженні використано загальнонаукові (узагальнення, порівняння, індукція і дедукція) та емпірико-теоретичні методи (аналіз, синтез). Використання системно-структурного та порівняльного аналізу дозволило розмежувати основні особливості розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю та України.

Встановлено, що Китай має значно більш розвинений аграрний сектор, сучасну інфраструктуру, велику виробничу потужність і активно використовує інновації, а інноваційна інформаційно-комунікаційна система в сільському господарстві Китаю є ключовим чинником у досягненні сталого розвитку, забезпеченні продовольчої безпеки та зростанні економіки країни. Визначено, що Україна зіткнулася з низкою проблем: застаріла інфраструктура, недостатня

кількість фінансових ресурсів для розвитку сільського господарства й недостатня державна підтримка, проте вона має перспективи для розвитку органічного виробництва та внутрішнього ринку продажу сільськогосподарської продукції.

З'ясовано, що запозичення досвіду Китаю (з використання сучасних технологій ІКС, таких як штучний інтелект, великі дані, Інтернет речей і хмарні технології; навігаційних систем GPS для більш точного посіву насіння та внесення добрив у відповідності до потреб землі; безпілотних систем літальних апаратів у передпосівному обробітку ґрунту, внесенні добрив, боротьбі зі шкідниками та інших аспектах; систем тестування ґрунту; систем моніторингу росту сільськогосподарських культур тощо) з урахуванням його успіхів в аграрному секторі та в застосуванні інноваційних підходів, допоможе забезпечити більш успішний розвиток сільського господарства в Україні, проте при впровадженні досвіду Китаю Україна повинна враховувати власні умови та особливості, так як культурні, економічні та політичні контексти обох країн відрізняються.

Ключові слова: сільськогосподарський розвиток; інноваційна інформаційно-комунікаційна система; сільськогосподарське виробництво; Китай; Україна.

Актуальність

Із постійним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій у світі сільськогосподарське виробництво поступово почало рухатися в сторону інформатизації та цифровізації, шляхом впровадження штучного інтелекту та автоматизації даної діяльності. Наприклад, у даний час у сільськогосподарському виробництві Китаю широко застосовуються диференційовані інформаційно-комунікаційні технології, включаючи датчики, бездротовий зв'язок, хмарні обчислення, Інтернет речей тощо. За підтримки даних технологій у сільськогосподарському виробництві Китаю з'явилися різноманітні автоматизовані інформаційні системи, які охоплюють всі аспекти аграрного виробництва – від оранки поля, посіву насіння й внесення добрив до збору врожаю та транспортування.

У той же час, на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва України існує така пробле-

ма, як низький рівень інформатизації та застосування інформаційних систем у даній галузі. Належний рівень застосування інформаційних технологій є тільки в агрохолдингах, яких у державі одиниці, проте в малих фермерських господарств даний рівень є низьким. У зв'язку з цим, для ефективного й постійного функціонування суб'єктів господарювання необхідне використання новітніх інформаційних технологій у сільськогосподарській сфері, що дасть змогу підвищити продуктивність аграрного виробництва та матиме потужний і позитивний ефект для його розвитку. Незважаючи на значну кількість оригінальних і змістових праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених із досліджуваної проблематики, варто зазначити, що практично відсутні дослідження, присвячені проблемі аналізу розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю та України. Тому актуальним є дослідження щодо співставлення особливостей розвитку

інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю та України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематика особливостей використання цифрових технологій в аграрному виробництві України привертає увагу численних науковців. Зокрема, Ільченко Т.В. проаналізував впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності аграрних підприємств [1]; Руденко М.В. [2] дослідив вплив цифрових технологій на сучасне аграрне виробництво та запропонував класифікацію цифрових технологій за ступенем впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств, виокремивши при цьому групи технологій із високим, середнім і низьким впливом на конфігурацію ланцюга доданої вартості в аграрному виробництві; Мороз С.І., Карамушка О.М., Шрамко І.І. [3] наголошують, що технології комп'ютерних мереж нині є структурною складовою будь-якої сучасної автоматизованої інформаційної системи й виступають необхідним елементом виробничої та комерційної діяльності аграрних підприємства; Горобець Н.М. доводить, що інформаційні технології вже стали рушіями прогресу аграрного виробництва, формуючи при цьому єдину цифрову модель сільськогосподарського підприємства, що інтегрується з управлінської системи, організаційноекономічних відносин, технічних засобів і програмного забезпечення [4]; Юрчук Н.П. та Кіпоренко С.С. [5] на підставі свого дослідження стверджують, що впровадження цифрових технологій в агробізнес дозволить як підвищити

конкурентоспроможність і ефективність галузі, так і сприятиме зростанню привабливості праці в сільському господарстві, залученню молоді в сільську місцевість, зниженню рівня тиску на довкілля в процесі сільськогосподарського виробництва, сталому розвитку сільських територій; Шабатура Т.С. у рамках дослідження перспектив розвитку аграрного сектору економіки України в контексті цифрових технологій розглядає ключові чинники переходу виробників аграрної продукції на «цифрове» землеробство, зокрема ресурсні й економічні, екологічні, охоронно-оздоровчі, соціальні та суспільні [6]. У свою чергу китайські дослідники вивчають зазначену проблематику в розрізі своєї країни. Так, у наукових працях Чжан Ю., Ван Л., Дуань Ю. досліджено поширення сільськогосподарської інформації за допомогою ІКТ [7]; Рабій А., Пабло М., Рафік А. дослідили процес цифровізації сільськогосподарської промисловості [8]; Бі Х., Вен Б., Цзоу В. [9] визначили роль розвитку Інтернету у виробництві зерна в Китаї тощо. Разом із тим, тематику розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва одночасно Китаю й України досліджує незначна кількість науковців.

Мета дослідження. Метою роботи є співставлення розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю й України та визначення інструментів і напрямів, доречних для запозичення з точки зору обміну досвідом. Для досягнення мети визначено такі завдання: проаналізувати розвиток інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва

Китаю та України; провести порівняльний аналіз розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю та України.

Матеріали та методи дослідження

При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз. Зокрема, на підставі аналізу актуальних публікацій із мережі Інтернет виявили, що процес інформатизації сільського господарства в Китаї триває вже не одне десятиліття й за рахунок цього дана сфера значною мірою трансформувалася. Використавши метод аналізу також оцінили роль окремих інструментів інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю. Застосування методів синтезу й узагальнення дозволили обґрунтувати висновки щодо того, що розвиток інноваційної інформаційно-комунікаційної системи в аграрному секторі Китаю є важливим фактором для забезпечення сталого й високоефективного сільськогосподарського виробництва. Використання системно-структурного й порівняльного аналізу дозволило розмежувати основні особливості розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю та України.

Результати дослідження та їх обговорення

На даний час пріоритетним напрямом функціонування сільсько-

господарських підприємств визнано активізацію інноваційної діяльності та впровадження інноваційних й інформаційно-комунікаційних технологій. Встановлено, що це, перш за все, потребує формування якісно нової системи сільськогосподарського виробництва для забезпечення розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи [1].

Зі швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дані й інформацію можна ефективно генерувати, зберігати, аналізувати, поширювати та використовувати для підтримки сільськогосподарських підприємств та для підвищення продуктивності й стійкості сільського господарства. Інформатизацію сільського господарства можна визначити як ступінь і процес трансформації сільськогосподарського сектору шляхом ефективного використання ІКТ у сільськогосподарському виробництві, управлінні та експлуатації [10; 11].

Із запровадженням сільськогосподарської інформатизації традиційне сільське господарство було видозмінено передовими ІКТ, що зрештою сприяло покращенню продуктивності й сталості сільського господарства. Інформатизація аграрного сектору визначається довгостроковим стимулом його розвитку, а також важливим показником модернізації.

За останні десятиліття в Китаї сільське господарство значною мірою трансформувалося через оновлення традиційних технологій у сучасні, що у свою чергу позитивно вплинуло на ефективне впровадження й розвиток ІКТ в аграрному секторі [7]. Через ці обставини, процес інформатизації сільського господарства став потужним засобом для підвищення врожайності сільськогосподарських

культур і ефективності господарств [5]. Як важлива складова ІКТ – Інтернет є основою процесу інформатизації й може бути платформою для розповсюдження інформації, що у свою чергу допоможе зменшити витрати фермерів на пошук необхідної інформації та сприятиме ефективному отриманню інформації про виробництво диференційованої сільськогосподарської продукції [12].

Використання інтернет технологій у сільському господарстві сприяє розв'язанню різних проблем у сфері продовольчої безпеки [13]. Наприклад, Інтернет речей може надсилати налаштовані управлінські повідомлення на основі аналізу конкретного місця, типу ґрунту та записів керування, для того, щоб фермери могли вчасно визначити стан росту врожаю. У цьому випадку фермери будуть застосовувати стандартизовані показники зрошення, внесення добрив, категорії насіння та інші сільськогосподарські дані, що у свою чергу призведе до покращення врожайності з меншою вхідною вартістю, робочою силою й забрудненням навколишнього середовища.

Окрім того, Інтернет речей опосередковано впливає на виробництво аграрної продукції через просування сільськогосподарських технологій і розширення масштабів діяльності. Так, у дослідженні науковців Янг Ю., Лін В. та Чжанг Л. доведено позитивний вплив сільськогосподарських технологій на врожайність зерна [14], а також з'ясовано, що поширення інформації може сприяти впровадженню диференційованих інноваційних технологій.

Із популяризацією мобільних телефонів люди можуть переглядати технічну інформацію в Інтернеті в

будь-який час і в будь-якому місці [15], тож можемо відзначити, що фермери можуть стежити за думкою експертів онлайн і легко взаємодіяти один із одним, створюючи канали обміну не тільки технічними знаннями, але й для отримання зворотного зв'язку, який можна використовувати для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва [16]. Застосування мережі Інтернет є малобюджетним і гнучким і дозволяє фермеру налаштувати інформацію про застосування диференційованих технологій у сільському господарстві відповідно до своїх потреб. Також, соціальні мережі зменшують витрати на комунікацію й можуть допомогти фермерам підтримувати існуючі стосунки, розвивати та зміцнювати мережу «сильних зв'язків», а також створювати новий канал спілкування з незнайомцями та налагоджувати мережу «слабких зв'язків». Окрім того, розширення соціальних мереж може сприяти технологічному обміну й поглинанню сучасних технологій [17].

Розвиток виробництва сільськогосподарської продукції залежить не лише від застосування агротехніки, а й від оптимізації структури вхідних ресурсів і традиційних факторів виробництва. Довгий час еволюція сільського господарства Китаю, що базувалася на використанні, насамперед, праці, перешкоджала ефективному розвитку виробництва сільськогосподарської продукції [18]. Однак в умовах сьогодення з популяризацією Інтернету, надлишкову робочу силу в сільському господарстві скеровують у несільськогосподарський сектор, наприклад, у сферу електронної комерції та Uber [19].

До того ж, Інтернет надає покупцям сільськогосподарських угідь

інформацію про оренду чи продаж землі, що сприяє обігу й ринковому розподілу земельних ресурсів. Як наслідок, ресурси сільськогосподарських земель можуть бути правильно розосереджені серед фермерів із сильнішими порівняльними перевагами і в цьому контексті їхні масштаби посівів поступово розширюються. Таким чином, можемо відзначити, що Інтернет оптимізує співвідношення робочої сили й землі, що сприяє розвитку великомасштабного сільськогосподарського виробництва через усунення надлишкової робочої сили та інтеграцію сільськогосподарських угідь [9].

Служба поширення й розповсюдження аграрної інформації визнається однією з найважливіших місій впровадження інформатизації сільського господарства [11; 20]. У Китаї спостерігається швидке зростання економіки, де фермери досягають домінуючої ролі в економічному розвитку. Підвищення продуктивності сільського господарства відбувається на фоні постійно зростаючого попиту на інформацію з боку фермерів, оскільки доступ до інформації й знань є важливим для підвищення їхньої продуктивності та доходу.

Зокрема, після того як Китай став членом Світової організації торгівлі (СОТ), на його сільськогосподарську галузь значною мірою вплинули зовнішні ринки, різноманітні ресурси та зовнішнє середовище. Стикаючись із жорсткою конкуренцією як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках, китайські фермери й менеджери агробізнесу повинні були бути повністю обізнаними про доступні новітні технології, а також мати інформацію про ринки та продажі, щоб отримати максимальну економічну вигоду.

Таким чином, упродовж останніх трьох десятиліть уряд Китаю вклав значну кількість зусиль і фінансових ресурсів у розробку та впровадження систем розповсюдження аграрної інформації на основі застосування ІКТ [11]. У результаті з'явилось багато інноваційних і ефективних моделей поширення інформації, які широко використовуються в сільському господарстві, а фермери отримали величезну вигоду від даних послуг із поширення аграрної інформації [7].

Інновації визнаються найважливішим двигуном для сприяння сталому зростанню продуктивності сільського господарства в усьому світі. Сільськогосподарські інновації включають технологічні досягнення, які дозволяють відокремити розвиток сільського господарства від матеріальних затрат і включають інновації в системах і управлінні агробізнесом, які у свою чергу сприяють формуванню сучасного сектору сільськогосподарського бізнесу [21].

Розвиток інноваційної інформаційно-комунікаційної системи в аграрному секторі Китаю є важливим фактором для забезпечення сталого і вискоєфективного сільськогосподарського виробництва. Сільське господарство в Китаї забезпечує значну частку внутрішнього виробництва й експорту країни. Особливість сільськогосподарського розвитку в Китаї полягає у великих масштабах виробництва та впровадженні сучасних технологій. Країна активно застосовує інноваційні підходи, цифрові технології та Інтернет речей для підвищення продуктивності виробництва й покращення якості сільськогосподарської продукції. Впровадження сучасних інформаційних технологій, таких як штучний інтелект, вірту-

альна реальність, дрони та сільсько-господарські роботи, дозволяє забезпечити ефективний моніторинг і управління сільськогосподарськими угіддями, оптимізувати вирощування рослин, знизити витрати та загалом розвивати сільськогосподарське виробництво.

Китай досить активно підтримує розвиток інновацій в аграрному секторі, сприяє науковим дослідженням і використанню новітніх технологій у сільському господарстві. Окрім того, існують державні програми, які допомагають сільськогосподарським підприємствам отримувати доступ до інформаційно-комунікаційних технологій і засобів, а також існують інноваційні моделі виробництва, такі як сільськогосподарські кооперативи, які активно використовують інформаційні технології для підвищення продуктивності та ефективності виробництва.

Китайські фермери мають доступ до різноманітних інформаційних сервісів, таких як моніторинг погоди й ринків, що дозволяє їм приймати більш обґрунтовані рішення щодо виробництва та збуту сільськогосподарської продукції. Отже, можна стверджувати, що розвиток інноваційної інформаційно-комунікаційної системи в аграрному секторі Китаю є одним із найбільш розвинених і ефективних у світі [14; 9; 22].

Україна є державою з великим потенціалом у сільському господарстві, проте інноваційна інформаційно-комунікаційна система цієї сфери ще не належить до найрозвиненіших. Нині Україна активно розвиває інформаційні технології, які можуть бути використані в сільському господарстві, проте існують деякі проблеми, що обмежують їх ефективне використання.

Однією з основних проблем є військові дії на території країни, недостатній розвиток інфраструктури та доступ до Інтернету в сільських районах, що ускладнює впровадження новітніх технологій і отримання належного доступу до інформації. Окрім того, українські сільські господарства в основному є невеликими за розмірами, тому вони не завжди мають можливість вкладати значні фінансові ресурси в інноваційні технології та системи.

Варто відзначити також такі проблеми як: недостатня взаємодія й злагода між різними гравцями у сільському господарстві України, що може призвести до втрати ефективності та можливостей для розвитку інновацій; неналагоджена координація діяльності між різними секторами сільського господарства і виробниками ІКТ-рішень. Несприятливі фактори для розвитку інноваційної ІКТ-системи в Україні включають також відсутність стимулів для впровадження нових технологій у галузі сільського господарства, які забезпечували б виробництво продукції високої якості та відсутність достатньої розвинутої системи освіти й підготовки кадрів у даній галузі.

У результаті проведеного порівняльного аналізу розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю та України (табл. 1) виявлено, що сільськогосподарський розвиток Китаю та України має суттєві відмінності.

Зокрема, Китай має сучасну інфраструктуру й активно використовує інновації в аграрному секторі, тоді як Україна зіткнулася з низкою проблем. Китай має значні виробничі потужності в аграрному секторі та

1. Порівняльний аналіз розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільськогосподарського виробництва Китаю та України

	Китай	Україна
Інфраструктура	Має сучасну інфраструктуру та технології.	Інфраструктура в основному застаріла.
Інновації	Активно використовує інновації в аграрному секторі.	Недостатньо інновацій в аграрному секторі.
Виробнича потужність	Має велику виробничу потужність в аграрному секторі.	Виробнича потужність є менша в порівнянні з Китаєм.
Експорт	Один із провідних експортерів агропродукції в світі.	Експорт агропродукції знижується, що пов'язано з повномасштабним вторгненням росії на територію України.
Фінансування	Держава та інвестори спрямовують значну кількість інвестицій у розвиток сільського господарства.	Недостатня кількість фінансових ресурсів і інвестицій для розвитку сільського господарства.
Підтримка держави	Держава активно підтримує аграрний сектор і інновації.	Державна підтримка недостатня, так як значна кількість фінансових ресурсів скеровується на обороноздатність території країни й на військові цілі.
Використання ІТ	Аграрний сектор активно використовує інформаційні технології для сільськогосподарського виробництва та його розвитку.	Застосування інформаційних технологій в аграрному секторі знаходиться на етапі впровадження й розвитку.
Наукові дослідження	Здійснюються значні наукові дослідження в аграрному секторі.	
Органічне виробництво	Країна активно розвиває органічне виробництво.	Розвиток органічного виробництва в Україні є актуальним і перспективним напрямом у сільському господарстві.
Ринок продажу	Має великий внутрішній ринок продажу й збуту сільськогосподарської продукції.	Україна має значний потенціал для розвитку внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції.

Джерело: сформовано авторами на основі [1, 14, 9, 22].

активно використовує інформаційні технології в процесі сільськогосподарського виробництва, тоді як Україна ще розвиває цей напрямок. Дані табл. 1 свідчать про те, що Китай має значно більш розвинений аграрний сектор, сучасну інфраструктуру, значні виробничі потужності, активно використовує інновації й має сильну державну підтримку. У той час як Україна зіткнулася з такими проблемами як: застаріла інфраструктура, недостатня кількість фінансових ресурсів для розвитку сільського

господарства й недостатня державна підтримка. Однак, Україна має перспективи для розвитку органічного виробництва й внутрішнього ринку продажу сільськогосподарської продукції, які можуть стати важливими факторами для її розвитку в майбутньому. Для досягнення кращих результатів, Україні необхідно звернути увагу на модернізацію інфраструктури, залучення інвестицій і розвиток інноваційних технологій у сільському господарстві.

Варто відзначити, що розвиток

інноваційної інформаційно-комунікаційної системи в сільському господарстві Китаю характеризується низькою ознак.

1. Впровадження сучасних технологій ІКС, таких як штучний інтелект, великі дані, Інтернет речей і хмарні технології, що дозволяє збирати, аналізувати та обробляти великі обсяги даних для прийняття обґрунтованих рішень у сфері сільського господарства.

Основною функцією системи сільськогосподарських роботів є реалізація точного управління сільським господарством, яке може забезпечити більш точне управління сільськогосподарськими угіддями відповідно до потреб і особливостей культур. Наприклад, фермери можуть використовувати навігаційні системи GPS для більш точного посіву насіння і внесення добрив у відповідності до потреб землі, тим самим зменшуючи відходи й неефективність. Фермери застосовують безпілотні системи літальних апаратів у передпосівному обробітку ґрунту, внесенні добрив, боротьбі зі шкідниками та інших аспектах, що дозволяє значно підвищити управління й ефективність сільськогосподарського виробництва, при цьому ефективно підтримуючи екологічне середовище та якість виробництва.

Системи тестування ґрунту можуть допомогти фермеру виявляти фізичні властивості, хімічний склад ґрунту в режимі реального часу для оцінки родючості ґрунту. За результатами випробувань система може надати підказати аграріям, які добрива додавати, які варіанти посадки необхідно скоригувати для покращення врожайності та якості сільськогосподарської продукції. Системи тесту-

вання якості води можуть визначати значення РН, температуру води, вміст розчиненого кисню та інші параметри води, щоб гарантувати, що якість зрошувального джерела води відповідає стандарту.

Системи моніторингу росту сільськогосподарських культур можуть надавати інформацію про темпи росту, поживний статус тощо, допомагаючи фермерам розробити відповідні плани використання добрив, а також відповідні засоби захисту для покращення врожайності та якості сільськогосподарських культур. Система керівництва з використання пестицидів може допомогти фермерам вибрати правильні пестициди і способи їх використання для боротьби зі шкідниками та хворобами.

Системи прогнозування погоди можуть допомогти фермерам визначити, коли потрібно садити, прогнозуючи для цього належні погодні умови. Системи раннього попередження про стихійні лиха можуть допомогти фермерам прогнозувати ситуацію й наслідки стихійних лих, щоб вони могли вжити відповідних превентивних заходів.

У Чженчжоу, провінція Хенань, Китай, компанія під назвою «Жовта Земля» інтегрувала всі перераховані вище інформаційні системи автоматизації сільського господарства і сформувала цілісну систему управління сільськогосподарським виробництвом. Відбувається інтеграція різних датчиків і роботів, за якої відповідна система реалізує автоматичне управління всіма ланками, такими як обробіток ґрунту, посів, боротьба зі шкідниками, підгодівля й збирання врожаю, а також може контролювати, керувати та попереджати всю екосистему через розумну сільсько-

господарську платформу, тим самим забезпечуючи ефективне, екологічне й якісне сільськогосподарське виробництво.

2. Розвиток сучасних інфраструктурних засобів, таких як мережі зв'язку, цифрові технології та комп'ютеризовані системи, які забезпечують зв'язок між сільськими господарствами, науковими дослідниками й ринками, що сприяє обміну інформацією та розвитку сільськогосподарських практик.

3. Впровадження електронної комерції в сфері сільського господарства, що допомагає покращити збут сільськогосподарської продукції й послуг, забезпечуючи безпосередній доступ до ринків для фермерів і підприємств.

4. Китай активно інвестує в наукові дослідження й розвиток інноваційних рішень для сільського господарства, де дана продуктивна взаємодія між науковими установами та сільськогосподарськими підприємствами сприяє створенню нових технологій і підходів у даній галузі. Також держава забезпечує підтримку фермерів у впровадженні інноваційних технологій і надає їм доступ до навчання й консультацій із використання ПК для поліпшення їхньої діяльності [14, 9, 22].

Загалом, інноваційна інформаційно-комунікаційна система в сільському господарстві Китаю є ключовим чинником у досягненні сталого розвитку, забезпеченні продовольчої безпеки й зростанні економіки країни.

У Китаї в 2022 році вдалося зібрати високий врожай зернових, незважаючи на екстремальні погодні умови й пандемію COVID-19. За даними Національного бюро статистики (НБС), в 2022 році в Китаї виро-

блено близько 686,53 мільйони тонн зернових, що на 0,5% або 3,68 млрд кг більше, ніж у 2021 році. Це вже восьмий рік поспіль, коли врожай зернових в Китаї перевищує показник 650 млрд кг. У розрізі культур, виробництво пшениці й кукурудзи в країні зросло на 0,6 та 1,7% відповідно в порівнянні з 2021 роком, але виробництво рису скоротилося на 2%. Окрім того, Китай став найбільшим імпортером пшениці в світі в маркетинговому 2022-2023 році, закупивши 12 млн тонн, за даними Міністерства сільського господарства США (USDA). Це був найвищий рівень імпорту з 1995-96 рр., коли Китай імпортував 12,5 млн тонн пшениці. Згідно з даними Міністерства сільського господарства США, ціни на зерно в Китаї залишаються високими через політику мінімальної підтримки в країні та зниження аукціонної активності через невизначеність щодо політики уряду по відношенню до наслідків COVID-19 [23, 24].

У свою чергу, український ринок зерна є одним із найбільших у світі, а в торговельному 2022/2023 році Україна була шостим за величиною регіоном-експортером пшениці. Станом на 17 липня 2023 року Китай був провідним напрямком у експорті сільськогосподарської продукції з України, забезпеченим Чорноморською зерновою ініціативою, який експортував вісім мільйонів метричних тонн [25]. Розвиток інноваційної інформаційно-комунікаційної системи в аграрній сфері України нині є перспективною й актуальною задачею для досягнення сталого розвитку сектору та підвищення його продуктивності. Впровадження інноваційних технологій і цифрових рішень у сільське господарство може

значно покращити ефективність виробництва, забезпечити продовольчу безпеку й підвищити конкурентоспроможність українських сільськогосподарських підприємств.

Отже, запозичення досвіду Китаю з урахуванням його успіхів в аграрному секторі та в застосуванні інноваційних підходів, допоможе забезпечити більш успішний розвиток сільського господарства в Україні. Однак варто відзначити, що при запозиченні досвіду Китаю, Україна повинна враховувати свої власні умови й особливості, так як культурні, економічні та політичні умови обох країн відрізняються.

Висновки та перспективи подальших досліджень

На основі проведеного дослідження дійшли висновку, що розвиток аграрного виробництва та інформаційно-комунікаційних систем у Китаї та Україні служить основою для розробки стратегій розвитку, залучення інвестицій і покращення ефективності сільського господарства, сприяючи, тим самим, забезпеченню продовольчої безпеки та сталого розвитку. З'ясовано, що державна підтримка в Китаї активно сприяє розвитку аграрного сектору й інновацій, тоді як Україна стикається з обмеженими фінансовими ресурсами, орієнтованими на потреби в обороноздатності та військових цілей.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки й рекомендації, розроблені та запропоновані авторами, можуть бути використані для: підвищення продуктивності й ефективності українського сільського господарства на основі застосування досвіду Китаю;

розробки ефективних механізмів державної підтримки для розвитку сільськогосподарського сектору; розвитку співпраці з Китаєм для обміну досвідом і технологіями. Перспективним напрямом подальших наукових пошуків із даної проблематики є проведення досліджень щодо використання штучного інтелекту, Інтернету речей для автоматизації процесів, прогнозування врожаю, оптимізації виробництва та прийняття результативних рішень у сфері сільськогосподарського виробництва. Подальші дослідження в даних напрямках можуть сприяти розвитку інноваційної інформаційно-комунікаційної системи сільського господарства та забезпеченню стабільного і стійкого розвитку аграрного сектору в обох країнах.

Список використаних джерел

1. Ільченко Т.В. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій як засіб підвищення ефективності інноваційної діяльності аграрних підприємств. Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки: матеріали V Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Дніпро, 9-10 квітня 2021 р.). Придніпровська держ. акад. будівництва та архітектури. Дніпро: ПДАБА, 2021. С. 74-77.
2. Руденко М.В. Вплив цифрових технологій на аграрне виробництво: методичний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 6. С. 30-37.
3. Мороз С.І., Карамушка О.М., Шрамко І.І. Використання мережних технологій в аграрному бізнесі. *Ефективна економіка*. 2018. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.89>

4. Горобець Н.М. Цифрові технології в системі стратегічного управління аграрними підприємствами. *Агросвіт*. 2022. № 1. С. 36-43. URL: <https://doi.org/10.32702/23066792.2022.1.36>
5. Юрчук Н.П., Кіпоренко С.С. Особливості використання цифрових технологій в агробізнесі. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. Випуск 3 (36). С. 109-116. URL: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.36-17>
6. Шабатура Т.С. Перспективи розвитку аграрного сектору економіки України в контексті цифрових технологій. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 3(14). С. 123-128.
7. Zhang Y., Wang L., Duan Y. Agricultural information dissemination using ICTs: A review and analysis of information dissemination models in China. *Inf. Process. Agric.* 2016. Vol. 3. Pp. 17–29. URL: <https://doi.org/10.1016/j.inpa.2015.11.002>
8. Rabiya A., Pablo M., Rafiq A. The digitization of agricultural industry — A systematic literature review on agriculture 4.0. *Smart Agric. Technol.* 2022. Vol. 2. 100042.
9. Bi X., Wen B., Zou W. The Role of Internet Development in China's Grain Production: Specific Path and Dialectical Perspective. *Agriculture*. 2022. Vol. 12. 377. URL: <https://doi.org/10.3390/agriculture12030377>
10. Li D. China rural informatization development 2007 report. Publishing House of Electronics Industry: Beijing, China. 2007.
11. Li D. China rural informatization development 2009 report. Publishing House of Electronics Industry: Beijing, China. 2009.
12. Tack J., Aker J.C. Information, Mobile Telephony, and Traders' Search Behavior in Niger. *Am. J. Agric. Econ.* 2014. Vol. 96. Pp. 1439–1454.
13. Gebbers R., Adamchuk V.I. Precision Agriculture and Food Security. *Science*. 2010. Vol. 327. Pp. 828–831.
14. Yang Y., Lin W., Zhang L. Agricultural technological progress, technical efficiency and food production: An empirical analysis from provincial panel data in China. *J. Agrotech. Econ.* 2017. Vol. 5, Pp. 46–56.
15. Gao Y., Zhao D., Yu L., Yang H. Influence of a new agricultural technology extension mode on farmers' technology adoption behavior in China. *J. Rural Stud.* 2020. Vol. 76. Pp. 173–183.
16. Yao Z., Ding T. Preliminary study on the informatization construction of basic level agricultural technology extension in Changyuan county. *Prim. Agric. Technol. Ext.* 2018. Vol. 6. Pp. 5–6.
17. Wood B.A., Blair H.T., Gray D.I., Kemp P.D., Kenyon P.R., Morris S.T., Sewell A.M. Agricultural Science in the Wild: A Social Network Analysis of Farmer Knowledge Exchange. *PLoS ONE*. 2014. Vol. 9. e105203.
18. Myers R.H., Huang P.C.C. The Peasant Economy and Social Change in North China. *Am. Hist. Rev.* 1985. Vol. 90. 1253.
19. Liu H. From «Social Mines» to «Social Factory» - Study on the «Center-scatter» structure in the Era of digital capitalism. *Economist*. 2020. Vol. 5. Pp. 36–45.
20. Chen X. Introduction to agricultural informatization. 2012.
21. OECD Food and Agricultural Reviews. Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in China. 2016. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264085299-9-en/index.html?itemId=/content/component/9789264085299-9-en>
22. Liu Y., Ruiz-Menjivar J., Zhang L., Zhang J., Swisher M.E. Technical training and rice farmers' adoption of low-carbon management practices: The case of soil testing and formulated fertilization technologies in Hubei, China. *J. Clean. Prod.* 2019. Vol. 226. Pp. 454–462.
23. У Китаї зібрано високий урожай зернових у 2022 році - огляд іноземних ЗМІ за 12 грудня 2022 року. Міністерство аграрної політики та продовольства

- України. 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/u-kitayi-zibrano-visokij-urozhaj-zernovih-u-2022-roci-oglyad-inozemnih-zmi-za-12-grudnya-2022-roku>
24. Китай є найбільшим у світі імпортером пшениці у 2022-23 роках - огляд іноземних ЗМІ 11-13.04.2023. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/kitaj-ye-najbilshim-u-sviti-importerom-pshenici-u-2022-23-rokah->
25. Statista. Volume of agricultural exports from Ukraine secured by the Black Sea Grain Initiative from August 1, 2022 to July 17, 2023, by country. 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1333847/ukrainian-agricultural-exports-via-the-black-sea-by-country/>
-
- ### References
1. Ilchenko, T.V. (2021). Vprovadzhennia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti ahrarykh pidpryemstv. [Implementation of information and communication technologies as a means of increasing the efficiency of innovative activities of agrarian enterprises]. *Natsionalni osoblyvosti ta svitovi tendentsii upravlinnia ta administruvannia na makro-, mezo- i mikrorivniakh ekonomiky* : materialy V Mizhnar. nauk.-prakt.konf. (m. Dnipro, 9-10 kvitnia 2021 r.). Prydniprovska derzh. akad. budivnytstva ta arkhitektury. Dnipro : PDABA, 74-77.
2. Rudenko, M.V. (2019). Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohii na ahraryne vyrobnytstvo: metodychnyi aspekt [Impact of digital technologies on agricultural production: methodical aspect]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, 30 (69), 6, 30-37.
3. Moroz, S.I., Karamushka, O.M., Shramko, I.I. (2018). Vykorystannia merezhnykh tekhnolohii v ahrarynomu biznesi [The use of network technologies in agrarian business]. *Efektivna ekonomika*. Retrieved from <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.89>
4. Horobets, N.M. (2022). Tsyfrovii tekhnolohii v systemi stratehichnoho upravlinnia ahrarynymi pidpryemstvamy [Digital technologies in the system of strategic management of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*, 1, 36-43. Retrieved from <https://doi.org/10.32702/23066792.2022.1.36>
5. Yurchuk, N.P., Kiporenko, S.S. (2022). Osoblyvosti vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v ahrobiznesi [Peculiarities of using digital technologies in agribusiness]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 3 (36), 109-116. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/eastern-europe.36-17>
6. Shabaturova, T.S. (2019). Perspektyvy rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy v konteksti tsyfrovyykh tekhnolohii [Prospects for the development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in the context of digital technologies]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, 3(14), 123-128.
7. Zhang, Y., Wang, L., Duan, Y. (2016). Agricultural information dissemination using ICTs: A review and analysis of information dissemination models in China. *Inf. Process. Agric.*, 3, 17-29. URL: <https://doi.org/10.1016/j.inpa.2015.11.002>.
8. Rabiya, A., Pablo, M., Rafiq, A. (2022). The digitization of agricultural industry - A systematic literature review on agriculture 4.0. *Smart Agric. Technol.* 2022, 2, 100042.
9. Bi, X., Wen, B., Zou, W. (2022). The Role of Internet Development in China's Grain Production: Specific Path and Dialectical Perspective. *Agriculture*, 12, 377. URL: <https://doi.org/10.3390/agriculture12030377>.
10. Li, D. (2007). China rural informatization development 2007 report. Publishing House of Electronics Industry: Beijing, China.

11. Li, D. (2009). China rural informatization development 2009 report. Publishing House of Electronics Industry: Beijing, China.
12. Tack, J., Aker, J.C. (2014). Information, Mobile Telephony, and Traders' Search Behavior in Niger. *Am. J. Agric. Econ.*, 96, 1439–1454.
13. Gebbers, R., Adamchuk, V.I. (2010). Precision Agriculture and Food Security. *Science*, 327, 828–831.
14. Yang, Y., Lin, W., Zhang, L. (2017). Agricultural technological progress, technical efficiency and food production: An empirical analysis from provincial panel data in China. *J. Agrotech. Econ.*, 5, 46–56.
15. Gao, Y., Zhao, D., Yu, L., Yang, H. (2020). Influence of a new agricultural technology extension mode on farmers' technology adoption behavior in China. *J. Rural Stud.*, 76, 173–183.
16. Yao, Z., Ding, T. (2018). Preliminary study on the informatization construction of basic level agricultural technology extension in Changyuan county. *Prim. Agric. Technol. Ext.*, 6, 5–6.
17. Wood, B.A., Blair, H.T., Gray, D.I., Kemp, P.D., Kenyon, P.R., Morris, S.T., Sewell, A.M. (2014). Agricultural Science in the Wild: A Social Network Analysis of Farmer Knowledge Exchange. *PLoS ONE*, 9, e105203.
18. Myers, R.H., Huang, P.C.C. (1985). The Peasant Economy and Social Change in North China. *Am. Hist. Rev.*, 90, 1253.
19. Liu, H. (2020). From «Social Mines» to «Social Factory» - Study on the «Center-scatter» structure in the Era of digital capitalism. *Economist*, 5, 36–45.
20. Chen, X. (2012). Introduction to agricultural informatization.
21. OECD Food and Agricultural Reviews. Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in China. (2016). URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264085299-9-en/index.html?itemId=/content/component/9789264085299-9-en>
22. Liu, Y., Ruiz-Menjivar, J., Zhang, L., Zhang, J., Swisher, M.E. (2019). Technical training and rice farmers' adoption of low-carbon management practices: The case of soil testing and formulated fertilization technologies in Hubei, China. *J. Clean. Prod.*, 226, 454–462.
23. U Kytai zibrano vysokiy urozhai zernovykh u 2022 rotsi, - ohliad inozemnykh ZMI za 12 hrudnia 2022 roku [China harvests a high grain crop in 2022 - foreign media review for December 12, 2022]. (2022). Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: <https://minagro.gov.ua/news/u-kitayi-zibrano-visokij-urozhaj-zernovih-u-2022-roci-oglyad-inozemnih-zmi-za-12-grudnya-2022-roku>
24. Kytai ye naibilshym u sviti importerom pshenytsi u 2022-23 rokakh, - ohliad inozemnykh ZMI 11-13.04.2023. [China is the world's largest importer of wheat in 2022-23, - review of foreign media 04/11-13/2023]. (2023). Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: <https://minagro.gov.ua/news/kitaj-ye-na-jbilshim-u-sviti-importerom-pshenici-u-2022-23-rokah>
25. Statista. (2023). Volume of agricultural exports from Ukraine secured by the Black Sea Grain Initiative from August 1, 2022 to July 17, 2023, by country. URL: <https://www.statista.com/statistics/1333847/ukrainian-agricultural-exports-via-the-black-sea-by-country/>

Vakulenko V., Mialkovskiy V., Liu Xiaowei (2023).

DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE INFORMATION AND COMMUNICATION SYSTEM OF CHINA AND UKRAINE AGRICULTURAL PRODUCTION

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 69-83.

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48678>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.061](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.061)

Abstract. Agriculture is one of the key branches of the country's economy, as it provides the population with food, raw materials and other resources. Particularly important is the role of innovative information and communication technologies in the development of agricultural production, which allow optimizing production processes, increasing productivity and efficiency, as well as ensuring sustainability in the development of the agricultural sector.

The research used general scientific (generalization, comparison, induction and deduction) and empirical-theoretical methods (analysis, synthesis). The use of system-structural and comparative analysis made it possible to distinguish the main features of the development of the innovative information and communication system of agricultural production in China and Ukraine.

It was found that the use of Internet technologies in agriculture contributes to solving various problems in the field of food security. It has been established that China has a much more developed agricultural sector, modern infrastructure, large production capacity and actively uses innovations. It was determined that Ukraine faced a number of problems: outdated infrastructure, insufficient financial resources for the development of agriculture and insufficient state support, however, it has prospects for the development of organic production and the domestic market for the sale of agricultural products, which may become important factors for its development in the future. It has been established that the innovative information and communication system in China's agriculture is a key factor in achieving sustainable development, ensuring food security and growing the country's economy.

Based on the analysis, conclusions and recommendations were formulated regarding the improvement of agricultural development and the introduction of an innovative information and communication system in Ukraine. It was found that borrowing the experience of China (from the use of modern ICS technologies, such as artificial intelligence, big data, the Internet of Things and cloud technologies; GPS navigation systems for more accurate sowing of seeds and application of fertilizers in accordance with the needs of the land; unmanned aerial vehicle systems in pre-sowing soil cultivation, fertilizer application, pest control and other aspects; soil testing systems; crop growth monitoring systems, etc.) taking into account its successes in the agricultural sector and the application of innovative approaches, will help to ensure a more successful development of agriculture in Ukraine, however, when implementing of China's experience, Ukraine must take into account its own conditions and peculiarities, since the cultural, economic and political contexts of both countries are different.

Key words: agricultural development; innovative information and communication system; agricultural production; China; Ukraine.

SYSTEMIC RELATIONSHIPS OF DEBT SECURITY IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL GLOBALIZATION

S. VOITSEKHIVSKA,

postgraduate¹ of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6704-409X>

E-mail: Svitlanavoitsekhivska@ukr.net

Tel.: + 380962283606

Abstract. *The process of globalization exerts a double influence on the world financial system, causing simultaneous development and emergence of potential threats to the financial security of the country. In the conditions of today's financial globalization and the spread of globalization imbalances, there was an aggravation of problems with servicing and repayment of accumulated debt, which caused significant deformation processes in the system of public finances of Ukraine. Therefore, it is necessary to study in more detail the factors influencing the level of debt security and its interdependence with other indicators of economic security.*

The purpose of the work is to investigate and analyze the interrelationships of debt security and evaluate its level using retrospective analysis and taking into account the impact of the process of financial globalization.

After analyzing the values of economic security indicators, we can come to the conclusion that the highest rate of decline in the level of financial security occurred in 2015 for 14 years. p. to the level of 36% among other indicators of economic security. It was established that this situation is caused by a decrease in the level of income from the main budget-forming taxes due to increased fiscal pressure on the economy, a sharp devaluation of the national currency, a fairly significant increase in the amount of state and state-guaranteed debt with an increase in the probability of default, illiquidity and insolvency of financial institutions, a decrease in the amount of the resource base banks and problems with capitalization. All this is the basis for the critical state of almost all indicators of financial security.

An analysis of the current state of debt security indicators was carried out. An assessment of correlations between the integral indicator of the level of debt security and other indicators of economic security is given. Factors and interrelationships influencing the level of debt security are determined. The linear dependence and the most significant influence on the critical level of debt security had the same critical levels of banking and budgetary security. The need for further improvement of methodological approaches to determining the level of debt security is argued,

¹ Academic supervisor – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance Shvets Nataliya Romanivna, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

taking into account globalization processes and factors of endogenous and exogenous influence, which include the size of the shadow sector of the economy, banking and currency instability, inflationary processes and other factors that are the basis for the formation of sustainable debt security.

The scientific novelty of the research is based on the results of the analytical assessment of the interdependence of the level of debt security, the levers, methods and tools of state regulation of threats and risks were formed, strategic monitoring, forecasting and implementation of preventive measures were carried out in order to ensure the appropriate level of economic and financial security.

The practical significance of the obtained results is that the provisions on improving the methodological basis for assessing the level of debt security of the country, taking into account the interdependence of debt security and other indicators of economic security, have been confirmed. These results have an applied value for state administration bodies in the process of drafting programmatic and strategic documentation in order to ensure the appropriate level of economic security of the country.

Keywords: debt security; financial security; shadow economy; indicators of debt security; financial globalization.

Topicality

The destabilizing impact on the domestic economy and global problems are becoming significant enough threats to both the debt and economic security of Ukraine as a whole. The scale of such threats requires a rethinking of the essence and significance of the country's economic security in general and each structural indicator, which necessitates timely monitoring and analysis of all indicators.

The process of globalization has a decisive role in maintaining an appropriate level of financial security and is closely related to the decline in the level of state regulation, which is caused by the interests of individual countries. Globalization also affects the world financial system, causing its development and the simultaneous emergence of potential threats to the financial security of states.

At the current stage of world globalization, awareness of the real threat of these problems determines the need for

a detailed study of the problems of debt security.

Analysis of recent research and publications

The relevance of this problem is substantiated by a number of both fundamental and applied works of Ukrainian and foreign scientists in the field of financial security [1, 2, 3]. Ukrainian scientists O. Baranovsky and V. Martyniuk [3, 4] carried out a methodological definition of the content of the concept of financial security.

The problem of debt security covers a wide range of issues, such as: strengthening and ensuring Ukraine's debt security, the critical level of financial and debt security as a threat to the national economy, methodical approaches to calculating the level of financial and other components of economic security of Ukraine, improving the methodical approach to assessing the level of economic security and the formation of the security system, analysis and priorities of

ensuring economic security, conditions for increasing the level of economic security of the state [5, 6, 7].

Despite the high level of interest in the spheres of economic and financial security, today's research only partially provides an explanation and justification of the key issues of the emergence of threats and the corresponding provision of state debt security. Currently, timely monitoring of the level of debt security, analysis of the factors and reasons for its low level in the conditions of the adverse influence of global threats and challenges remain outside the attention of scientists.

The purpose of the work is to investigate and analyze the interrelationships of debt security and evaluate its level, using retrospective analysis and taking into account the impact of the process of financial globalization.

Presenting main material

Public debt is a fairly complex socio-economic phenomenon, which is not limited only to the value dimension. The public debt is under the influence of many factors, which ultimately determine its qualitative and quantitative parameters. The concept of public debt refers to the total amount owed by the government to owners of government securities, which is equal to the amount of budget deficits for past periods minus budget surpluses [7].

Having analyzed the main theories of public debt, we can say that it has an impact not only on the level of macroeconomic indicators, but also on certain socio-economic indicators, phenomena and processes. Such numerous effects of public debt can be grouped into several groups: fiscal policy; loss of tax revenues; monetary policy; economic

and political dependencies of the state. Therefore, the public debt affects not only the economy of the state and, accordingly, the change in its market conditions, but also the independence of the country in economic and political terms. The macroeconomic impact of public debt represents a qualitative assessment of the results of the manifestation of economic phenomena and processes, and accordingly they can be considered as objects of statistical research [7].

Conducting an analysis of the level of debt security provides an opportunity to assess the level of debt burden and to investigate existing external debt management mechanisms and to propose new ones in the system of ensuring the financial security of the country, focusing on external debt restructuring schemes as one of the main methods of reducing the level of debt burden on the domestic economy. The integral indicator of the country's debt security is key and occupies an important place among the indicators that determine the financial and economic security of the state as a whole.

The calculation of the indicator of the level of economic security of the country is characterized by a fairly large number of indicators that form a peculiar set of signs, and therefore, in the process of diagnosing the economic security of the country as a complex socio-economic phenomenon, there is a need to combine these indicators into one integral indicator.

The Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine approved by the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine [8] is used for the integral assessment of the level of economic security of the country as a whole and for individual spheres of activity in order to identify potential-

ly possible threats. Such calculations are carried out quarterly and based on official data of the State Statistics Service of Ukraine, the State Fiscal Service of Ukraine, the National Securities and Stock Market Commission, the Ministry of Finance of Ukraine, and the National Bank of Ukraine.

The basis of this Methodology is the structuring of the concept of the country's economic security and a comprehensive analysis of its indicators, as well as their optimal, threshold and critical values, a defined mechanism for calculating the integral indicator of economic security as a key component of the country's national security (Fig. 1).

Having analyzed the data of fig. 1, it can be said that the highest rate of decrease in the level of debt security was in 2014 by 0.204 to the level of 0.036 among all indicators of economic security, since the indicators significantly exceeded the maximum permissible values, which is an extremely danger-

ous phenomenon and signals the presence of instability and a critical state of debt security of Ukraine. This situation was caused by the general economic crisis and a significant level of devaluation of the hryvnia, taking into account that the majority of the state debt is in foreign currency, which has increased the amount of indebtedness several times.

According to the indicated data, in the period from 2012 to 2022, the value of the integral indicator of banking security did not have a clear trend, however, a decrease in the level of the banking system from unsatisfactory in 2012 (0.6) to dangerous in 2022 (0.53) is observed. This was caused by an increase in the share of overdue debt on loans by 31% in 2022 compared to 2012, bank deposits and loans in foreign currency – by 16.6%, the share of foreign capital in the authorized capital of banks – by 2%, an increase the shares of the 5 largest banks in the total assets of the banking system by 5%.

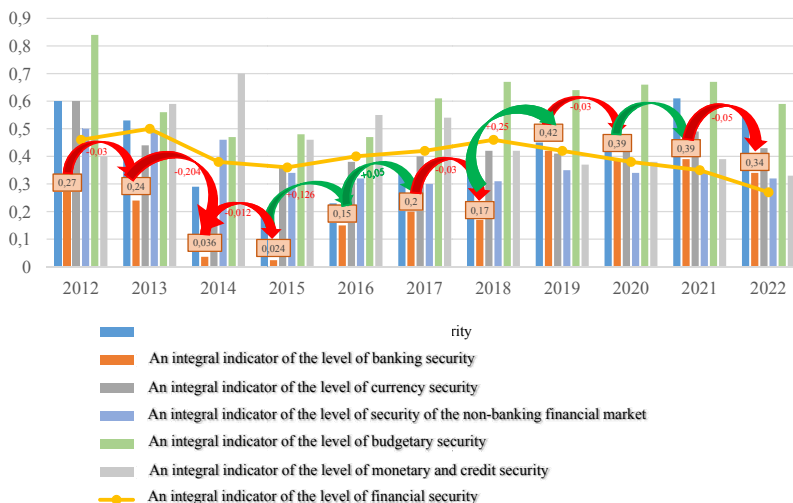

Fig. 1. Dynamics of sub-indices of financial security components of Ukraine during 2012-2022

Source: calculated and constructed by the author based on State Statistics and World Bank data [9, 10].

The highest value of the integral indicator of safety of the non-banking financial market was in 2012 and was 0.5 – «dangerous level», and the lowest value was in 2017 (0.30 – «critical level»). This situation was provoked by the fall in the level of capitalization of listed companies in relation to GDP by 84%, as well as by the increase in the share of insurance premiums of the 3 largest insurance companies in the main volume of insurance premiums by 4.8%.

Having analyzed the level of budgetary security of Ukraine, it can be said that it is in an unsatisfactory state for almost the entire analyzed period. As for other indicators of financial security, namely monetary and currency, it should be noted that monetary security mainly depends on the effectiveness of banking activities, the implementation of budget, tax and debt policies, and institutional factors.

The integral indicator of monetary security during 2012 - 2022 was at a very low, i.e. dangerous, level. Analyzing the data of the integral indicator of currency security for 2012 - 2022, we can state that it is in a dangerous, almost critical state. The main influence on the state of currency security is the presence of foreign currency debt and its size, the amount of claims of foreign companies against Ukraine and requirements for the mandatory sale of foreign currency proceeds to the state.

From fig. 1 shows that since 2016, the indicator of the level of debt security has increased, since the Government still managed to somewhat stabilize the state of external and internal debt. In the period 2019 - 2021, the best situation for the analyzed period is observed and the debt security indicator is within 0.39 - 0.42, however, in 2022 there was a drop in the value of this indicator,

which was caused by the aggravation of the political situation in our country, the growth the volume of the budget deficit at all levels and the increasing negative impact of the COVID-19 pandemic on the economy not only of our state, but also of the world community as a whole.

Having conducted a comprehensive assessment of the actual values of economic security indicators of Ukraine, the vulnerability of the domestic economy to internal and external factors related to the unwillingness to counter the macroeconomic challenges of today and the systematic aggravation of crisis phenomena caused by the contradictions of the state economic policy of past periods and the lack of economically effective reforms of the domestic economy was revealed. aimed at stimulating modernization measures and improving macroeconomic indicators.

The sharp decrease in the level of the integral indicator of financial security of Ukraine in 2014 was influenced by the decrease in the value of banking security by 0.24, debt security by 0.20, and currency security by 0.18, respectively. Another negative factor in the decline in the level of financial security is the growth of the national shadow economy, which is accompanied by the overwhelming majority of the volume of purchases of foreign currency by the population compared to the volume of its sale to banks, which may indicate the purchase of goods and payment for services in the illegal sector of the economy, and a large volume of cash in circulation in compared to GDP.

Using the theory of competitiveness of the scientist M. Porter, it was scientifically substantiated that the vast majority of threats to national financial security are closely related to the low level of competitiveness of the domestic

economy, and a smaller part of it – to the irrational conduct of economic policy.

Thus, the globalization process provides opportunities for development and creates favorable conditions for the developed countries of the world, but at the same time, the underdeveloped countries are lagging behind, and countries with a high level of shadow economy, the spread of corruption schemes and a significant amount of capital outflow outside the country may be threatened with the loss of national control over key economic and social indicators.

In the conditions of globalization, the state is the guarantor of ensuring the appropriate level of financial security at all levels, and the systematic and coherent state policy in the economic sphere is the basis for the future detailing of methods and tools for countering the outflow of financial resources and illegal migration flows. Thus, there is a need to analyze in more detail the factors influencing the level of debt security and its interdependence with other indicators of economic security.

In the process of analysis, the correlations between the level of the integral indicator of debt security and the corresponding levels of other indicators were evaluated (Table 1).

Correlation is an interaction between the signs of socio-economic phenomena, in which the value of the resulting sign, in addition to the value of the factor sign, is influenced by many other signs that can act in different directions both simultaneously and sequentially.

The correlation coefficient can take on different values in the range from -1 to 1 , and the closer it is in absolute value to 1 , the stronger the relationship, while if the correlation coefficient is equal to 0 , then it can be concluded that there is

no linear correlation between the variables.

Under the condition that the coefficient of linear correlation has a «+» sign, it can be stated that the relationship between correlated features has the following feature: a larger value of one variable corresponds to a larger value of another variable. That is, if the value of one variable increases, the value of the other variable also increases accordingly. But if the value of the linear correlation coefficient has a «-» sign, it means that a larger value of one variable corresponds to a smaller value of another variable. That is, provided there is a «-» sign, an increase in the value of one variable corresponds to a decrease in the value of another variable.

To check the significance of the correlation coefficients, the Student's test was applied, the value of which is calculated according to the formula:

$$t = r \sqrt{\frac{n-2}{1-r^2}} \quad (1.1)$$

where r is the correlation coefficient;
 n is the number of initial data.

Provided that the value of the Student's criterion exceeds the critical (table) value in its absolute value, it is concluded that the correlation coefficient is significant and indicates the presence of a correlation between the factors.

According to the table 1 established that the integral indicator of the level of debt security has a significant relationship with estimates of production, demographic, energy, food, social, banking, security of the non-banking financial market, budget, currency, monetary, financial and economic security. The direct dependence and the most significant impact on the critical level of debt security are absolutely danger-

1. Correlations between debt and other types of security

Type of security	Correlation coefficient with debt security	Student's criterion (actual value)	Student's criterion (table value)	Communication characteristics
Production	-0,556	5,034	2,110	substantive
Demographic	-0,278	4,381	2,110	substantive
Energetic	-0,241	3,297	2,110	substantive
Foreign economic	-0,615	1,442	2,110	incidental
Investment and innovation	-0,284	0,357	2,110	incidental
Macroeconomic	-0,203	1,748	2,110	incidental
Food	0,614	7,114	2,110	substantive
Social	-0,314	4,541	2,110	substantive
Banking	0,774	3,004	2,110	substantive
Non-banking financial market	-0,136	2,762	2,110	substantive
Debt	1	-	-	-
Budget	0,600	6,863	2,110	substantive
Currency	0,612	3,764	2,110	substantive
Monetary and credit	-0,703	4,206	2,110	substantive
Financial	-0,119	3,512	2,110	substantive
Economical	0,820	2,164	2,110	substantive

Source: calculated and constructed by the author based on [9, 10, 11, 12, 13, 14].

ous levels of budgetary and banking security, which, in combination with the growth of the volume of external loans, led to an increase in the total volume of state and state-guaranteed debt to critical values, and, accordingly, increased default risks.

Since the vast majority of indicators of the banking component of Ukraine's financial security during 2012-2022 are within critical limits, this may indicate the presence of systemic threats in this area.

At the beginning of 2023, the deposit and credit markets are under the influence of various factors, which in turn determine the activity of banks in the domestic market and the finding of new sources of foreign debt coverage, the prospects for receiving and further use of financial assistance received from international financial and credit organizations, determine the ability of

authorities management in a short time to overcome the consequences of the financial crisis. As a result, it can be concluded that the existing problems of the banking system are caused not so much by the interweaving of investment and credit-deposit activities, but by the use of so-called «pocket banks» for the purpose of financing the business of their owners, the use of banking operations in speculative activities, the illegal outflow of capital abroad, the growth of the shadow sector of the economy.

As a result of the systemic crisis, it is possible to observe a negative downward trend of the weighted average sub-indices and the interdependence of debt and budget securities (tightness of correlation – up to 60%, Student's criterion – 6.9 of the optimal value) (Fig. 2).

Full-scale military actions on the territory of our country starting from the end of February 2022 have become

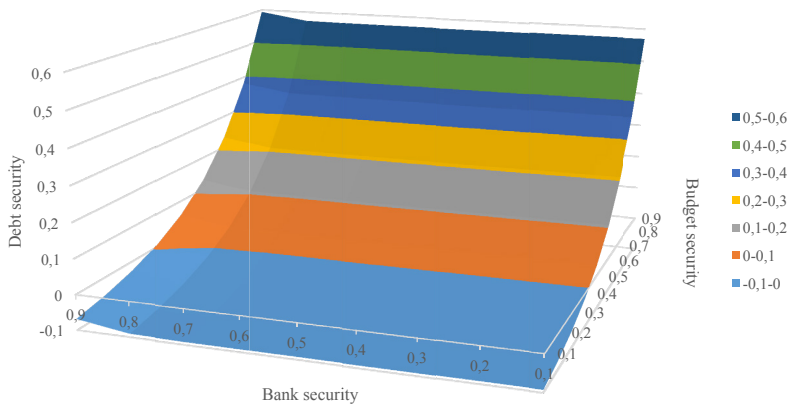

Fig. 2. Dependence of the debt security subindex on banking and budget components

Source: calculated and constructed by the author.

even more thorough and destructive in terms of the amount of spending budget funds, threats to budget security, and accordingly have a detrimental effect on the financial stability of the country and lead to a large amount of losses to the State and local budgets, reduce the level of revenues of both centralized and decentralized budgets, and negatively affect the fiscal potential of budget resources.

The conduct of military operations requires a significant amount of expenditure on armaments, defense, military training, creation and maintenance of the army, as a result of which there is a disproportion between the expenditure and revenue parts of the budget at all levels and, accordingly, obstacles are created in the formation of a reserve of budget funds and the financing of social programs.

Significant destruction of infrastructure in the occupied territories and in the zones of hostilities, destruction of industrial enterprises, destruction of energy, critical and agro-industrial infrastructure, and as a result of the increase in the

level of unemployment, the increase in the number of internally displaced persons, the decrease in the level of income of the population, the increase in social costs and social security, the payment of humanitarian aid from budget funds, as a result, the level of budget security of Ukraine is falling.

The key place in ensuring the optimal level of economic security of the country is occupied by the monetary sphere. Due to the supply of money, an effective monetary and credit policy can influence the course of all economic processes in the country.

Objectively determined trends in the relationship of the debt and money-credit spheres determine the possible scope of their coherence and prospects for the development of the domestic economy. Having analyzed the level of monetary and credit security in the period 2012 - 2022, we can say that in the conditions of the military conflict there was a change in the values of the indicators, which indicates the deterioration of the level of monetary and credit security to a critical level. The main prereq-

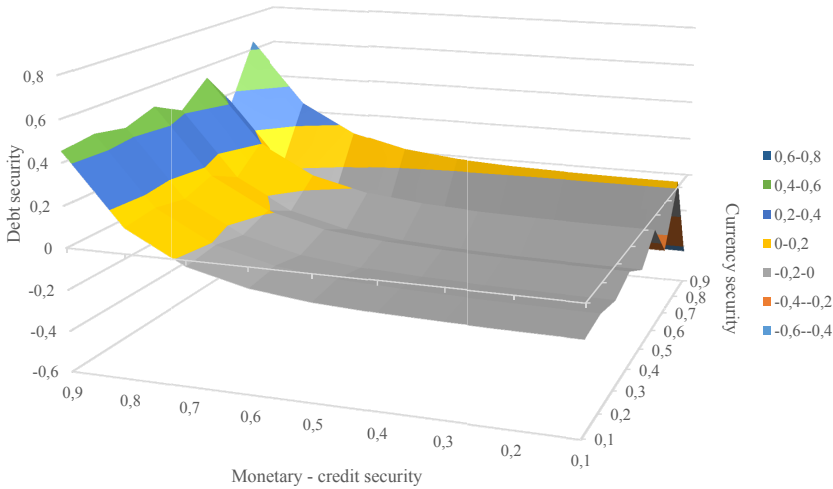

Fig. 3. Dependence of the subindex of debt security on money – credit and currency components

Source: calculated and constructed by the author.

usites can be considered a high level of shadowing of the national economy and corruption in the state, problems with the implementation of cashless settlement for business entities that are on a simplified system of taxation, accounting and reporting.

Without a stable domestic monetary unit, the accumulation of the required amount of international reserves, it is impossible to provide protection against shocks on the international currency markets and create optimal conditions for the progressive development of domestic exports, large-scale inflow of foreign investments into the country, and Ukraine's integration into the world economic system.

Having conducted an analysis of the dynamics of the integral index of currency security, we can say that the value of the indicator during the period 2012-2022 is in a critical state, and is due to the action of two main factors – the deliberalization of currency operations

and the introduction of new currency, financial instruments and modern technologies in the conduct of currency operations on the market.

In order to increase the level of currency security, it is also necessary to ensure compliance with reasonable threshold values of the controlled parameters of the exchange rate of the national currency – the hryvnia, the ratio of deposits in foreign currency to the total volume of bank deposits and the gross volume of reserves of Ukraine in foreign currency, sufficient for calculations in foreign economic activity.

The direct relationship and coordination of the activities of these spheres can be traced to the defects of the institutional environment and the sufficiently low level of development of financial markets, which do not make it possible to achieve a clear separation of the goals of public debt management and the goals of monetary and credit policy, as well as to fully remove the govern-

ment from loans in the central bank. Our country suffers from unreliable forecasts regarding government revenues and spending from the budget at all levels. There are also tangible difficulties during the formation and formation of the mechanism of coordinated actions and mutual exchange of information between the Ministry of Finance and the central bank.

In order to minimize the impact of threats on the debt security of our country and, accordingly, to increase the level of budget security, it is necessary to implement some measures, namely: to improve the regulatory and legal support for the formation, maintenance, repayment and use of external and internal debt; create appropriate conditions for increasing the level of efficiency in the management of Ukraine's external and internal foreign debt and increasing the efficiency of state lending; ensure the provision of state guarantees; transparently determine and justify the need to attract funds; to form long-term debt management strategies; promote the development of the financial market of Ukraine to reduce the cost of government borrowing.

The decision of the Council of the National Bank of Ukraine dated April 15, 2022 approved the «Basic principles of monetary policy for the period of martial law», which provide for the implementation of the following innovations:

- departure from the implementation of monetary policy in the format of inflation targeting with a floating exchange rate;
- a change in monetary policy instruments, which involves postponing the decision on the size of the discount rate;

- providing support to the state budget by purchasing securities of the Gov-

ernment of Ukraine; - in order to support Ukrainian refugees abroad, agreements on the purchase of cash hryvnias for foreign currency were concluded with central banks and other financial institutions;

- introduction of measures to prevent the narrowing of the scope of application of the hryvnia as the only legal means of payment during operations with virtual assets;

- prevention of the possibility of circumventing supervision and state regulation in the field of currency operations and operations for the export, transfer and forwarding of currency values, prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction [15].

Ensuring the appropriate level of economic security of the domestic economy, which is based on situational response to existing threats, involves neutralization and elimination of their harmful influence. But in the conditions of global challenges, threats and risks, this approach is ineffective, which actualizes the need to implement a set of preventive measures to prevent threats to the economic security of the domestic economy.

Conclusions

The current state of Ukraine's debt policy is characterized by a significant increase in the volume of external and internal debt, which can cause threats to Ukraine's debt security and financial stability, since during the analyzed period, almost all calculated indicators of economic security are in a dangerous and critical state. However, the analysis

of the dynamics of the indicators shows the deterioration of the debt situation in Ukraine. Thus, taking into account the fact that the volume of the debt burden on the economy has increased, and the solvency is constantly decreasing, there is an increase in debt pressure on the state budget of Ukraine.

Список використаних джерел

1. Luciani J. The Economic Content of Security. J. of Public Policy. 1988. Vol. 8. *Working Paper* No 2. P. 151–173.
2. Cable V. What Is International Economic Security? *International Affairs*. 1995. Vol. 71. Working Paper No 2. P. 312–317.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні: автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.04.01. Київ, 2000. 36 с.
4. Мартинюк В.П. Стратегія нейтралізації податково-боргових ризиків фінансової безпеки держави. *Вісник Сумського національного університету*. Сер. Економіка і менеджмент. 2014. Вип. 4. С. 143–148.
5. Онищенко С.В. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 337 с.
6. Барановський О.І. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. Економіка. 2016. Вип. 1(1). С. 327–337.
7. Кулінська А. Систематизація підходів до оцінювання боргової безпеки та її складових елементів в Україні. *Економіка і регіон*. 2015. № 4. С. 91–95.
8. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013. № 1277.
9. Indicators. The World Bank : electronic resource. URL:<http://www.worldbank.org/>
10. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. The Global Competitiveness Report. The World Economic Forum : electronic resource. URL: <http://www.weforum.org/reports>
12. Europe 2020: European Union's ten-year growth strategy. European Commission : electronic resource. URL:http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
13. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки: аналітична доповідь до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: НІСД. 2014. 148 с.
14. Економічна ситуація та прогнози. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/>
15. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Рада Національного банку України : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article

References

1. Luciani, J. (1988). The Economic Content of Security. J. of Public Policy, 8. *Working Paper*, 2, 151–173.
2. Cable, V. (1995). What Is International Economic Security? *International Affairs*, 71. Working Paper, 2, 312–317.
3. Baranovskiy, O.I. (2000). Finansova bezpeka v Ukraini: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk [Financial security in Ukraine: autoref. thesis Dr. Econ. Sciences:]. Kyiv, 36. [in Ukrainian].
4. Martyniuk, V.P. (2014). Stratehiia neutralizatsii podatkovoborhovyykh ryzkykh finansovoi bezpeky derzhavy [Strategy of neutralization of tax and debt risks of financial security of the state]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho universytetu*. Ser. Ekonomika i menedzhment, 4, 143–148. [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, S.V. (2015). Zahrozy ekonomichnii bezpetsi Ukrainy: sutnist, otsiniuvannia ta mekhanizm uperedzhennia : monohrafiia [Threats to the economic security of Ukraine: essence, assessment and mechanism of bias: monograph]. Poltava, 337. [in Ukrainian].
6. Baranovskyi, O.I. (2016). Doslidzhennia teoretychnykh zasad borhovoї bezpeky derzhavy [Studies of the theoretical foundations of the state's debt security]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Ser. Ekonomika, 1(1), 327–337. [in Ukrainian].
7. Kulinska, A. (2015). Systematyzatsiia pidkhodiv do otsiniuvannia borhovoї bezpeky ta yii skladovykh elementiv v Ukraini [Systematization of approaches to the evaluation of debt security and other constituent elements in Ukraine]. *Ekonomika i rehion – Economy and the region*, 4, 91–95. [in Ukrainian].
8. Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoї bezpeky Ukrainy [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. (2013). Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013. № 1277.
9. Indicators. The World Bank : electronic resource. URL:<http://www.worldbank.org/>
10. Derzavna sluzba statystyky Ukraїny [State Statistics Service of Ukraine]. (2016). State Statistics Service of Ukraine, September 28 2016. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. The Global Competitiveness Report. The World Economic Forum : electronic resource. URL: <http://www.weforum.org/reports>
12. Europe 2020: European Union's ten-year growth strategy. European Commission : electronic resource. URL:http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
13. Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy u sferi natsionalnoi bezpeky: analychna dopovid do pozacherhovoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the internal and external situation of Ukraine in the sphere of national security: an analytical report on the extraordinary Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]. (2014). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. K.: NISD. [in Ukrainian].
14. Ekonomichna sytuatsiia ta prohnozy [Economic situation and prognosis]. (2016). Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy : veb-sait. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/> [in Ukrainian].
15. Osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na period voiennoho stanu. [Basic principles of monetary policy for the period of martial law]. (2022). Rada Natsionalnoho banku Ukrainy : veb-sait. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG-ml_2022.pdf?v=4 [in Ukraine].

Войцехівська С.І. (2023).

СИСТЕМНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 84-96

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48649>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.074](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.074)

Анотація. Процес глобалізації здійснює подвійний вплив на світову фінансову систему, спричиняючи одночасний розвиток і виникнення потенційних загроз для фінансової безпеки країни. В умовах фінансової глобалізації сьогодення й поширення глобалізаційних дисбалансів відбулося загострення проблем з обслуговування та погашення накопиченої заборгованості, які викликали значні деформаційні процеси в системі державних фінансів України. А тому

виникає необхідність більш детально дослідити фактори впливу на рівень боргової безпеки та її взаємозалежність від інших індикаторів економічної безпеки.

Мета роботи – проаналізувати взаємозв'язки боргової безпеки та здійснити оцінку її рівня, використовуючи ретроспективний аналіз і враховуючи вплив процесу фінансової глобалізації.

Проаналізувавши значення показників економічної безпеки можна дійти висновку, що найвищий темп падіння рівня фінансової безпеки відбувся в 2015 р.– на 14 в. п. до рівня у 36 % – серед інших індикаторів економічної безпеки. Встановлено, що така ситуація викликана зниженням рівня надходження від основних бюджетноутворювальних податків за посилення фіскального тиску на економіку, різкою девальвацією національної валюти, достатньо значним зростанням обсягу державного та гарантованого державою боргу з посиленням імовірності настання дефолту, неліквідності та неплатоспроможності фінансових установ, зменшенням обсягу ресурсної бази банків та проблемами з капіталізацією.

Здійснено аналіз сучасного стану індикаторів боргової безпеки. Надано оцінку кореляційним зв'язкам між інтегральним показником рівня боргової безпеки та іншими індикаторами економічної безпеки. Визначено фактори та взаємозв'язки впливу на рівень боргової безпеки. Аргументовано необхідність подальшого вдосконалення методичних підходів до визначення рівня боргової безпеки з врахуванням глобалізаційних процесів та факторів ендогенного та екзогенного впливу, які включають розмір тіньового сектору економіки, банківської та валютної нестабільності, інфляційних процесів та інші чинники, які є основою для формування стійкої боргової безпеки.

Ключові слова: боргова безпека; фінансова безпека; тіньова економіка; індикатори боргової безпеки; фінансова глобалізація.

ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

О.В. ГУК,
аспірант¹,

ННЦ «Інститут аграрної економіки», Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7901-2169>

E-mail: olegguk75@gmail.com

Анотація. Розкрито та уточнено сутність поняття «економічна безпека функціонування сільськогосподарських підприємств». Пропонуються методичні підходи до визначення базового рівня економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств. Досліджується вплив військових конфліктів на економічну стійкість аграрних підприємств. Визначаються основні виклики, з якими стикаються аграрні підприємства в умовах військових дій. Розробляються стратегії та заходи для забезпечення ефективного функціонування підприємств у період військового стану. Звертається увага на ключові аспекти економічної безпеки, такі як управління ризиками, резервування ресурсів і адаптація бізнес-моделей під впливом воєнних умов. Детальний аналіз стратегій забезпечує розуміння того, як аграрні підприємства можуть ефективно захищати свою економічну безпеку й зберігати стабільність у період військових загроз.

Економічна безпека функціонування сільськогосподарських підприємств – це стан підприємства, що характеризує його здатність бути ефективним, попри внутрішні та зовнішні загрози. Базовий рівень економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств визначається на основі оцінки таких показників, як фінансова стійкість, виробнича потужність, конкурентоспроможність, екологічна безпека. Військові конфлікти створюють значні загрози економічній безпеці аграрних підприємств. До основних викликів можна віднести: порушення виробничих процесів; зменшення доступу до ресурсів; підвищення рівня ризиків.

Для забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств у період військового стану необхідно розробити й впровадити комплекс заходів, таких як: управління ризиками; резервування ресурсів; адаптація бізнес-моделей. Управління ризиками передбачає розробку і впровадження заходів, спрямованих на зменшення ймовірності та наслідків негативних подій. Резервування ресурсів передбачає створення запасів ресурсів, необхідних для забезпечення безперебійного функціонування підприємства. Адаптація бізнес-моделей передбачає зміну організаційної структури, технологій, виробничих

¹ Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, академік НААН Малік Микола Йосипович, ННЦ «Інститут аграрної економіки», Київ, Україна.

процесів тощо з урахуванням умов воєнного часу. Запропоновані стратегії й заходи за умови реалізації забезпечать підвищення економічної безпеки аграрних підприємств і сприятимуть їхньому стійкому функціонуванню у період військових загроз.

Ключові слова: економічна безпека; аграрне підприємство; стратегії; стійкість; управління ризиками; адаптація бізнес-моделей.

Актуальність

Повномасштабне вторгнення рф до України призвело до значних змін у всіх сферах економіки держави. Аграрний сектор є одним із найважливіших секторів економіки України і від його стабільного функціонування залежить продовольча безпека країни. В умовах військового стану аграрні підприємства зіштовхуються з низкою викликів, таких як: руйнування інфраструктури, в тому числі сільськогосподарських угідь, зростання цін на енергоносії та інші ресурси, порушення логістичних ланцюжків, зростання попиту на продовольство на світовому ринку. Ці виклики негативно впливають на економічну безпеку аграрних підприємств, що й вимагає прискіпливої уваги науковців і практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Повномасштабне вторгнення рф до України призвело до значних змін у всіх сферах економіки держави. Аграрний сектор є одним із найважливіших секторів економіки України і від його стабільного функціонування залежить продовольча безпека. Питанням економічного розвитку підприємства присвятили свої праці багато вчених-економістів. Так, Ткачук Г.О. досліджує сучасні наукові підходи

щодо економічної безпеки підприємства й зауважує, що проблематика організації та функціонування цієї системи, насамперед, є різновекторною [28]. Васильців Т.Г. вивчає особливості розвитку підприємництва в окремих галузях економіки. У своїх працях вона аналізує проблеми та перспективи розвитку підприємництва в сільському господарстві, промисловості, сфері послуг тощо [3]. Ситник Г.В., Блакита Г.В., Гуляєва Н.М. представили теоретичні основи й практичні інструменти формування системи економічної безпеки, а також дослідили рівень і основні проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні [25]. Дубинська О.С. дослідила теоретичні підходи до розуміння сутності поняття фінансово-економічної безпеки підприємства, окреслила основні напрями оцінки цього поняття й розглянула основні методики оцінки її рівня [10]. Рогатіна Л.П. приділяє увагу методологічним засадам економічної безпеки суб'єктів господарювання з позицій макро- й мікроекономічних підходів, а отримані результати пропонує розуміти як основу здійснення системного управління економічною безпекою підприємства [24]. Тульчинська С.О. та Солосіч О.С. представляють концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва безпосередньо в умовах воєнного стану та предметно

вивчають його основні особливості [26]. Огренич Ю. і Діброва акцентують увагу на економічній безпеці вітчизняних промислових підприємств і напрямках її підвищення [19]. Васильєв А. та Галенко В. досліджують сучасний стан фінансової безпеки підприємств аграрного сектору України в умовах правового режиму воєнного стану [2].

Метою дослідження є оцінити вплив військового стану в Україні на економічну безпеку аграрного підприємства та запропонувати дієві заходи щодо її підвищення.

Матеріали та методи дослідження

У рамках даного дослідження для досягнення поставленої мети були використані метод теоретичного узагальнення, аналізу й синтезу, індукції і дедукції, статистичного дослідження, систематизації, SWOT-аналіз і PEST-аналіз сільськогосподарських підприємств України, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, на підставі збору інформації щодо трактування поняття «економічна безпека» та її аналізу стало можливим узагальнити існуючі визначення поняття «економічна безпека підприємства» та систематизувати дев'ять основних підходів до розкриття його сутності. Із використанням статистичного методу виявили основні чинники, що призвели до фінансової незахищеності більшості сільськогосподарських підприємств в Україні в умовах військового стану. SWOT-аналіз і PEST-аналіз сільськогосподарських підприємств України дозволив виявити основні фактори, що загрожують економічній безпеці й визначають можливості її підвищення.

Результати дослідження та їх обговорення

Головним національним надбанням є сталий розвиток економіки та добробут громадян. В Україні в нинішні часи це не аби-яке завдання. Тим не менше, забезпечення національних інтересів і економічної безпеки є вкрай важливим [1]. У свою чергу, забезпечення стійкості економічної безпеки будь-якого сільськогосподарського підприємства, є необхідною складовою його розвитку. Забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства повинно бути спорідненим із захищеністю інтересів людей, які працюють в ньому. За сучасних умов, даний термін можна визначити як забезпечення належного рівня захищеності різного роду життєво важливих ресурсів від безлічі загроз і небезпек [22, 6, 8]. Є також твердження, що «безпека» – це лише реакція чи відповідь на певну загрозу [7].

Перші визначення поняття «безпека» можна знайти в античних джерелах. У давньогрецькій мові відповідний термін означав «непохитний», «міцний» [4]. Його англійський заміник (security) походить від латинського словосполучення *sine cura* – без піклування і має низку значень: свобода від загрози, захист, охорона, стійкість, надійність, впевненість, гарантія, забезпечення, цінний папір [11]. У Сучасному тлумачному словнику української мови безпека характеризується як: відсутність небезпеки; умови, за яких не загрожує небезпека; попередження небезпеки [14].

У процесі дослідження встановлено, що увага до питання безпеки виникла разом із становленням еконо-

мічної системи, пройшовши довгий шлях у дослідженнях економічної безпеки підприємств, ключова роль яких формувалася в різних економічних теоріях. Проаналізувавши фахову економічну літературу, зрозуміли, що зустрічаються різні погляди щодо інтерпретації «економічної безпеки підприємства». Науковець Цвігун Т.В. [30] підкреслює, що при формуванні системи економічної безпеки підприємства необхідним є забезпечення конкурентних переваг, зумовлених відповідністю організаційної структури та фінансового, матеріального, кадрового потенціалів організації її стратегічним завданням і цілями. За Утенковою К., економічна безпека підприємства – це система, що забезпечує оптимальне управління ресурсами й мобілізацію організації, націлена на забезпечення її стійкого функціонування, дієвого протистояння різноманітним негативним факторам середовища [29]. В іншому дослідженні економічну безпеку підприємства описують як систему захищеності законних і життєво важливих інтересів організації від загроз різної форми, що забезпечує його стабільний розвиток згідно з встановленими цілями в умовах господарського ризику та конкуренції [20]. Згідно з висловленням Гапак Н. та Дочинець І., для розуміння здатності організації адаптуватися до змін і чи буде вона рости, необхідно розуміти рівень ризику, якому вона піддається [9, 2].

На основі дослідження автором систематизовано існуючі визначення поняття «економічна безпека підприємства» та виділено дев'ять основних підходів до розкриття його суті, зокрема: захист своєї інформації; захист від впливу зовнішніх чинників;

захист від негативного впливу оточуючого середовища; безпосередній захист інтересів самого підприємства як окремої ланки господарства; ступінь активації з коригування непередбачених змін у кон'юнктурі ринку; поріг витривалості сільськогосподарського підприємства; наявність конкурентних переваг; як стан витривалості у непередбачуваній економічній політиці держави; розробка потреб в ефективному використанні сільськогосподарських ресурсів (рис. 1).

У ході аналізу дійшли висновку, що головні сутнісні аспекти економічної безпеки відображають такі характеристики: технологічна, правова, фінансова, кадрово-інтелектуальна, екологічна, інформаційна, ринкова, міжнародна та ресурсна. Категорія «економічна безпека сільськогосподарських підприємств» розкривається саме через дослідження її функціональної структури, яка складається з перелічених вище складових. Також до основного переліку можна додати й логістичну складову, зміст якої варто розуміти як оптимізацію взаємовідносин сільськогосподарського підприємства з постачальниками і посередниками, що набуває не аби-якого значення в нинішніх складних умовах, в яких перебувають вітчизняні підприємства [27].

Вважаємо основною перевагою для того чи іншого аграрного підприємства може бути створення власного організаційного підрозділу, метою якого буде зміцнення економічної безпеки для економії фінансових і матеріальних ресурсів, замкненості інформаційних потоків всередині підприємства, розширення можливостей для внутрішнього контролю та ефективної взаємодії структурних підрозділів. Окрім того, завданнями

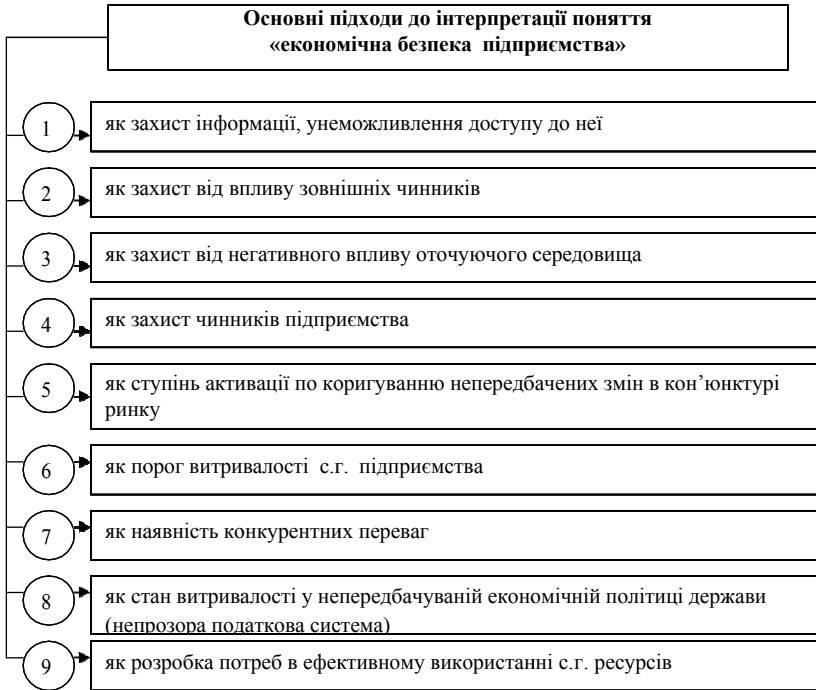

Рис. 1. Основні підходи до інтерпретації поняття «економічна безпека підприємства»

Джерело: систематизовано та узагальнено автором.

відділу з економічної безпеки може бути вдосконалення на основі самоорганізації захисту інформації, поліпшення фінансово-господарської дисципліни та зміцнення потенціалу підприємства в конкурентному середовищі аграрного бізнесу [20, 27].

Широкий вектор дослідження в цьому напрямку привів до загального поняття та сутності терміну «економічна безпека сільськогосподарських підприємств», котре дозволяє визначити його важливість як ланки у сільському господарстві. Це дозволяє уточнити трактування економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств як стану економічної системи підприємства, за якого використання виробничих

або інших ресурсів забезпечує його сталий розвиток.

Виходячи з понятійного апарату економічної безпеки та аналізуючи теоретичні підходи різних вчених-економістів, потрібно відмітити, що трактування поняття «економічна безпека підприємства» є найбільш доцільним із позиції саме відтворювального підходу з врахуванням впливу економічних суперечностей і економічної нестабільності. До того ж, низка досліджень підтверджує важливість фінансової безпеки як частини економічної. Відсутність високого рівня фінансової безпеки ускладнює стабілізацію економічної ситуації на підприємстві. Саме з цим зіткнулася більшість українських

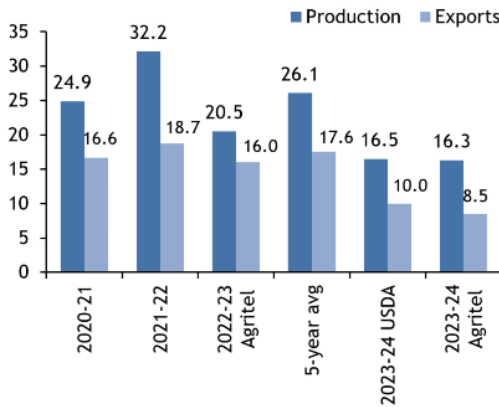

Рис. 2. Виробництво та експорт пшениці, млн т

Джерело: [14].

аграрних підприємств із початком повномасштабного вторгнення рф.

У 2022/2023 маркетинговому році (з 1 липня 2022 по 30 червня 2023 року) Україна експортувала 48,99 млн тонн зернових і зернобобових культур. Станом на 30 червня Україна експортувала 16,836 млн тонн пшениці, 2,704 млн тонн ячменю, 18 тис. тонн жита і 29,128 млн тонн кукурудзи. Упродовж попереднього маркетингового року (з липня 2021 року по 29 червня 2022 року) Україна експортувала 48,355 млн тонн зернових і зернобобових, зокрема: 18,72 млн тонн пшениці, 5,747 млн тонн ячменю, 161,5 тис. тонн жита і 23,409 тонн кукурудзи [16, 23].

Поточні економіко-політичні виклики в державі призвели до фінансової незахищеності більшості сільськогосподарських підприємств в Україні. Зокрема, введення воєнного стану призвело до реальних ризиків і загроз для підприємницької діяльності. Почався «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки

державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки...» [24]. За даними на кінець листопада 2023 р., дев'ять областей України були розташовані в зоні бойових дій або тимчасової окупації, включаючи Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську, Миколаївську, Харківську, Херсонську, Сумську та Чернігівську області. Саме ці регіони відіграють ключову роль в аграрному секторі, що становить практично половину ВВП для цих дев'яти областей [17].

На кінець листопада 2023 р. Україна втратила 25% орних земель (майже 8 млн га), а на сільськогосподарських територіях, які були визвалені, залишено небезпечні та фортифікаційні споруди [16]. Прибутковість сільськогосподарських підприємств до повномасштабного вторгнення знач-

ною мірою зумовлювалася розмірами експорту аграрної продукції. До початку військової агресії РФ у січні та лютому 2022 р., експорт сільськогосподарської продукції перевищував показники 2021 р. в 2,2 та 1,5 рази відповідно. Мінімальні обсяги були в квітні 2022 року – 0,9 млн тонн (відбулося зниження на 73,5%). Після підписання Зернової угоди щодо забезпечення експорту українського зерна Чорним морем, у серпні 2022 р. експорт зріс до 2,8 млн тонн, а у вересні вже до 3,1 млн тонн. Проте ці показники майже вдвічі менші, ніж у 2021 році.

Відтак, 2022 рік для українського аграрного сектору виявився вельми складним, оскільки повномасштабне вторгнення та введення воєнного стану значно змінили весь функціональний вигляд галузі. Таким чином, розуміння змін у бізнес-середовищі, що активно трансформується під впливом нових викликів, відіграє важливу роль у визначенні поточних завдань

управління підприємством і забезпеченні його економічної безпеки.

У ході дослідження використали SWOT-аналіз, як один із популярних методів оцінки фінансової безпеки підприємств, який ставить за мету визначення ефективних сторін, пов'язаних із провадженням діяльності підприємства. Результати SWOT-аналізу свідчать, що українські компанії мають потенційні можливості для розвитку та розширення виробництва сільськогосподарської продукції. На противагу цьому, зростання темпів інфляції, застаріла техніка, висока собівартість і витрати сільськогосподарського виробництва, а також нестійка врожайність є основними слабкими місцями підприємств даної галузі. Загрози полягають у нестабільності фінансово-економічної ситуації в державі, підвищенні цін на ресурси виробничого призначення, ризиках втрати елеваторних потужностей і обладнання через постійні ракетні обстріли і т.д. Розуміння

1. SWOT-аналіз сільськогосподарських підприємств України

Сильні сторони (Strengths):	Слабкі сторони (Weaknesses):
Вигідні природні умови і наявність плідних чорноземів. Постійний і стійкий попит на сільськогосподарську продукцію. Незмінні канали збуту. Близькість до каналів реалізації. Ринкова сегментація	Зростання темпів інфляції. Високі витрати й собівартість сільськогосподарського виробництва. Значна кількість застарілого обладнання. Нестабільна врожайність. начна залежність виробництва від енергії та матеріалів.
Можливості (Opportunities):	Загрози (Threats):
Підвищення політичної підтримки для сільськогосподарських виробників. Зростання рівня інновацій у галузі. Підвищення кваліфікації кадрів. Можливість залучення іноземних інвестицій. Впровадження заходів щодо поліпшення стану земель (розпушення, меліорація тощо).	Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку. Проблеми з податковою системою та змінами у системі електронного адміністрування ПДВ для сільськогосподарського бізнесу. Нестабільність фінансово-економічної ситуації в державі. Зростання цін на насіння, добрива, ЗЗР, паливо та інше. Ризик втрати елеваторних потужностей через воєнні атаки.

Джерело: складено автором за [21, 5].

2. PEST-аналіз сільськогосподарських підприємств України

Політичні фактори	Економічні фактори
<p>Триває російсько-українська війна, яка призвела до руйнування інфраструктури, зростання цін на енергоносії та інші ресурси, порушення логістичних ланцюжків.</p> <p>Аграрний сектор є одним із найважливіших секторів економіки України, і від його стабільного функціонування залежить продовольча безпека країни.</p> <p>Війна негативно впливає на економічну безпеку аграрних підприємств, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зменшує обсяги виробництва; - зростає витрати на виробництво; - порушує логістичні ланцюжки. 	<p>Зростання інфляції в Україні.</p> <p>Порушення світових товарних ринків.</p> <p>Зростання цін на продовольство на світовому ринку.</p> <p>Аграрний сектор є однією з галузей, яка здатна забезпечити зростання ВВП України в умовах війни.</p> <p>Зростання цін на продовольство на світовому ринку створює нові можливості для експорту української сільськогосподарської продукції</p>
Соціальні фактори	Технологічні фактори
<p>Зростання рівня безробіття в Україні.</p> <p>Зниження рівня доходів населення.</p> <p>Зростання попиту на продовольство в Україні.</p> <p>Зростання попиту на продовольство в Україні створює можливості для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції.</p>	<p>Розвиток цифрових технологій.</p> <p>Зростання використання відновлюваних джерел енергії.</p> <p>Зміни клімату.</p> <p>Технологічні фактори можуть бути використані для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та зменшення впливу на навколишнє середовище.</p>

Джерело: складено автором за [19, 32, 23].

сильних і слабких сторін і загроз допоможе визначити міри впливу й корекції системи управління підприємством. В умовах воєнного стану управління безпекою зводиться до прийняття комплексних рішень щодо вибору стратегії розвитку й реалізації дій, здатних звести до мінімуму негативний вплив факторів небезпеки (табл. 1).

Окрім того, в ході дослідження застосували й інший широко використовуваний метод оцінки фінансової безпеки підприємств – PEST-аналіз (що значить включення політичних (Political), економічних (Economic), соціальних (Social) і технологічних (Technological)). Він дозволяє виявити основні загрози для компанії та дозволяє визначити, на які фактори ризику варто звернути увагу в першу чергу. Висновки PEST-аналізу для підприємств аграрної галузі України у період воєнного стану представлені

в табл. 2. Зазначимо, що економічні фактори мають найбільший вплив і прямо чи опосередковано впливають на діяльність підприємств галузі. Значущими економічними чинниками є коливання тарифів на енергоносії, котрі безпосередньо впливають на економічну ситуацію підприємства. Тому необхідно постійно вдосконалювати цінову політику й шукати шляхи зниження витрат на підприємстві. Значний вплив також має технологічний чинник, такий як використання конкурентами новітньої техніки й розробок, витрати на дослідження, наукові розробки та швидкість зношування техніки (табл. 2).

PEST-аналіз аграрних підприємств України в умовах війни показує, що на діяльність підприємств впливають як негативні, так і позитивні фактори. Негативні фактори, такі як війна та економічна криза, негативно впливають на обсяги ви-

робництва, витрати й логістику. Позитивні фактори, такі як зростання цін на продовольство на світовому ринку та зростання попиту на продовольство в Україні, створюють можливість для збільшення виробництва та експорту сільськогосподарської продукції.

Забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства передбачає досягнення стабільного стану, при якому підприємство здатне швидко й максимально ефективно відновлюватися, зменшуючи при цьому вплив негативних факторів на виробничі процеси та підприємство взагалі. Ключовим аспектом економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, який тісно пов'язаний із іншими елементами, є кадрова безпека. Н. Логінова надає повне й глибоке визначення кадрової безпеки, яка є важливою складовою економічної безпеки підприємства. Вона спрямована на виявлення, нейтралізацію, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, спрямованих на персонал і його інтелектуальний потенціал, і ті, що виникають безпосередньо від нього [15].

Забезпечення високого рівня кадрової безпеки є пріоритетом для досягнення високих показників ефективності виробництва й прибутковості підприємства. Головні критерії рівня кадрової безпеки включають динаміку чисельного складу підприємства, рівень кваліфікації кадрового потенціалу та ефективність використання персоналу.

Однією з основних негативних впливів на кадрову безпеку є недостатня кваліфікація працівників, яка може призводити до нездатності ефективно виконувати свою роботу. Також може виникати проблема че-

рез низький рівень управління персоналом і нестачу коштів на оплату праці окремих категорій працівників. Нині кадрова політика є ключовим фактором як для забезпечення безпеки, так і для забезпечення ефективності підприємства. Для успішного функціонування механізму кадрової безпеки важливо фінансувати матеріальні і моральні методи заохочення, організувати стратегічне кадрове планування та поліпшувати умови праці персоналу. Отже, забезпечення кадрової безпеки може гарантувати високий рівень економічної безпеки підприємства спільно з іншими елементами.

Техніко-технологічна складова у свою чергу відіграє суттєву роль у забезпеченні економічної безпеки, що проявляється у рівні застосування технологій на підприємстві. Загрози цієї складової включають зниження технічного потенціалу підприємства, порушення дисципліни й моральне старіння техніки і технологій, які використовуються. Зовнішні загрози полягають у зниженні доступності коштів для оновлення машино-тракторного парку. Це призводить до використання фізично й морально зношеної техніки та технологій, що зменшує їх ефективність і може призвести до проблем на виробництві. Це, в свою чергу, створює реальні загрози для працівників і може призвести до додаткових витрат, погіршуючи економічну безпеку підприємства [12].

Особливу роль у забезпеченні економічної безпеки відіграє енергетична безпека. Вона є однією з ключових функціональних складових економічної безпеки і вимагає незалежності господарської діяльності від перебоїв у постачанні енергетичних ресурсів.

Забезпечення енергетичної безпеки включає підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів і використання альтернативних джерел енергії. Це важливо для продовження роботи підприємства в разі вимкнення електроенергії, що може виникнути через різні обставини.

Екологічна безпека є необхідною складовою для сталого розвитку сільськогосподарського підприємства. Висока розораність сільськогосподарських угідь і використання хімічних речовин можуть призводити до знецінення ґрунту та зменшення ефективності виробництва. Запровадження механізмів для уникнення негативних впливів на навколишнє середовище й стимулювання виробників дотримуватися екологічних норм допоможе забезпечити належний рівень екологічної безпеки та уникнути збитків у виробництві.

Ключову роль у створенні та оптимізації виробничих процесів для забезпечення економічної безпеки підприємства відіграє виробнича складова. Ринкова складова, що визначає здатність підприємства відповідати зовнішнім потребам ринку, також є важливим аспектом. Забезпечення захисту від помилкової поведінки на ринку й вірна товарна і збутова політика сприяють ефективності підприємства та його стійкості на ринку [14].

Першим показником зниження рівня ринкової безпеки є неспроможність ефективно конкурувати з іншими учасниками ринку. Основним завданням ринкової політики є розробка стратегії й організація процесу збуту готової продукції на ринку таким чином, щоб це було якнайбільш ефективно з точки зору грошових і часових витрат. Це відповідальність

служби маркетингу на виробництві. Важливо, щоб служба маркетингу постійно моніторила ринок, щоб конкурувати, адаптувати виробництво й надавати керівництву корисну інформацію для розробки і корекції стратегії та фінансової безпеки підприємства.

Задля контролю використовують т.з. коефіцієнт ринкової віддачі активів, частку підприємства на ринку, коефіцієнт інноваційних витрат і ритмічність збуту продукції. Аналіз цих показників у динаміці з урахуванням особливостей виробництва є важливим для контролю ефективності.

Додатково, ринок піддається впливові політичної й економічної ситуації в країні, рівня платоспроможності покупців, нестабільності курсу валют, нечесних дій конкурентів, криз у світі та можливих бойових дій або іншої підривної діяльності від інших країн-конкурентів. Такий аналіз ринкових показників і чинників дозволяє розробляти систему заходів для протидії загрозам і адаптації до змінливих умов ринку.

Досліджуючи питання економічної безпеки підприємств, не можна оминати увагою такі її складові як правова й інформаційна безпека. Правова безпека відіграє ключову роль у економічній безпеці підприємства, захищаючи його інтереси. Внутрішніми правовими загрозами можуть бути порушення дисципліни (від запізнення на роботу до крадіжок майна), а зовнішніми – взаємодія з контролюючими органами влади, постачальниками, покупцями та конкурентами. Для забезпечення правової безпеки підприємства важливо створити юридичний відділ або замовити послуги юридичних фірм, які спеціалізуються на режимі пра-

вової безпеки. Із розвитком інформаційних технологій підприємства переходять в онлайн-режим і виникає потреба в інформаційній безпеці. Оскільки інформаційна сфера стає ключовою для економічної безпеки, підприємства активно забезпечують максимальну підтримку інформаційної безпеки, здійснюючи заходи для захисту від хакерських атак і інших загроз інформаційній безпеці. Таким чином, інформаційна безпека стає необхідною складовою економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Аграрним підприємствам необхідно адаптуватися до нових умов, щоб мінімізувати негативний вплив негативних факторів і скористатися можливостями, які створюють позитивні фактори [2]. Автоматизація, модернізація й застосування передових технологій стають ключовими завданнями для сучасних аграрних підприємств, оскільки це дозволить знизити виробничі витрати та прискорити процеси виробництва. За результатами експертних оцінок соціальний фактор має найменший вплив на діяльність аграрних підприємств України під час воєнного стану. Таким чином, існуючі загрози економічній безпеці аграрних підприємств вимагають розробки плану заходів для мінімізації, усунення та попередження ризиків.

На сьогоднішній день держава активно підтримує та надає можливості для знаходження нових рішень в умовах складнощів, шляхом впровадження нових нормативних вимог. Наприклад, було внесено зміни до вимог і термінів подання статистичної, фінансової та податкової звітності. Значні зміни також відбулися в банківському та податковому зако-

нодавстві країни, а також у системі державного регулювання цін та ціноутворення [31].

Інші шляхи підтримки розвитку аграрних підприємств і підтримки їх економічної безпеки під час воєнного стану можуть включати:

- налагодження та диверсифікацію шляхів експорту сільськогосподарської продукції та імпорту сировини;
- розширення програм доступного банківського кредитування;
- мінімізацію бюрократичних процедур (запровадження цифровізації в усіх сферах бізнесу).

Таким чином, проблеми економічної безпеки та ефективного управління підприємствами потребують серйозної уваги й пошуку нових бізнес-моделей, які відповідають кардинально новим вимогам воєнного часу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, економічна безпека підприємства, яка є необхідною умовою його діяльності, представляє собою стан взаємодії підприємства з суб'єктами внутрішнього та зовнішнього середовища. У цьому стані підприємство, використовуючи свої ресурси спільно з державними інституціями, має можливість виявляти загрози своїй діяльності, нейтралізувати їхній вплив, уникати їх і пом'якшувати чи долати наслідки цих загроз. Дотримання принципів економічної безпеки дозволить підприємству підвищити ефективність своєї діяльності за допомогою політики стратегічної послідовності, покращити якість фінансових послуг, технологій і інструментів, а також збільшити рівень доходів і зберегти стабільність.

Економічна безпека розвитку суб'єкта підприємництва має бути реалізована за допомогою системи конкретних правил і методів, які не лише охарактеризовують загальні особливості його роботи, але й відповідають сучасним умовам господарювання. Персонал повинен приймати рішення на такому рівні швидкості, з яким виникають загрози й негативні зміни та мати вміння їх передбачати для забезпечення економічної безпеки підприємства від впливу суб'єктивних і об'єктивних чинників. Менеджмент підприємства та його економічна безпека повинні ґрунтуватися на цілях успішного функціонування і розвитку у різних сферах його діяльності та впливу й взаємодіяти між собою колегіально.

SWOT-аналіз продемонстрував, що слабкими сторонами українських аграрних компаній є зростання темпів інфляції, значна кількість застарілої техніки, висока собівартість та витрати сільськогосподарського виробництва, а також нестійка врожайність. PEST-аналіз довів, що найбільший вплив на діяльність підприємств мають економічні фактори, зокрема: коливання тарифів на енергоносії, паливо та інші виробничі ресурси, курс валют і ціни на світовому ринку. Технологічний чинник також має значний вплив, включаючи такі аспекти, як державна технологічна підтримка, швидкість адаптації до нових технологій, наукові розробки та зношування техніки.

Наступні дослідження будуть спрямовані на розгляд шляхів підвищення рівня фінансової безпеки сільськогосподарських компаній і розробку стратегій мінімізації виявлених ризиків. Зміцнення фінансової безпеки як складової економічної

безпеки аграрних підприємств допоможе досягти максимальної ефективності та стабільності в діяльності підприємства, своєчасно виявляти загрози та успішно їх подолати.

Список використаних джерел

1. Антонюк В.П., Новікова О.Ф. та ін. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2014. 354 с.
2. Васильєв А.А., Галенко В.М. Фінансова безпека аграрних підприємств в умовах правового режиму воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Вип. 45. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>
3. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
4. Вергал К.Ю. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством в умовах інтеграції. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 3. С. 33–40.
5. Верхоглядова Н.І. Особливості управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/journal/article/view/1395/1345>.
6. Гапак Н.М., Дочинець І.В. Суть та еволюція поняття «економічна безпека підприємства». *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. Вип. 2(43). С. 68–73.
7. Гбур З.В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 81–86.
8. Голович Н.М. Чинники економічної безпеки функціонування сільськогоспо-

- дарських підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2013. № 2. С. 37–42.
9. Голович Н.М. Роль оцінки ризику інвестиційної діяльності для забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 2. С. 23–26.
10. Дубинська О. Визначення рівня фінансово-економічної безпеки на підставі аналізу фінансової звітності підприємства. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2021. №5. С. 112–122. URL: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.5.14>
11. Каламбет С.В., Кириленко Б.О. Економічна безпека як багаторівнева система. *Економіка та суспільство*. 2016. № 5. С. 344–349. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/62.pdf
12. Квасницька Р.С., Доценко І.О., Матвійчук Л.О. Оцінювання фінансової безпеки підприємства в системі забезпечення реалізації його фінансової стратегії. *Фінанси і кредит: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 3. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/8276>
13. Козловський С.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України. *Економіка та держава*. 2016. № 6. С. 37–42.
14. Кубай О.Г., Заставнюк О.А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 4. С.68–78.
15. Логінова Н.І. Місце кадрової безпеки в економічній безпеці підприємства. *Комунальне господарство міст: науково-технічний збірник*. 2009. № 87. С. 371–376.
16. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/>
17. Міністерство економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
18. Москвін Б.Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. Вип. 2 (46). С. 110–119. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549>
19. Огренич Ю., Діброва В. Економічна безпека промислових підприємств в Україні: стан, проблеми та напрямки покращення. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2023. № 15. С. 180–191. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.22>
20. Орлик О.В. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства та його основні складові. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. Вип. 2 (19). С. 222–232.
21. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. Вип. 5. С. 26–37. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_05_026_uk.pdf
22. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України No 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
23. Пшениця, ячмінь, кукурудза: перспективи експорту в сезоні 2023. 2023. URL: <https://latifundist.com/blog/read/3002-pshenitsya-yachmin-kukurudza-perspektivi-eksportu-v-sezoni-2023>
24. Рогатіна Л.П. Методологічні засади визначення категорій економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4661>
25. Ситник Г.В., Блакита Г.В., Гуляєва Н.М. та ін. Економічна безпека підприємства в Україні : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.

26. Тульчинська С.О., Солосіч О.С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва в умовах воєнного стану. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 3 (79). С. 97–102.
27. Танклевська Н.С., Голович Н.М. Значення бенчмаркінгу в економічній безпеці сільськогосподарських підприємств. *Таврійський науковий вісник*. Економічні науки. 2013. № 87. С. 330–334.
28. Ткачук Г.О. Економічна безпека підприємства: вектор актуальних наукових досліджень. *Підприємництво та інновації*. 2019. Випуск 10. С. 87–92.
29. Утенкова К. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім. Каразіна*. 2019. №9. С.129–144.
30. Цвігун Т.В. Вплив факторів внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. *Економічні науки*. 2019. № 4(1). С. 165–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_4%281%29_34
31. Шалигіна І.В. Функціонування аграрного сектору економіки України та його фінансова підтримка в умовах війни. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів і права в умовах сучасних викликів». Полтава (11 жовтня 2022). С. 43.
32. Mohylnyi O., Palyuk N., Kucher A., Krupin V., Siedlecka A., Wysokinski M. Features of Agrarian Sector Deregulation in the Context of Martial Law: Shocks in Food Security. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/20/12979>
- sotsialni aspekty: monohr [Sustainable development of the industrial region: social aspects: monogr.]. NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Donetsk, 354.
2. Vasyliiev, A.A., Halenko, V.M. (2022). Finansova bezpeka ahrarnykh pidpriemstv v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Financial security of agricultural enterprises in the conditions of the legal regime of martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 45. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>
3. Vasylytsiv, T.H. (2008). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia: monohrafiia [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms: monograph]. Lviv: Aral, 384.
4. Verhal, K.Yu. (2018). Teoretychni aspekty stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom v umovakh intehratsii [Theoretical aspects of strategic enterprise management in the conditions of integration]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, 3, 33–40.
5. Verkhohliadova, N.I. (2022). Osoblyvosti upravlinnia bezpekoiu pidpriemnytstoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of security management of business activity in the conditions of martial law.]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 39. Retrieved from <https://www.economyandsociety.in.ua/journal/article/view/1395/1345>
6. Hapak, N.M., Dochynets, I.V. (2014). Sut ta evoliutsiia poniattia «ekonomichna bezpeka pidpriemstva» [The essence and evolution of the concept of «economic security of the enterprise»]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 2(43), 68–73.
7. Hbur, Z.V. (2017). Ekonomichna bezpeka yak odna zi skladovykh zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy na suchasnomu etapi [Economic security as one of the components of ensuring the national security of Ukraine at the current stage]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 18, 81–86.

References

1. Antoniuk, V.P., Novikova, O.F. ta in. (2014). Stalyi rozvytok promyslovoho rehionu:

8. Holovych, N.M. (2013). Chynnyky ekonomichnoi bezpeky funktsionuvannia silskohospodarskykh pidpryiemstv Ukrainy [Factors of economic security of functioning of agricultural enterprises of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 2, 37–42.
9. Holovych, N.M. (2019). Rol otsinky ryzyku investytsiinoi diialnosti dlia zabezpechennia finansovoi bezpeky ahrarynykh pidpryiemstv [The role of risk assessment of investment activities to ensure the financial security of agricultural enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 2, 23–26.
10. Dubynska, O. (2021). Vyznachennia rivnia finansovo-ekonomichnoi bezpeky na pidstavi analizu finansovoi zvitnosti pidpryiemstva [Determination of the level of financial and economic security based on the analysis of the company's financial statements]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika*, 5 112–122. Retrieved from <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.5.14>
11. Kalambet, S.V., Kyrylenko, B.O. (2016). Ekonomichna bezpeka yak bahatorivneva sistema [Economic security as a multi-level system]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 5, 344–349.
12. Kvasnytska, R.S., Dotsenko, I.O., Matviichuk, L.O. (2019). Otsiniuvannia finansovoi bezpeky pidpryiemstva v systemi zabezpechennia realizatsii yoho finansovoi stratehii [Assessment of the financial security of the enterprise in the system of ensuring the implementation of its financial strategy]. *Finansy i kredyt: problemy teorii ta praktyky*, 3. Retrieved from <http://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/8276>
13. Kozlovskiy, S.V. (2016). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia katehorii «ekonomichna bezpeka» ta skladovykh ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the category «economic security» and the components of economic security of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 37–42.
14. Kubai, O.H., Zastavniuk, O.A. (2022). Udoskonalennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky v systemi antykrizovoho upravlinnia ahrarynoho pidpryiemstva [Improvement of financial and economic security in the anti-crisis management system of an agrarian enterprise]. *Ahrosvit*, 4, 68–78.
15. Lohinova, N.I. (2009). Mistse kadrovoi bezpeky v ekonomichnii bezpetsi pidpryiemstva [The place of personnel security in the economic security of the enterprise]. *Komunalne hospodarstvo mist: nauково-tekhnichniyi zbirnyk*, 87, 371–376.
16. Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Ofitsiinyi sait. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/>
17. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. Ofitsiinyi sait. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
18. Moskvina, B.Yu. (2022). Ekonomichna bezpeka finansovykh instytuttsii v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Economic security of financial institutions in the conditions of martial law in Ukraine]. *Ekonomika i organizatsiia upravlinnia*, 2 (46), 110–119. Retrieved from <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549>
19. Ohrenych, Yu., Dibrova, V. (2023). Ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpryiemstv v Ukraini: stan, problemy ta napriamky pokrashchennia [Economic security of industrial enterprises in Ukraine: state, problems and directions for improvement]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. 2Serii: Ekonomika*, (15), 180–191. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.22>
20. Orlyk, O.V. (2020). Mekhanizm upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryiemstva ta yoho osnovni skladovi [The mechanism of managing financial and economic security of the enterprise and its

- main components]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, 2 (19), 222–232.
21. Ostashko, T.O. (2022). Silskohospodarskyi eksport Ukrainy v umovakh viiny i shliakhy yoho vidnovlennia [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery]. *Ekonomika Ukrainy*, 5, 26–37. Retrieved from http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_05_026_uk.pdf
 22. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [About the introduction of martial law in Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrainy No 2102-IX vid 24.02.2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
 23. Pshenytsia, yachmin, kukurudza: perspektyvy eksportu v sezoni 2023 [Wheat, barley, corn: export prospects in the 2023 season]. (2023). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
 24. Rohatina, L.P. (2015). Metodolohichni zasady vyznachennia katehorii ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospodariuvannia [Methodological principles of determining economic security categories of economic entities]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4661>
 25. Sytnyk, H.V., Blakytka, H.V., Huliaieva, N.M. ta in. (2020). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva v Ukraini : monohrafiia [Economic security of entrepreneurship in Ukraine: monograph]. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 284.
 26. Tulchynska, S.O., Solosich, O.S. (2022). Kontseptualni zasady zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu [Conceptual principles of ensuring the economic security of entrepreneurship in the conditions of martial law]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, 3 (79), 97–102.
 27. Tanklevska, N.S., Holovych, N.M. (2013). Znachennia benchmarkinhu v ekonomichnii bezpetsi silskohospodarskykh pidpriemstv [The value of benchmarking in the economic security of agricultural enterprises]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, 87, 330–334.
 28. Tkachuk, H.O. (2019). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: vektor aktualnykh naukovykh doslidzhen [Economic security of the enterprise: a vector of current scientific research]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, 10, 87–92.
 29. Utenkova, K. (2019). Ekonomichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Economic security as a component of national security of Ukraine]. *Visnyk KhNU i. Karazina*, 9, 129–144.
 30. Tsvihun, T.V. (2019). Vplyv faktoriv vnutrishnoho seredovyschcha na ekonomichnu bezpeku pidpriemstva [The influence of internal environmental factors on the economic security of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 4(1), 165–168.
 31. Shalyhina, I.V. (2022). Funktsionuvannia aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy ta yoho finansova pidtrymka v umovakh viiny [The functioning of the agrarian sector of the economy of Ukraine and its financial support in the conditions of war]. *Zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy ekonomiky, obliku, finansiv i prava v umovakh suchasnykh vyklyktiv»*. Poltava, 43.
 32. Mohylnyi, O., Patyka, N., Kucher, A., Krupin, V., Siedlecka, A., Wysokinski, M. (2022). Features of Agrarian Sector Deregulation in the Context of Martial Law: Shocks in Food Security. *Sustainability*, 14. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/20/12979>

Hook O. (2023).

CONCERNING THE ECONOMIC SECURITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF WARTIME

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 97-113

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48650>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.085](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.085)

Abstract. *The essence of the concept of «economic security of the functioning of agricultural enterprises» has been revealed and clarified. Methodical approaches to determining the basic level of economic security of the functioning of agricultural enterprises are proposed. The impact of military conflicts on the economic stability of agricultural enterprises is studied. The main challenges faced by agricultural enterprises in the conditions of military operations are determined. Strategies and measures are being developed to ensure the effective functioning of enterprises during the wartime period. Attention is paid to key aspects of economic security, such as risk management, resource reserve, and adaptation of business models under the influence of wartime conditions. A detailed analysis of strategies provides an understanding of how agricultural enterprises can effectively protect their economic security and maintain stability in times of military threats.*

The economic security of the functioning of agricultural enterprises is the state of the enterprise, which characterizes its ability to be effective, despite internal and external threats. The basic level of economic security of the functioning of agricultural enterprises is determined based on the assessment of such indicators as financial stability, production capacity, competitiveness, environmental safety. Military conflicts create significant threats to the economic security of agricultural enterprises. The main challenges include: disruption of production processes; reducing access to resources; increasing the level of risks.

To ensure the effective functioning of agricultural enterprises during the war period, it is necessary to develop and implement a set of measures, such as: risk management; resource reservation; adaptation of business models. Risk management involves the development and implementation of measures aimed at reducing the probability and consequences of negative events. Resource reservation involves the creation of reserves of resources necessary to ensure the uninterrupted functioning of the enterprise. The adaptation of business models involves changing the organizational structure, technologies, production processes, etc., taking into account the conditions of wartime. The proposed strategies and measures ensure an increase in the economic security of agricultural enterprises and contribute to their sustainable functioning in the period of military threats.

Keywords: *economic security; agricultural enterprise; strategies; stability; risk management; adaptation of business models.*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ТОВАРАМИ КРИТИЧНОГО ІМПОРТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Н. Л. САВЧЕНКО,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії (PhD)¹,

Національний університет біоресурсів і

природокористування України, Київ, Україна

ORCID 0000-0003-4679-3985

E-mail: natasavchenko@i.ua

Анотація. У статті досліджуються особливості управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану. Під критичним імпортом пропонуємо розуміти ввезення в країну для внутрішнього споживання тих значущих для функціонування й розвитку національної економіки товарів, імпортозаміщення яких у певний період часу неможливе чи недостатнє в умовах кризи. Встановлено, що організація критичного імпорту в умовах воєнного стану дозволяє державі ефективно управляти виробництвом продукції, яка необхідна для внутрішнього ринку й підтримувати виробничі підприємства, які залежні від імпортової сировини. З'ясовано, що поняття критичного імпорту сьогодні відсутнє на законодавчому рівні, а митне оформлення вантажів товарів критичного імпорту відбувається на підставі підзаконного акту – Постанови КМУ № 153 від 24.02.2022 «Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту». Встановлено, що у відповідності до законодавчих нововведень перелік товарів критичного імпорту фактично було скасовано в липні 2022 року, проте перелік послуг критичного імпорту досі залишився чинним. На основі проведеного дослідження встановили, що очікуваний попит на споживчі й інвестиційні товари ймовірно залишатиметься дуже низьким у середньостроковій перспективі, що у свою чергу ускладнюватиме відновлення імпорту. Рекомендуємо впровадження наступних основних заходів щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану: запровадження повного ембарго на імпорт товарів із країни-агресора; спрощення процедури ліцензування різних видів господарської діяльності; внесення змін до переліку товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню, з метою більш ефективного контролю й регулювання; реформування митного оформлення для полегшення процесів ввезення товарів до держави; введення валютного контролю, що регулює строки розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності; внесення змін до переліку товарів, які визнаються як критичний імпорт, із урахуванням сучасних умов і потреб економіки.

¹ Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування Боярова Олена Анатоліївна, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Ключові слова: критичний імпорт; критичні товари; критичні послуги; критерії; ЗЕД; воєнного стан.

Актуальність

В умовах російської агресії частина підприємств в Україні припинила свою діяльність, що спричинило розрив у господарських ланцюгах постачання, призвело до руйнування виробничих потужностей і сформувало загрозу безпеці виробництва. Відновлення й підтримку діяльності цих підприємств варто розглядати як ключову мету держави, так як це сприятиме не лише економічному відновленню, а й забезпечить збереження робочих місць і стабілізацію економічної ситуації. Розробка стратегії підтримки бізнесу в умовах воєнного стану має критичне значення, так як це визначить успішність економічного відновлення, сприятиме стійкості підприємств і забезпечить подолання викликів, пов'язаних із війною.

Із введенням воєнного стану в Україні змінилися не лише умови зовнішньої торгівлі, але й структура та пріоритети товарного обігу. Управління забезпеченням товарами критичного імпорту за умов воєнного стану стає складною задачею, так як даний процес вимагає впровадження ефективних стратегій, які б забезпечили необхідний рівень національної й продовольчої безпеки. Забезпечення стійкості національного економічного комплексу під час воєнного стану, а також в умовах економічних труднощів, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, торговельними обмеженнями й змінами в зовнішньоекономічних відносинах, є ключовим аспектом у сфері управління

забезпеченням товарами критичного імпорту.

Проблеми управління забезпеченням товарами критичного імпорту виникають внаслідок обмежень, пов'язаних із війною та мають серйозний вплив на ефективність економічних процесів. Питання ефективного управління забезпеченням товарами критичного імпорту вимагає ретельного аналізу й розробки стратегій, спрямованих на забезпечення стабільності та виживання країни в умовах воєнного стану. Таким чином, за даних умов для України важливим є формування й впровадження обґрунтованої та ефективної державної політики підтримки розвитку бізнесу, у зв'язку з чим актуальним є дослідження особливостей управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тематику особливостей управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану в різні часи досліджували науковці багатьох країн світу. Зокрема, у своїх наукових працях Матвеев М.Е., Лебедченко В.В., Гайдай Г.Г. [3] дослідили регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах війни; Скрипник С., Процевят О., Воронова О. [7] визначили особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану; Корнева Т.В. [8] проаналізувала деякі питання адміністративно-правового

забезпечення митного оформлення критичного імпорту під час військового стану; Kreinin M.E. вивчав кореляцію між імпортом США та доходами в післявоєнний період [19]; Adler J.H. аналізував попит на імпорт США протягом міжвоєнного періоду [20]; Литвинова І., Ігнатюк А., Кнір М. та Любка О.[21] досліджують наслідки війни з росією на експорт/імпорт України та пропонують потенційні інструменти для відновлення економіки країни; Barnett R.R. досліджував політико-економічну динаміку війни й миру в Афганістані [22]; Helmy M.N. досліджує наслідки російсько-української війни на обсяг імпорту пшениці в Єгипті [25]; колектив науковців на чолі з Ghanem A.M. [26] вивчає вплив російсько-української війни на вартість імпорту й торговий баланс харчових продуктів у Саудівській Аравії. Тим не менше, зважаючи на те, що проблематика, якій присвячене дослідження нова для національної економіки України та українського суспільства, напрацювань щодо її вирішення досить мало й існує потреба в подальших наукових пошуках.

Метою роботи є виявлення особливостей управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій для відновлення зовнішньоекономічної діяльності й управління забезпеченням товарами критичного імпорту за умов воєнного стану. Для досягнення мети визначено наступні завдання: проаналізувати особливості управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану; визначити основні заходи для регулювання й відновлення зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи дослідження

У ході дослідження застосовувалися різноманітні методи, зокрема загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. Використання аналізу та синтезу було спрямоване на ретельне вивчення складних взаємозв'язків управлінських процесів, які виникають в умовах воєнного стану. Порівняльний аналіз дозволив визначити відмінності й спільні риси управління забезпеченням імпортованими товарами в звичайних і кризових умовах. Узагальнення й системно-структурний аналіз дали змогу сформулювати конкретні рекомендації та сформувати єдиний підхід до управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану. Ці методи дозволили систематизувати отримані дані та виокремити ключові аспекти ефективного управління в умовах кризи, що може слугувати основою для подальших стратегічних рішень і дій в контексті забезпечення продовольчої та економічної стійкості в умовах воєнного конфлікту.

Результати дослідження та їх обговорення

Широкомасштабна збройна агресія росії проти України та воєнні дії, розпочаті російськими військами 24 лютого 2022 р., призукраїнської банківської системи працювали на пожвавлення спожавле(зняті на рік) про обов'язкове знання державної мови для можливості працевлаштування.

На релевантність соціологічних опитувань також впливають психологічні налаштування опитуваних. Зокрема, намір повернутися в Україну

є більшою мірою соціально прийнятним та очікуваним, і вже тому його частіше озвучують в соціопитуваннях. Цим зумовлений скепсис відносно результатів опитувань у ситуації соціальних катаклізмів, який висловлює директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Е. Лібанова [5]. Вона вважає значно завищеною цифру в 7 млн біженців з України, якою найчастіше послуговуються в оцінках міграційних процесів. Генеральний директор Київського міжнародного інституту соціальних досліджень і міграції Е. Лібанова, запровадження інституційних заходів для сприяння репатріації громадян України на Батьківщину: надання кредитів для відкриття власної справи, гуманітарна і фінансова допомога на поточні потреби, медична й соціальна допомога 24 лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення росії на територію України, Верховною Радою України було оголошено воєнний стан, що призвело до переходу української економіки в режим функціонування в нових умовах. У зв'язку з цим стали вкрай актуальними питання регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану [1]. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан передбачає введення особливого правового режиму на території країни для відвернення загрози й забезпечення національної безпеки країни [2].

Аналізуючи воєнні конфлікти, експерти спостерігають кореляцію між війною й проблемами в зовнішньоекономічній сфері, зокрема, відбувається зменшення обсягів експорту та імпорту [18-22]. Проблеми з експортом виникають внаслідок руйнування експортних каналів і по-

яви логістичних труднощів, торговельних блокад і санкцій [23]. Зменшення обсягів імпорту переважно пов'язане зі зниженням споживчого попиту й купівельної спроможності населення. Девальвація національної валюти, яка в основному зазвичай супроводжує війни, веде до інфляції, особливо щодо іноземних товарів [3; 24-26].

Згідно зі звітами Міністерства економіки України за перший місяць війни, в березні 2022 року, в порівнянні з лютим того ж року, експорт вітчизняних товарів скоротився в половину, а обсяг імпорту зменшився втричі. Дані показники відображають гострий вплив воєнного стану на зовнішньоекономічні відносини України, внаслідок чого спостерігається значний спад обсягів як імпорту, так і експорту [4].

Унаслідок повномасштабного військового вторгнення росії на територію України та введення воєнного стану також виникла необхідність у обмеженні імпорту, що було зумовлено як логістичними труднощами й спадом попиту, так і впровадженням заборони на некритичні імпортні операції. Національним банком України для запобігання валютній волатильності була впроваджена заборона на імпорт товарів, які не ввійшли до категорії «критичного імпорту». Згідно з рішенням Кабінету Міністрів України № 153 від 24.02.2022 «Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту» [5] та рішенням № 289 від 16.03.2022 «Деякі питання товарів критичного імпорту» [6], дозвіл на імпорт надається тільки на «критичні товари» зі спеціального переліку.

Дані рішення КМУ регулюють не тільки теоретичні (визначають

концепцію й важливість критичного імпорту, а також критерії визнання його критичним для чотирьох стратегічно важливих секторів – енергетики, безпеки та оборони, забезпечення життєдіяльності населення, а також функціонування виробничих підприємств), а й практичні аспекти, які включають відновлення господарської діяльності підприємств, які залежать від імпортової сировини та інші аспекти, спрямовані на ефективне використання критичного імпорту в умовах воєнного стану.

Організація критичного імпорту в умовах воєнного стану дозволяє державі ефективно управляти виробництвом продукції, яка необхідна для внутрішнього ринку й підтримувати виробничі підприємства, залежні від імпортової сировини. Такий підхід сприяє не лише відновленню економіки, але й збереженню дохідної частини державного бюджету України [7].

На тлі високого рівня невизначеності й скорочення обсягів виробництва, бізнес стикається зі спадом попиту на свою продукцію, дефіцитом робочої сили та труднощами, пов'язаними з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Важливо розуміти, що відновлення економіки країни – це довготривалий процес, який вимагає не лише адміністративного регулювання, а й удосконалення законодавства, особливо на період воєнного стану.

Протягом перших 100 днів роботи Державної митної служби України в умовах воєнного стану, вона успішно виконувала завдання з наповнення бюджету, забезпечення паливом армії та посівної. Митниками було оформлено понад 400 тисяч тон гумані-

тарної допомоги й більше 22 тисяч транспортних засобів протягом цього періоду [13]. Однак рішення уряду про максимальне спрощення всіх митних процедур і створення найшвидшої митниці залишається поки що мрією без належного правового врегулювання митного оформлення вантажів.

Підприємства, які ввозять товари на митну територію й переробляють сировину для постачання готової продукції на внутрішні й зовнішні ринки, стикаються не лише з проблемами відсутності сировини, яку неможливо придбати в Україні через руйнування інфраструктури чи її відсутність, але й з ускладненим «ручним» управлінням переміщенням вантажів через митний кордон. Державна митна служба намагається прискорити отримання критичних імпортованих товарів від партнерів шляхом мінімізації митних процедур і значного скорочення часу митного оформлення, проте це спрощення стосується лише критичних імпортованих партій [8].

Варто відзначити, що поняття критичного імпорту нині відсутнє на законодавчому рівні, а митне оформлення вантажів товарів критичного імпорту відбувається на підставі підзаконного акту – Постанови КМУ № 153 від 24.02.2022 «Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту» [5].

Серед результатів роботи дослідників Скрипника С., Процевята О., Воронової О., Корневої Т.В. [7, 8], які розглядають питання управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану, немає єдиної думки щодо трактування поняття «критичного імпорту», проте багато хто солідарний щодо сутності

цього критерію. Імпорт конкретного товару є критичним за одночасного існування як мінімум двох умов:

1) відсутність або недостатність товару, виробленого всередині країни;

2) важливе значення товару в розвитку (функціонуванні) економіки країни.

Так, наприклад, критичною буде залежність держави від імпорту основних споживчих товарів, виробництва (отримання) яких у межах країни неможливе (овочі, фрукти тощо). Одночасно критичним імпортом може вважатися ввезення комплектуючих до іноземного високотехнологічного обладнання, яким обладнане виробництво.

Таким чином, виходячи з вище викладеного під критичним імпортом пропонуємо розуміти ввезення в країну для внутрішнього споживання тих значущих для функціонування й розвитку національної економіки товарів, імпортозаміщення яких у певний період часу неможливе або недостатнє для забезпечення зміцнення національної економіки в умовах кризи.

Постановою Кабінету Міністрів України № 289 визначено критерії щодо переліку товарів критичного імпорту в умовах воєнного стану. Зокрема, на підставі численних запитів підприємців, які висловили свої думки про перелік товарів критичного імпорту, включаючи товари, які необхідні для забезпечення енергетичної безпеки України, задоволення потреб безпеки й оборони, забезпечення функціонування виробничих підприємств і нормального функціонування населення, урядом було прийнято згадану Постанову КМУ № 289 від 16.03.2022 р. «Деякі питання критич-

ного імпорту» [9]. Дана постанова, ґрунтуючись на отриманих від підприємців пропозиціях і рекомендаціях щодо переліку товарів критичного імпорту в умовах воєнного стану, спрямована на задоволення потреб економіки та забезпечення безпеки країни.

Важливо відзначити, що суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, які прагнуть розширити асортимент товарів критичного імпорту за певними критеріями, рекомендується подати заяву до Міністерства економіки України. У цьому зверненні важливо обґрунтувати, чому додаткове внесення коду УКТ ЗЕД є важливим для економіки України в умовах воєнного стану та чому внутрішні ринкові ресурси не можуть відповісти на ці специфічні потреби. Подаючи заяву, необхідно чітко визначити, що ефективність митного контролю й швидкість митних процедур прямо залежать від належного правового регулювання. Аналіз переміщення товарів критичного імпорту під час воєнних дій має бути систематичним і достовірним, свідчаючи про ефективне управління в зовнішньоекономічній сфері. Також, важливо визначити потреби в новому правовому регулюванні відносин, які виникають і змінюються в умовах економічних процесів і повноважень органів виконавчої влади [8].

Відповідно до встановлених умов чіткого регулювання організації критичного імпорту в умовах воєнного конфлікту, держава може ефективно підтримувати виробництво продукції, необхідної для внутрішнього ринку, а також товарів, призначених для експорту, зберігаючи при цьому доходи державного бюджету України. У відповідності до нововведення,

перелік товарів критичного імпорту фактично було скасовано в липні 2022 року, проте перелік послуг критичного імпорту досі залишився чинним. На основі цього можемо стверджувати, що очікуваний попит на споживчі й інвестиційні товари залишається дуже низьким у середньостроковій перспективі, що у свою чергу ускладнюватиме відновлення імпорту [9].

Уряд України прийняв низку нововведень у правовій сфері зовнішньоекономічної діяльності для збереження економіки в умовах воєнного стану. Наприклад, із 10 квітня 2022 року Кабінет Міністрів України оголосив про повне ембарго на імпорт товарів з росії, що означає заборону ввезення будь-якої продукції з країни-агресора на територію України [10]. Окрім того, 24 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла важливий для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності Закон №2142-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану». Цей закон передбачає особливості пропуску й митного оформлення товарів, які ввозяться на митну територію України для вільного обігу до скасування воєнного стану. Наприклад, деякі товари, що ввозяться підприємствами для вільного обігу, а також певні категорії транспортних засобів, звільняються від оподаткування ввізним митом [11].

Від самого початку повномасштабного вторгнення росії на територію України підприємства фактично не мали змоги розраховуватися за одержані товари, послуги, які не мають відношення до категорії товарів

«критичного імпорту» до дати завершення воєнного стану, у відповідності до п. 12, п. 14 Постанови Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. №18 (далі – Постанова № 18), якою визначено цілу низку обмежень, стосовно проведення розрахунків у сфері ЗЕД. Аналізуючи процес реалізації обліку ЗЕД підприємств під час воєнних дій, не можливо обійти питання валютного контролю. Банки як суб'єкти первинного фінансового моніторингу здійснюють контроль за додержанням клієнтами терміну грошових розрахунків з експорту / імпорту товарів, робіт, послуг (п. 5 Інструкції №7) [14]. Станом на сьогодні граничний термін розрахунків становить 120 календарних днів (Постановою від 07.06.2022 № 113 НБУ збільшив термін з 90 днів), недодержання якого тягне за собою нарахування пені в розмірі 0,3 % від суми неодержаної виручки за кожний день протермінування платежу в іноземній валюті за валютним курсом НБУ на день появи заборгованості. Обмеження за термінами не розповсюджується на імпорт товарів, послуг, якщо сума операції менше розміру, передбаченого ст. 20 Закону № 361, окрім випадків дроблення валютних операцій. Список товарів і послуг критичного імпорту неодноразово переглядався в бік збільшення, а зміни до постанови КМУ № 153 від 24.02.2022 «Про перелік товарів критичного імпорту» вносилися на підставі звернень українських компаній [5].

Із моменту повномасштабного вторгнення росії до Податкового кодексу України двічі вносились зміни стосовно головних аспектів оподаткування [15]. Постановою КМУ №

291 від 16 березня 2022 року «Про внесення змін до постанов КМУ від 2 грудня 2015 р. № 1153 і від 7 березня 2022 р. № 216» на період дії воєнного стану визначається звільнення від оподаткування ПДВ операції із ввезення на митну територію України в режимі імпорту, постачання та цільового застосування лікарських засобів безпосередньо на митній території України, медичних виробів і допоміжних засобів до них [16].

Для забезпечення обороноздатності на всіх напрямках фронту необхідною є гуманітарна допомога, що найчастіше є імпортованою. У зв'язку з цим для полегшення й пришвидшення ввезення потрібних товарів від донорів був сформований відповідний спрощений порядок ввезення. Також, нагальною потребою є забезпечення паливом як потреб простих громадян, так і потреб Збройних Сил України та інших військових угруповань. Тому на період дії режиму воєнного стану, операції з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України бензину та газу, що використовується як паливе для транспортних засобів, оподатковуються акцизним податком у розмірі 0,00 євро за 1000 літрів, а нафта або нафтопродукти оподатковуються за ставкою у розмірі 7% [17]. Таким чином, облік і оподаткування імпортних операцій товарів критичного імпорту в умовах війни зазнали певних змін.

Основні заходи щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану включають:

1) запровадження повного ембарго на імпорт товарів із країни-агресора, що визначає абсолютну заборону ввезення будь-якої продукції цієї держави на територію України;

2) спрощення процедури ліцензування різних видів господарської діяльності для полегшення бізнес-процесів в умовах воєнного стану;

3) внесення змін до переліку товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню, з метою більш ефективного контролю та регулювання;

4) реформування митного оформлення для полегшення процесів ввезення товарів до держави;

5) введення валютного контролю, що регулює строки розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності;

6) внесення змін до переліку товарів, які визнаються як критичний імпорт, з урахуванням сучасних умов і потреб економіки [3].

Окрім того, в постанові Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 330 «Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану визначено можливість обрати один із двох режимів митного оформлення та контролю: спрощений або стандартний. Наприклад, платникам єдиного податку зі ставкою 2% надається можливість вибору спрощеного режиму, який звільняє їх від сплати ПДВ та ввізного мита [12].

Вирішення проблем у зовнішньоекономічній діяльності під час воєнного стану можливе за умов реалізації загальної антикризової стратегії, спрямованої на відновлення вітчизняної економіки та базуючись на використанні внутрішніх джерел фінансування. Вважаємо за необхідність впровадити наступні заходи для відновлення зовнішньоекономічної діяльності та управління забезпеченням товарами критичного імпорту за умов воєнного стану:

1) запровадити ліквідацію вві-

зних мит на сировину, необхідну для виробництва українських товарів, разом із впровадженням спрощення процедур митного контролю для цих товарів;

2) поступове розширення переліку товарів критичного імпорту, зокрема, додавання будь-якої сировини, з якої виготовляються вітчизняні товари;

3) негайне забезпечення можливості експортувати надлишки продукції залізницею, розробка екстреного плану забезпечення вагонами та коридорами до Європейського Союзу.

Отже, введення воєнного стану на території України визначає необхідність змін у підходах до управління ЗЕД загалом і управління забезпеченням товарами критичного імпорту, зокрема, де успіх будь-якої зовнішньоторговельної ініціативи залежить від створення відповідних умов у зовнішньому середовищі та від ролі держави в регулюванні та підтримці зовнішньоекономічних відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень

На основі проведеного дослідження особливостей управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах воєнного стану, можна дійти висновку, що ефективне управління забезпеченням цими товарами стає надзвичайно важливим для стабілізації економіки та забезпечення внутрішньої й зовнішньої безпеки країни. Стан розвитку держави ілюструє рішучий курс на прийняття європейських стандартів, а здійснені реформи вже істотно змінили діяльність і механізми роботи державних органів в умовах воєнного стану. З'ясовано, що умови воєнного стану вимагають від підприємств і державних органів

адаптації своїх стратегій управління забезпеченням товарами критичного імпорту, де гнучкість і оперативність у прийнятті рішень стають ключовими чинниками успішного ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки й рекомендації, розроблені автором і запропоновані в статті, можуть бути використані для: розробки стратегій управління забезпеченням товарами критичного імпорту під час кризових ситуацій, включаючи воєнний стан; формування політики управління зовнішньоекономічними відносинами в умовах геополітичних конфліктів; визначення оптимальних механізмів ліцензування, митного контролю й стратегій експорту для забезпечення стабільності економіки та безпеки країни. Окрім того, отримані результати дослідження можуть бути використані для формування рекомендацій для підприємств і державних органів з управління товарами критичного імпорту. Таким чином, результати дослідження можуть послужити основою для проведення подальшого аналізу ситуації в цій сфері та впровадження практичних заходів із управління забезпеченням товарами критичного імпорту в умовах непередбачуваних геополітичних обставин.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Відомості ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 19.10.2023 р. № 3378-IX. *Відомості ВРУ*. URL: <https://zakon>.

- rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Матвеев М.Е., Лебедченко В.В., Гайдай Г.Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 232–245. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-232-245](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245)
 4. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/>
 5. Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту : Постанова КМУ № 153 від 24.02.2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 29. С. 7. Ст. 1562.
 6. Деякі питання товарів критичного імпорту : Постанова КМУ № 289 від 16.03.2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25.
 7. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № (38). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>
 8. Корнева Т.В. Деякі питання адміністративно-правового забезпечення митного оформлення критичного імпорту під час воєнного стану. *Правові засади організації та здійснення публічної влади : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 178–180.
 9. Деякі питання критичного імпорту: Постанова КМУ від 16.03.2022 р. №289. *Відомості ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/289-2022-%D0%BF#Text>
 10. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації: Постанова КМУ від 09.04.2022 № 426. *Відомості ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text>
 11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.02.2022 р. №2142-IX. *Відомості ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2142-20>
 12. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 20.03.2022 р. №330. *Відомості ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/330-2022-%D0%BF>
 13. Офіційний веб-сайт Державної митної служби України. 2023. URL: <https://customs.gov.ua/>
 14. Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів: Постанова Правління НБУ № 7 від 02.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0007500-19>
 15. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування: Закон України від 21.06.2022 № 2325-IX. *Відомості ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-IX#Text>
 16. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153 та визнання таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 289: Постанова від 7 липня 2022 року № 761. *Відомості КМУ*. URL: <https://document.vobu.ua/doc/13744>
 17. Які спрощення для ввезення гуманітарки діють під час війни. Тижневик «Головбук». 2022. URL: <https://www.golovbukh.ua/news/29786-yak-sproshchennya-dlya-vvezennya-gumantarki-dyut-pd-chas-vyni>

18. Bonfatti R., Hjortshøj O'Rourke K. Growth, Import Dependence, and War, *The Economic Journal*. 2018. Volume 128. Issue 614. Pp. 2222–2257. URL: <https://doi.org/10.1111/econj.12511>
19. Kreinin M.E. United States Imports and Income in the Postwar Period. *The Review of Economics and Statistics*. 1960. 42(2). Pp. 223–225. URL: <https://doi.org/10.2307/1926547>
20. Adler J.H. United States Import Demand During the Interwar Period. *The American Economic Review*. 1945. 35(3). 418–430. URL: <http://www.jstor.org/stable/1811454>
21. Lytvynova I., Ignatyuk A., Knir M., Liubkina O. The impact of the war with Russia on the export/import of Ukraine and possible tools to restore the Ukrainian economy. *Amazonia Investiga*. 2022. 11(53). 16–25. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.2>
22. Barnett R.R. The Political Economy of War and Peace in Afghanistan. *World Development*. 2000. Volume 28. Issue 10. Pp. 1789–1803. URL: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(00\)00054-1](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00054-1)
23. Horsewood N., Sen S., Voicu A. Beggar Thy Neighbour: British Imports during the Inter-War Years and the effect of the 1932 tariff. *University of Birmingham Department of Economics Discussion Paper*. 2010. 10.
24. Eunji C. US Trade Leadership during US-China Trade War: Tariffs on Steel and Aluminum Imports. 2020. Pp. 1–10.
25. Helmy M.N. The Repercussions of the Russian-Ukrainian War on the Volume of Egyptian Imports of Wheat. *Assiut Journal of Agricultural Sciences*. 2023. № 54(2). Pp. 250–267.
26. Ghanem A.M., Alrwis K.N., Alaagib S.B., Aldawdahi N., Al-Nashwan I., Ghanem H. Effects of the Russian–Ukrainian war on the value of imports and the food trade balance in Saudi Arabia. *Arab Gulf Journal*

of Scientific Research. 2023.

References

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. (2022). [On the introduction of martial law in Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2022. *Vidomosti VRU*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. (2023). [On the legal regime of martial law]. Zakon Ukrainy vid 19.10.2023 r. № 3378-IX. *Vidomosti VRU*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Matveiev, M.E., Lebedchenko, V.V., Haidai, H.H. (2022). Rehuliuvannia ZED v umovakh viiny. [Regulation of foreign exchange in the conditions of war]. *Naukovi perspektyvy*. № 5(23), 232–245. Retrieved from: DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-232-245](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245).
4. Ofitsiyni veb-sait Ministerstva ekonomiky Ukrainy. (2023). [Official website of the Ministry of Economy of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/>
5. Pro perelik tovariv krytychnoho importu. (2022). [On the list of critical import goods]. Postanova KMU № 153 vid 24.02.2022. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 29, 7, 1562.
6. Deiaki pytannia tovariv krytychnoho importu. (2022). [Some issues of critical imported goods]. Postanova KMU № 289 vid 16.03.2022. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 25, 449, 1357.
7. Skrypnyk, S., Protseviat, O., Voronova, O. (2022). Osoblyvosti rehuliuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu. [Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 38. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>
8. Korneva, T.V. (2022). Deiaki pytannia ad-

- ministratyvno-pravovoho zabezpechennia mytnoho oformlennia krytychnoho importu pid chas voiennoho stanu. [Some issues of administrative and legal support for customs clearance of critical imports during martial law]. *Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady : zbirnyk tez V Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi svitlii pamiaty doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademyka-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova (m. Khmelnytskyi, 17 chervnia 2022 roku). Khmelnytskyi : Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 178–180.*
9. Deiaki pytannia krytychnoho importu. (2022). [Some issues of critical import]. *Postanova KМУ vid 16.03.2022 r. №289. Vidomosti VRU.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/289-2022-%D0%BF#Text>
 10. Pro zastosuvannia zaborony vvezennia tovariv z Rosiiskoi Federatsii. (2022). [On the application of the ban on the import of goods from the Russian Federation]. *Postanova KМУ vid 09.04.2022 № 426. Vidomosti VRU.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text>
 11. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoshkonalennia zakonodavstva na period dii voiennoho stanu. (2022). [On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law]. *Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 r. №2142-IX. Vidomosti VRU.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2142-20>
 12. Deiaki pytannia zdiisnennia mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia tovariv, zokrema transportnykh zasobiv, v umovakh voiennoho stanu. (2022). [Some issues of customs control and customs clearance of goods, in particular vehicles, under martial law]. *Postanova KМУ vid 20.03.2022 r. №330. Vidomosti VRU.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/330-2022-%D0%BF>
 13. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy. (2023). [Official website of the State Customs Service of Ukraine]. Retrieved from: <https://customs.gov.ua/>
 14. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok valiutnoho nahliadu bankiv za dotrymanniam rezydentamy hranychnykh strokiv rozrakhunkiv za operatsiiamy z eksportu ta importu tovariv. (2019). [On the approval of the Instruction on the procedure for foreign exchange supervision of banks for compliance by residents with the settlement deadlines for operations on export and import of goods]. *Postanova Pravlinnia NBU № 7 vid 02.01.2019r.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0007500-19>
 15. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo perehliadu okremykh pilh z opodatkuvannia. (2022). [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the revision of certain tax benefits]. *Zakon Ukrainy vid 21.06.2022 № 2325-IX. Vidomosti VRU.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-IX#Text>
 16. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 liutoho 2022 r. № 153 ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, punkt 1 postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2022 r. № 289. (2022). [On making changes to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2022 No. 153 and recognizing as having lost its validity, paragraph 1 of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 16, 2022 No. 289]. *Postanova vid 7 lypnia*

- 2022 roku № 761. *Vidomosti KMU*. Retrieved from: <https://document.vobu.ua/doc/13744>
17. laki sproshchennia dlia vvezennia humanitarky diuit pid chas viiny. (2022). [What are the simplifications for the importation of humanitarian workers during the war]. *Tyzhnevyk «Holobukh»*. Retrieved from: <https://www.golobukh.ua/news/29786-yak-sproshchennya-dlya-vvezennya-gumantarki-dyut-pd-chas-vyni>
 18. Bonfatti, R., Hjortshøj O'Rourke, K. (2018). Growth, Import Dependence, and War, *The Economic Journal*, 128, 614, 2222–2257. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/eoj.12511>
 19. Kreinin, M.E. (1960). United States Imports and Income in the Postwar Period. *The Review of Economics and Statistics*, 42(2), 223–225. URL: <https://doi.org/10.2307/1926547>
 20. Adler, J. H. (1945). United States Import Demand During the Interwar Period. *The American Economic Review*, 35(3), 418–430. URL: <http://www.jstor.org/stable/1811454>
 21. Lytvynova, I., Ignatyuk, A., Knir, M., Liubkina, O. (2022). The impact of the war with Russia on the export/import of Ukraine and possible tools to restore the Ukrainian economy. *Amazonia Investiga*, 11(53), 16-25. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.2>
 22. Barnett, R.R. (2000). The Political Economy of War and Peace in Afghanistan. *World Development*, 28, 10, 1789-1803. URL: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(00\)00054-1](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00054-1)
 23. Horsewood, N., Sen, S., Voicu, A. (2010). Beggar Thy Neighbour: British Imports during the Inter-War Years and the effect of the 1932 tariff. *University of Birmingham Department of Economics Discussion Paper*, 10.
 24. Eunji, C. (2020). US Trade Leadership during US-China Trade War: Tariffs on Steel and Aluminum Imports. 1-10.
 25. Helmy, M.N. (2023). The Repercussions of the Russian-Ukrainian War on the Volume of Egyptian Imports of Wheat. *Assiut Journal of Agricultural Sciences*, 54(2), 250-267.
 26. Ghanem, A.M., Alrwis, K.N., Alaagib, S.B., Aldawdahi, N., Al-Nashwan, I., Ghanem, H. (2023). Effects of the Russian–Ukrainian war on the value of imports and the food trade balance in Saudi Arabia. *Arab Gulf Journal of Scientific Research*.
-

Savchenko N. (2023).

FEATURES OF THE MANAGEMENT OF CRITICAL IMPORT GOODS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 114-127

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48679>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.099](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.099)

Summary. *The paper studies the peculiarities of managing goods of critical import in the conditions of martial law. It was determined that under critical import we propose to understand the import into the country for internal consumption of those goods that are significant for the functioning and development of the national economy, the import substitution of which in a certain period of time is impossible or insufficient to ensure the strengthening of the national economy in crisis conditions. It has been established that the organization of critical imports under martial law allows the state to effectively manage the production of products that are necessary for the domestic market and support production enterprises that are dependent on imported raw ma-*

terials. It has been found that the concept of critical import is currently absent at the legislative level, and customs clearance of goods of critical import takes place on the basis of a sub-legal act - Resolution of the CMU No. 153 of 24.02.2022 "On the list of goods of critical import". It was established that in accordance with legislative innovations, the list of critical import goods was actually canceled in July 2022, but the list of critical import services still remains valid. Based on the conducted research, it was established that the expected demand for consumer and investment goods remains very low in the medium term, which in turn will complicate the recovery of imports. We recommend the implementation of the following main measures to regulate foreign economic activity in the conditions of martial law: the introduction of a full embargo on the import of goods from the aggressor country; simplification of the licensing procedure of various types of economic activity; making changes to the list of goods, the export of which is subject to licensing, for the purpose of more effective control and regulation; reforming customs clearance to facilitate the process of importing goods into the country; the introduction of currency control, which regulates the terms of settlements in foreign economic activity; making changes to the list of goods recognized as critical imports, taking into account modern conditions and needs of the economy. On the basis of the conducted research, we consider it necessary to implement the following measures to restore foreign economic activity due to the conditions of martial law: implement the elimination of import duties on raw materials necessary for the production of Ukrainian goods, along with the implementation of simplification of customs control procedures for these goods; expansion of the list of critical import goods; to ensure the possibility of exporting surplus products by rail, etc.

Key words: *critical import, critical goods, critical services, criteria, foreign trade, martial law.*
